

KATALOG ZABYTKÓW SZTUKI W POLSCE

TOM XI

DAWNE
WOJEWÓDZTWO BYDGOSKIE

POD REDAKCJĄ

TADEUSZA CHRZANOWSKIEGO
I MARIANA KORNECKIEGO

ZESZYT 14

SZUBIN I OKOLICE

OPRACOWANIE AUTORSKIE

MARIA LEWICKA
I BARBARA SZYMANOWSKA

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT SZTUKI

Zeszyt niniejszy obejmuje obszar dawnego powiatu szubińskiego
(miasta i gminy: Barcin, Kcynia, Łabiszyn, Szubin), wchodzący
nadal w skład woj. bydgoskiego

Inwentaryzację dawnego powiatu szubińskiego przeprowadzono
w r. 1972.
objazd redakcyjny, połączony z wykonaniem fotografii,
w latach 1974—75

Recenzent
MARIAN BISKUP

Redakcja mieści się w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii
Nauk Warszawa, ul. Długa 28

WSTĘP

Szubin wraz z Kcynią i Łabiszynem stanowią główne ośrodki północnej części Pałuk, która wchodzi w skład Pojezierza Wielkopolsko-Kujawskiego. Jest to teren równinny, o zanikających formacjach morenowych i jedynie w części południowej, w rejonie Barcina i Żnina występują niewielkie jeziora nanizane w układy łańcuchowe. Pomiedzy Łabiszynem i Szubinem oraz Szubinem a Nakłem ciągną się znaczne jeszcze obszary leśne, a Noteć stanowiąca północną granicę tego obszaru utworzyła niezbyt rozległy pas zandrów. Rzeka ta włączona została pod Nakłem do Kanału Bydgoskiego; drugi kanał — Górny Kanał Notecki — przecina północno-wschodnią część powiatu, regulując bieg rzeki od jeziora Wolickiego pod Barcinem, po Nowe Dębnie na północ od Łabiszyna. Kanał ten powstał w latach 1773—4 na polecenie Fryderyka II w wyniku starań Marianny z Ciecierskich generałowej Skórzewskiej, właścicielki dóbr łabiszyńskich, znanej ówczesnie sawantki, matki Fryderyka Skórzewskiego, twórcy Lubostronia.

Cały omawiany obszar ma zdecydowanie rolniczy charakter, a niewielkie zakłady przemysłowe, powstałe w Szubinie, Kcyni, Łabiszynie, a zwłaszcza w Barcinie, wiążą się z rolnictwem, wydobywaniem soli i produkcją wapna.

Przez okolice Szubina przechodził w starożytności Szlak Bursztynowy i były to już wówczas od dawna zasiedlone obszary, o czym świadczą stanowiska archeologiczne, obejmujące od neolitu niemal wszystkie kolejne epoki. W okresie kultury łużyckiej pojawiły się tu osady bagienne (Ręczyce, Sobiejuchy, Żędów), tworząc pewnego rodzaju kompleks z osadnictwem okolic Żnina (Biskupin).

We wczesnym średniowieczu Pałuki były najprawdopodobniej odrębnym, niewielkim terytorium plemiennym. Wprawdzie jeszcze przed w. X zostały wchłonięte przez wczesnopiastowskie państwo Polan, ale zachowała się tu świadomość pewnej odrębności etnicznej, która przetrwała zresztą do dnia dzisiejszego. Na ów wczesnośredniowieczny okres przypada znaczna liczba zidentyfikowanych grodów, świadcząca o znacznej gęstości zaludnienia (grodziska w Górkach

Zagajnych, Grocholinie, Królikowie, Laskownicy, Łabiszynie-Smogorzewie, Obielewie, Szubinie i Włodzimierzowie).

Być może z dawnego rodu przywódców plemiennych wywodzili się Pałukowie, których historiografia średniowieczna usiłowała wiązać z rodem czeskich Sławnikowiczów. Jeszcze Semkowicz potwierdzał tę hipotezę, ale współczesne badania raczej ją odrzucają, uważając za genealogiczną legendę opartą o tożsamość herbu (Poraj). W okresie średniowiecza, w szczególności w dobie rozbitcia dzielnicowego i za ostatnich Piastów, Pałukowie osiągnęli duże znaczenie i zajmowali wysokie stanowiska, nie tylko zresztą w Wielkopolsce. Na omawianym obszarze znaczną rolę odegrał Sędziwój Pałuka, wojewoda kaliski i dzierżyciel wielu starostw. Dokument wzmiankuje go w r. 1365 jako właściciela Szubina. Była to wówczas dopiero osada targowa, w sąsiedztwie której Sędziwój zbudował zamek. Być może podniósł on Szubin do rangi miasta, ale najwcześniejsza wzmianka o „civitas” pochodzi z r. 1458.

O wiele starszą metrykę posiada Kcynia, przez stulecia stolica całego regionu, który w Pierwszej Rzeczypospolitej wyodrębniony był jako powiat kcyński. Miasto było siedzibą sądów grodzkich i ziemskich oraz starostwa niegrodowego i stanowiło ruchliwy ośrodek gospodarczy. Prawo magdeburskie nadał mu już w r. 1262 książę Bolesław Pobożny, a wcześniej istniał tu gród, o którego znaczeniu świadczyć mogą odbywające się zjazdy książąt.

Łabiszyn otrzymał prawa miejskie w r. 1369, będąc wówczas własnością rodu Prawdziców, którzy później przybrali nazwisko Łatałskich. O dawności osady świadczył romański kościół parafialny, z którego po pożarze w r. 1761 pozostały bardzo nikiel fragmenty. W nowszych czasach Łabiszyn stał się ośrodkiem dużego klucza dóbr, które często zmieniały właścicieli. Gdy w drugiej połowie w. XVIII przeszły w ręce Skórzewskich, przenieśli oni ośrodek ten do pobliskiego Lubostronia, w związku z budową okazałej rezydencji. Stara metrykę posiada również Rynarzewo, które prawa miejskie otrzymało w r. 1299. Utraciło je jednak w r. 1934 i obecnie nie wykazuje tendencji rozwojowych. Najmłodsze spośród licznych tu miast to Barcin. Wprawdzie wieś wzmiankowana była już w dokumencie z lat 1215—33, ale prawa miejskie uzyskała dopiero w r. 1541. Miasto stanowiło wówczas własność Leszczyców, którzy od rodowego Krotoszyna pisali się Krotoscy.

W okresie przedrozbiorowym omawiany obszar wchodził w skład województwa kaliskiego, a od r. 1768 gnieźnieńskie-

go. Prusacy zajęli Pałuki już w pierwszym rozbiórze w r. 1772, włączając je w skład tzw. dystryktu noteckiego. Po Kongresie Wiedeńskim należały do Wielkiego Księstwa Poznańskiego. W tym czasie Szubin zdystansował Kcynię i stał się w r. 1818 siedzibą powiatu. Nie bez wpływu na ten fakt było osiedlenie tu licznych kolonistów, dla których w r. 1780 założono tzw. Nowe Miasto. Podobne założenie w Łabiszynie nie rozwinęło się nigdy na większą skalę.

W okresie zaborów Pałuki stanowiły nieprzerwanie silny ośrodek polskości, dając wyraz patriotyzmu poprzez udział w powstaniach: w r. 1794 pod Barcinem kościuszkowscy powstańcy stoczyli bitwę z wojskami pruskimi; w r. 1848 mieszczańcy tych okolic brali udział w wielkopolskiej Wiośnie Ludów (mogiła w Łabiszynie); w r. 1863 jednym z wielkopolskich uczestników Powstania Styczniowego był urodzony w Łabiszynie pułkownik Kazimierz Mielecki. Wreszcie w latach 1918—19 walki powstańcze wybuchły na całym niemal omawianym obszarze, a szczególnie ostre miały miejsce w okolicy Rynarzewa.

W r. 1920 powiat szubiński wszedł w skład województwa poznańskiego, następnie od r. 1938 pomorskiego, a po r. 1945 utworzonego wówczas województwa bydgoskiego, w granicach którego pozostaje do dziś. W ramach administracji kościelnej od początku pozostają Pałuki w granicach archidiecezji gnieźnieńskiej.

Pomimo dawnych metryk osiedleńczych i pomimo znaczenia rodów zamieszkujących te obszary, przetrwało tu wyjątkowo mało zabytków średniowiecznych, a te które istnieją, nie ujawniają oryginalności czy większego rozmachu. O dawnym kościele parafialnym w Łabiszynie, zapewne późnoromańskim, spalonym w r. 1761, wiemy jedynie tyle, że był wzniesiony z cegły o układzie wendyjskim i że posiadał najprawdopodobniej układ trójnawowy. Nieznaczne relikty murów zachowane przy kaplicy, którą dobudowano na przełomie XVI i XVII w. w miejscu prezbiterium i która jedyna ocalała z rozebranej budowli, pozwalają (na podstawie układu i formatu cegieł) datować ten kościół na schyłek w. XIII.

Kolejnym zabytkiem średniowiecznym jest zamek Sędziwoja Pałuki w Szubinie, przekształcony w dobie baroku, a do naszych czasów zachowany w stanie zupełnej ruiny. Regularny czworobok murowany z cegły w układzie gotyckim, na podmurowaniu z głazów granitowych, był niewątpliwie typową nizinną rezydencją obronną możnowładcy, podobną do nieco potężniejszego zamku w Radzikach Dużych pod Rypinem.

Kościół parafialny w Szubinie dotychczasowa literatura datowała na przełom w. XIV i XV, ale bliższa analiza technik budowlanych sugeruje przesunięcie datowania wgłąb w. XV. Jest to zresztą budowla typowa, z wieżą i wydzielonym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium, sklepionym krzyżowo-żebrowo. Jedyną cechą oryginalną jest ukształtowanie zakrystii z trójboczną apsydą od wschodu. Skromny i zarazem tradycyjny jest kościół parafialny w Kcyni, zbudowany w r. 1631. Posiada całkowicie jeszcze gotycką, oszkarpowaną bryłę, a szczyt zachodni, chociaż dzielony renesansowymi gzymsami, wypełniony został blendami zamkniętymi w ośli grzbiet. Oba te najstarsze kościoły regionu wskutek późniejszych zniszczeń nie zachowały prawie żadnych elementów wystroju wewnętrznego.

Manieryzm przełomu w. XVI i XVII, który na innych obszarach kraju przejawiał się w postaci oryginalnych dzieł architektonicznych, na ziemi pałuckiej odezwał się słabym echem. Przy kościołach parafialnych w Szubinie i Łabiszynie w tym samym mniej więcej czasie wzniesiono kaplice, przy czym łabiszyńska: kopułowa, ze skromną artykulacją pilastrów, nawiązuje do wielkiej rodziny kaplic kopułowych, wywodzących się z południa kraju, szubińska natomiast, z jej manierystycznym, postrzępionym szczytem należy do sfery inspiracji z północy. Ważnym zabytkiem początku wieku XVII jest dwór obronny w Grocholinie. I tu, jak w przypadku kościoła parafialnego w Kcyni, mamy do czynienia z niemal gotycką jeszcze architekturą, w której tylko blokowy układ cegieł zdradza późną metrykę. Na zewnątrz bardzo skromnego czworobocznego budynku, niegdyś z basztą narożną i ze szczytami (obecne z w. XIX), jedynym dziś elementem ozdobnym jest portal o całkowicie zbarbaryzowanych motywach okuciowych. Wewnątrz zachowały się nieforemne sklepienia z głębokimi lunetami.

Sto lat dzieli omówione zabytki od kolejnych większych realizacji. Kościół poreformacki w Łabiszynie, typową budowlę konwentualną zreformowanej reguły franciszkańskiej, z czworobocznym założeniem klasztornym, zbudowano w r. 1690 wg projektu *Piotra Fontany*, ale jego kształt obecny wydaje się wynikiem działania architekta zakonnego *Mateusza Osieckiego*, który spaloną świątynię odbudowywał w latach 1731—6. Cała późnobarokowa ozdobność wyraża się w fasadzie kościoła, smukłej i wyrażającej tendencje do malarskiego traktowania (kątowo ustawione pilastry portalu, lekkie wyrzuczenie części środkowej szczytu, płynne obrysy gzymsów i zwieńczeń). Efekt całości potęguje usytuowanie zespołu

na wzniesieniu, przy czym na osi fasady kościoła umieszczona została figura św. Jana Nepomucena na wysokim cokole.

W latach 1778—80 karmelici zbudowali w Kcyni zespół klasztorny o charakterystycznym arkadowym dziedzińcu od-pustowym przylegającym do kościoła. Sam kościół prezentuje nader zbarbaryzowane formy późnego baroku: pilastry posiadają dziwaczne, uproszczone głowice, a dwuwieżowa fasada jest płaska i niewyważona w proporcjach („pusty” szczyt pomiędzy wieżami). Oryginalne są tylko hełmy z konsolkowymi wystęgami na narożach. O wiele lepsze architektonicznie jest wnętrze w typie halowo-emporowym. Krużganki mają przesła nakryte silnie spłaszczonymi kopułkami, a w narożach znajdują się trzy kwadratowe kaplice, gdzie w kopułach umieszczono oryginalne trójlístne lunety na okna. Pomimo prymitywnego w gruncie rzeczy detalu, całość zespołu przedstawia się nader malowniczo i doskonale urbanistycznie wkomponowana jest w wydłużony rynek miasteczka.

Jedyny zachowany tu kościół drewniany: cmentarny p.w. św. Małgorzaty w Szubinie, zbudowany został w r. 1748. Oszepecywny pokryciem dachówkowym, wykazuje dobry poziom ciesiołki. Przekrycie obu części kościoła dachem o jednej kalenicy, przez co po bokach prezbiterium tworzą się wydętne okapy, było jak się zdaje ulubionym rozwiązaniem w drewnianej architekturze sakralnej sąsiednich Kujaw, ziemi dobrzyńskiej i michałowskiej.

W latach 1795—1800 powstaje w okolicy Łabiszyna budowla, która swą rangą architektoniczną przewyższa zdecydowanie wszystko, co przedtem i potem zbudowano na Pałukach. Pałac w Lubostroniu, do r. 1939 siedziba Skórzewskich — właścicieli klucza łabiszyńskiego — jest dziełem architekta *Stanisława Zawadzkiego*. Jest to bezspornie najczystszy przykład palladianizmu na terenie Polski, rozpoznawczego się u nas pośrednio, w tym wypadku pod wpływem Anglii. Inicjator budowy — Fryderyk Skórzewski — był prawdopodobnie współtwórcą interesującego programu ideowego dekoracji, którą uzupełniało rozproszone dziś niestety wyposażenie. Historyczno-patriotyczny kontekst przeplatał się tu z modnymi tendencjami do „malowniczości”. Ośrodkiem kwadratowego budynku, z wydętym portykiem kolumnowym od frontu i pozornymi w pozostałych elewacjach, jest wypełniająca obie kondygnacje i zwieńczona kopułą obszerna rotunda. Ściany bogato zdobione marmoryzowaniem i sztukateriami, które wykonał być może *Michał Ceptowicz* z Poznania, mieszczą cykl złożony z czterech płaskorzeźb, ukazujących — rzecz można — etapy stosunków

polsko-niemieckich i od wiktorii pod Płowcami i Koronowem, prowadzą do alegoryczno-pozytywistycznego programu wielkich inwestycji gospodarczych Fryderyka Wielkiego. Patriotyzm fundatora podkreślały jednak dalsze elementy: wielki herb z Orłem i Pogonią we wzorzystej posadzce rotundy (a także na jednym z przyczółków portykowych) oraz „galeria słynnych Polaków”, dziś już nie zachowana, z której pozostały jedynie antykizujące konsole w hallu i klatce schodowej. Drugim artystą związanym z pałacem w Lubostroniu był *Antoni Smuglewicz*, być może projektant wspomnianych płaskorzeźb i wykonawca polichromii w kilku pomieszczeniach. W dawnej bibliotece jest to typowy dla klasycyzmu program alegoryczno-scientystyczny, w gabinecie i hallu piętra już romantyczny, przez wprowadzenie motywów ruin antycznych, „średniowiecznych”, a nawet „egipskich”.

Rezydencja w Lubostroniu obejmuje inne jeszcze budynki wzniesione przez *S. Zawadzkiego*: oficynę (tzw. Stary Pałac) oraz zespół zabudowań folwarcznych (stajnie i wozownie), jak wreszcie bramę, utworzoną z wyniosłych obelisków. Obszerne, malowniczy park przechodzi w kompleks lasów i całość założenia zakomponowana jest w szerokiej perspektywie krajobrazowej, niewątpliwie pod wpływem angielskim.

Około połowy wieku XIX nowy folwark w Lubostroniu powstał poza obrębem parkowym i wzniesiono go w duchu neogotyckim. Niewykluczone, że twórcą koncepcji był wykształcony w Berlinie arch. *Korneli Gabrielski*, pracujący dla Skórzewskich do 1868 r. Ostatnio nieudolny remont stodoł i stajen zepsuł niestety jednolity charakter całości, niemniej ogromny spichlerz o przedziwnym półszczytowo-attykowym zwieńczeniu, należy niewątpliwie do lepszych realizacji tego typu w naszym kraju.

Nieliczne dwory ze schyłku XVIII i pierwszej połowy XIX wieku, jak też niezwykle skromny klasycystyczny kościół w Szaradowie, to przykłady typowo prowincjonalnej architektury. Dopiero po połowie w. XIX pojawiają się nieco ambitniejsze realizacje, których autorem był zapewne *Wiktor Stabrowski* architekt z Kcyni; jego autoryzowanym dziełem jest dwór w Siernikach z r. 1876. *Stabrowski*, realizujący budowle eklektyczne; ze szczególnym zamiłowaniem powracał do form klasycystycznych rozpowszechnionych przez *Schinkla* i *Gilly'ego*.

Unikalnym i imponującym zarazem rozmiarami zabytkiem techniki jest młyn wodny w Chobielinie, wzniesiony około połowy XIX wieku w konstrukcji szkieletowej. Niestety modernizacja przekształciła częściowo jego architekturę i po-

zbawiła trzech wielkich podsiębiernych kół wodnych, pierwotnie poruszanych wodą przy pomocy potężnej konstrukcji śluzowej.

Wyjątkowo ubogo przedstawiają się wyposażenia wnętrz kościelnych. Kościół poreformacki w Łabiszynie jest niemal zupełnie pozbawiony zabytków: wyjątek stanowi rokokowa chrzcielnica oraz przetrwałe w zakrystii dwa wartościowe sprzęty: rzeźbiona szafa i bogato okuta skrzynia z 1705 r.

Kościół pokarmelicki w Kcyni ma jednolite wyposażenie w pełni już klasycystyczne, o masywnych, dość ciężkich formach. Na uwagę zasługuje ambona w kształcie łodzi, podobna do znajdującej się w kościele w Dobrzyniu (Golubiu-Dobrzyniu).

W zakresie malarstwa ściennego godne odnotowania są malowidła w krużganku odpustowym w Kcyni, klasycyzujące (iluzjonistyczne kopuły kasetonowe) z en grissaille malowanymi scenami ze Starego Testamentu. Jest wysoce prawdopodobne, że ich twórcą był działający w pobliskim Lubostroniu *Antoni Smuglewicz*.

Nieliczne starsze zabytki malarstwa sztalugowego, to pochodzące z w. XVII obrazy w Szubinie oraz dwa wizerunki Matki Boskiej w typie Śnieżnej: w Słupach i Barcinie, przy czym ten drugi, nie osłonięty sukienkami, wydaje się należeć do kręgu inspiracji poznańskich (*K. Boguszewskiego*). Niemniej uboga jest rzeźba. Wielki, otoczony kultem krucyfiks w Kcyni, pochodzący z w. XVI, jest w gruncie rzeczy dziełem z marginesu stylowego, nie pozbawionym jednak siły wyrazu. Niezidentyfikowane marmurowe popiersie mężczyzny w Lubostroniu, to tylko cień dawnego, bogatego i muzealnego wyposażenia tego pałacu.

Wybijającym się zabytkiem złotnictwa jest wielka późnogotycka monstrancja w Łabiszynie, która pomimo przekształcenia reservaculum i obicia stopy nową blachą, należy do czołowych dzieł późnogotyckich w skali województwa. Druga monstrancja — w Szaradowie, powstała na przełomie w. XVI i XVII, prezentuje charakterystyczną dla tego okresu transformację: gotycka jest tu już tylko wieżyczkowa architektura, a cała ornamentyka należy do epoki manieryzmu.

Bardzo cennym zabytkiem barokowego złotnictwa jest monstrancja w Samokłeskach, z bogato rozbudowanymi ramionami i precyzyjnie wykonanymi reliefami na stopie; umieszczona pod glorią figurka Matki Boskiej jest prawdopodobnie odlewem z gotyckiej jeszcze formy. Z połowy w. XVII pochodzi bardzo bogata i niezwykle ozdobna puszka w Łabiszynie, przykład przeobrażenia się manieryzmu w ba-

rok. Kilka kielichów, świetne lichtarze srebrne w Kcyni, kandelabry w Łabiszynie i lampa wieczna w Kcyni, określona jako wykonana w Krakowie w r. 1699, potwierdzają, że wiek XVII, pomimo klęsk „potopu” i wojen kozackich był złotym okresem polskiego rzemiosła artystycznego; niestety tylko wyjątkowo są te wyroby cechowane.

W zupełnie inny świat wprowadza nas ogromny, kilkadziesiąt sztuk liczący zespół plakietek wotywnych w kościele pokarmelickim w Kcyni. Najwcześniejsze pochodzą z pierwszej i drugiej ćwierci w. XVII i wykazują przeważnie wcale wysoki poziom wykonania, późniejsze, zwłaszcza te, które fundowano w początku w. XIX, to twory prymitywne, zadziwiające wprost swą naiwnością. Szczegółowa analiza tego zespołu pozwoliłaby niewątpliwie na wysunięcie ciekawych wniosków obyczajowo-społecznych (spora liczba fundacji mieszczańskich).

Paramentów najwięcej zachowało się w obu kościołach w Kcyni, a w zespole tym na wyróżnienie zasługują przede wszystkim: ornat o nietypowym, srebrnym hafcie geometryczno-kwiatowym, datowany przez nas na drugą połowę w. XVII oraz drugi — z pierwszej połowy w. XVIII, na którego kolumnie wyhaftowane zostały tyleż naiwne, co ikonograficznie oryginalne alegoryczne sceny.

Twórczość ludowa na Pałukach rozwijała się niegdyś bogato. Okupacja hitlerowska przyniosła zniszczenie wszystkich kapliczek i pojedyncze dzieła rzeźby ludowej trafiają się sporadycznie po kościołach (Samoklęski — krucyfiks).

Tadeusz Chrzanowski i Marian Kornecki

BARCIN

MIASTO. Wieś wzmiankowana 1215—33. 1343 należała do wojewody brzeskiego Wojciecha z Pakości z rodu Leszczyców; w poł. w. XV do Wojciecha z Krotoszyna, kasztelana śremskiego; w XVI i XVII w rękach Leszczyc—Krotoskich z Krotoszyna. 1541 nadanie praw miejskich. Osiedleni tu w 2. poł. w. XVI bracia czescy zakładają szkołę. Wcześniejszy przywilej na jarmarki potwierdzony 1665 i 1671. W dokumencie Jana Lachockiego, właściciela miasta, potwierdzenie 1764 posiadania praw królewskich i prawa magdeburskiego. 1772 zajęte przez Prusy w pierwszym rozbiórce, 1794 bitwa między powstańcami a wojskami pruskimi. Położone nad Notecią, na pograniczu Kujaw i Pałuk, przy skrzyżowaniu dróg z Inowrocławia do Żnina i z Bydgoszczy do Mogilna. Układ miasta na osi wydłużonej wsch.-zach., wzdłuż drogi Żnin—Inowrocław. Ośrodkiem dawny rynek zabłony do kwadratu, wokół którego zabudowa w. XIX—XX.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Jakuba St. Erygowany zapewne w. XII. Od 1520 wzmiankowany p.w. św. Wojciecha i Mikołaja. Obecny zbudowany 1901—3 wg projektu arch. *Przytuńskiego* z Inowrocławia. Neoromański. Orientowany. Murowany z cegły, jednonawowy, z wydzielonym prezbiterium i wieżą od zach. — W ołtarzu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem (fig. 63), wczesnobarokowy 1. poł. w. XVII, zapewne przeniesiony z nieistniejącego kościoła w Dąbrówce Barcińskiej. W neogotyckich ołtarzach bocznych obrazy pocz. w. XX: 1. w lewym Św. Rodzina sygn. *Gradam Ulbrich*; 2. w prawym Serce Jezusa, mal. *Władysław Drapiewski*. Obrazy: 1. św. Teresa; 2. św. Antoni, oba mal. *W. Drapiewski*. Rzeźby: 1. Chrystus Zmartwychwstały, barokowa koniec w. XVII; 2. krucyfiks późnobarokowy w. XVIII

DWÓR. Położony we wsch. części miasta. Zbudowany ok. poł. w. XIX. W posiadaniu rodziny Szygowskich, następnie Kundlerów, Zieleń i od 1918 Winieckich. Przebudowany 1872. Późnoklasycystyczny. Zwrócony frontem ku pn. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy z mieszkalnym poddaszem, częściowo na sklepionych piwnicach. Na rzucie prostokąta, z piętrowym ryzalitem od frontu i nowszymi przybudówkami

od zach. Układ wewnątrz pierwotnie dwutraktowy, znacznie przekształcony. Elewacja frontowa siedmioosiowa. Przyziemie boniowane w tynku. W obu kondygnacjach ryzalitu wgłębne portyki o żeliwnych balustradach i cienkich kolumnach; całość zwieńczona trójkątnym przyczółkiem. Przy elewacji pd. oszklona weranda o konstrukcji żeliwnej. Dachy dwuspadowe kryte dachówką.

DOM ul. 4 Stycznia nr 12/14. Zbudowany 1. poł. w. XIX. Klasycystyczny. Usytuowany kalenicowo. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy z facjatą, częściowo podpiwniczony. Dwutraktowy, z przejazdem pośrodku. Elewacja frontowa czteroosiowa, przekształcona wybiciem witryn, z bramą zamkniętą odcinkowo, zwieńczoną analogicznym gzymsem; nad bramą dwuokienna facjatka. Brama i facjatka ujęte parą masywnych półkolumn, dźwigających sterczynki i falisty gzyms. Dachy dwuspadowe kryte dachówką.

CHOBIELIN

ZESPÓŁ MŁYŃSKI. W średniowieczu własność kasztelanii nakielskiej. Usytuowany na odnodze Noteci, na pn. od wsi.

- 40 A. DWOREK MŁYNARZA (dom nr 9) (fig. 40). Zbudowany 2. ćw. w. XIX, ze skrzydłem od pn. dobudowanym koniec w. XIX. Późnoklasycystyczny. Zwrócony frontem ku wsch. Murowany z cegły, na podmurowaniu kamiennym, otynkowany. Część starsza parterowa z pięterkiem w szczycie, na sklepionych piwnicach; skrzydło pn. piętrowe, podpiwniczone. Prostokątny o dwutraktowym układzie wewnątrz, w których sufity, z sienią pośrodku. Elewacja frontowa w części starszej pięcioosiowa, skrzydła dwuosiowa. Oś środkowa części starszej mieszcząca wejście i dwa wąskie okienka, wydzielona lizenami, poprzedzona nowszym balkonem na betonowych filarach. Powyżej niska facjatka ze spłaszczonym przyczółkiem i pierwotnym półkolistym okienkiem, przerobionym na wejście na balkon. Okna w obramieniach opaskowych z gzymsikami. Nowsze skrzydło o podziałach uproszczonymi pilastrami. Dachy dwuspadowe, nad częścią starszą kryty dachówką, nad skrzydłem spłaszczony, kryty blachą. Częściowo zachowana stara stolarka klasycystyczna, m.i. w sieni zabiegowa klatka schodowa z balustradą tralkową.

- 41 B. MŁYN WODNY (fig. 41). Zbudowany ok. poł. w. XIX. W. XIX—XX kilkakrotnie odnawiany, m.i. ok. 1950 obmurowane ściany w narożniku pd.-zach. i pn.-zach. Wnętrze prze-

kształcone w związku z wprowadzeniem napędu turbinowego i elektrycznego. Usytuowany nad korytem odnogi Noteci, na prawym brzegu. Murowany w przyziemiu z cegły na fundamencie z głazów granitowych, w górnych kondygnacjach konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą. Na rzucie wydłużonego prostokąta, trójkondygnacyjny. Wewnątrz obszerne hale nakryte stropami belkowanymi, fazowanymi, wspartymi częściowo na dwóch, częściowo na pojedynczych rzędach słupów. Pierwotnie napęd conajmniej na dwa koła wodne podsiębierne, w miejsce których obecnie wprowadzone dwie turbiny w komorach. Elewacja szczytowa od zach. w górnych kondygnacjach oszalowana. Dach dwuspadowy kryty eternitem.

Do młyna przyległy od pd. kamiennieo-drewniany jaz przewałowy z upustami roboczymi i wolnymi.

C. BUDYNEK GOSPODARCZY (obok dworku). Zbudowany ok. poł. w. XIX, konstrukcji szkieletowej wypełnianej cegłą. Prostokątny, z oknami, w których kraty kowalskie. Dach dwuspadowy, kryty eternitem.

CHOMĘTOWO

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. śś. Piotra i Pawła. Erygowany i uposażony przez arbpów gnieźnieńskich w. XIII—XIV, wzmiankowany 1399. W 1838 budowa kolejnego kościoła drewnianego, 1911 murowanego, który spłonął w czasie drugiej wojny światowej. Obecny zbudowany 1957—65 wg projektu arch. *Aleksandra Holasa*. Murowany. — Krucyfiks barokowy, zapewne 2. poł. w. XVII. Monstrancja klasycystyczna 1. poł. w. XIX. Makata szyta z dwóch części pasa polskiego (fig. 121) koniec w. XVIII. 121

DWÓR. Zbudowany 1. poł. w. XIX. Późnoklasycystyczny. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy, z piętrem w szczytach, częściowo podpiwniczony. Na rzucie prostokąta, o dwutraktowym układzie wewnątrz. Obie dłuższe elewacje siedmioosiowe, z lekko zryzalitowanymi częściami środkowymi, przechodzącymi w facjaty zwieńczone trójkątnie. Od frontu w części środkowej wejście ujęte dwoma wąskimi oknami, w facjacie para okien. Wokół korpusu ścianka kolankowa z parami okienek strychowych. Dach naczółkowy, kryty dachówką.

W otoczeniu kilka starych drzew, m.i. trzystuletnia lipa szerokolistna.

CHRAPLEWO

DWÓR. Zbudowany pocz. w. XIX. W 2. poł. w. XIX w posiadaniu Ponikiewskich. Gruntownie przebudowany i powiększony w. XX (część środkowa i wsch.). Klasycystyczny, przekształcony w duchu eklektycznym. Murowany z cegły, otynkowany. Złożony z dwóch części: starszej piętrowej od pn.-zach. i nowszej parterowej od pn.-wsch. Obie części prostokątne, dwutraktowe. Elewacja pn.-zach. z parą pilastrów i trójkątnym szczytem. W części pn.-wsch. w miejscu połączenia obu skrzydeł wglębny portyk wsparty na pięciu jońskich kolumnach. Dachy dwu- i czterospadowe o niskim nachyleniu, kryte papa.

W otoczeniu pozostałości niewielkiego parku z w. XIX, z urozmaiconym drzewostanem i sadzawką.

DOBIESZEWO

- 36 DWÓR (dom nr 14) (fig. 36). Zbudowany 1. poł. w. XIX, przebudowany i odnowiony 1881 (data w późszczycie). Późnoklasycystyczny. Zwrócony frontem ku pd. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy, z facją i pięterkiem w poddaszu, częściowo podpiwniczony. Wzniesiony na rzucie prostokąta, z wydatnym jednoosiowym piętrowym ryzalitem od frontu oraz dwoma skrzydłami od tyłu, przybudowanymi do osi skrajnych, występującymi przed lico elewacji bocznych korpusu głównego. Układ wewnątrz dwutraktowy, z sienią pośrodku na przestrzał. We wnętrzach sufity. Elewacja frontowa pięcioosiowa. Ryzalit frontowy przebudowany 1881, z lizunami w narożach przechodzącymi w sterczyny, parą okien na piętrze i trójkątnym przyczółkiem w zwieńczeniu. W późszczytach bocznych okna oraz owalne okulusy ustawione skośnie. Dach nad korpusem naczółkowy, nad ryzalitem i skrzydłami dwuspadowe, kryte dachówką. Reszty starej stolarki, m.i. w wejściu głównym drzwi klasycystyczne płycinowe.

OFICYNĄ. Z 1. poł. w. XIX. Usytuowana obok dworu od wsch., równoległa doń, lecz wysunięta ku przodowi. Murowana, otynkowana, parterowa, prostokątna, czteroosiowa, z wejściem w krótszym boku. W późszczytach skośnie ustawione pary owalnych okulusów. Dach naczółkowy kryty dachówką. Oficyna połączona z dworem odcinkiem muru przytykającego do narożników obu budynków, mieszczącym furte

zamkniętą półkoliście z kluczami, zwieńczona trójkątnym przyczółkiem.

Na pd. od dworu niewielki park z w. XIX. Na osi frontu klomb drzewny, na pn.-wsch. od dworu sadzawka.

GODZIMIERZ

CHAŁUPY. We wsi o układzie luźnej ulicówki zachowanych szereg chałup drewnianych z w. XVIII i XIX. M.i.: nr 8. Konstrukcji szkieletowej wypełnianej gliną, częściowo obmurowana. Dwutraktowa, trójosiowa, z dachem krytym dachówką. — Nr 11. Zrębowa, dwutraktowa, trójosiowa, z wejściem pośrodku. Dach kryty strzechą. — Nr 15. Analogiczna. Nad drzwiami wyryta data 1786 lub 1796. — Nr 17. Konstrukcji szkieletowej wypełnianej cegłą. Dwutraktowa, pięciosiowa, z dachem krytym strzechą.

GROCHOLIN

WIEŚ. Położona w pobliżu ważnego szlaku handlowego prowadzącego z Gdańska do Poznania i Wrocławia. 1500 kardynał, arbp gnieźnieński Fryderyk Jagiellończyk potwierdza przywilej dotyczący wójtostwa. W średniowieczu w posiadaniu rodziny Grocholskich lub Grocholińskich, w. XVI przechodzi na własność arbpów gnieźnieńskich. Pocz. w. XVII dobra wydzierżawione trzem bratankom arbpa Wojciecha Baranowskiego, m.i. Wojciechowi, staroście kcyńskiemu; z czasem stają się oni właścicielami wsi. W 2. ćw. w. XVIII jako właściciel występuje Antoni Radzyński, mąż jednej z sióstr Ludwika Baranowskiego, poprzedniego właściciela; na ten okres przypada ożywiona działalność budowlana. W 3. ćw. w. XVIII Ludwik Baranowski ponownie właścicielem Grocholina. Po wymarciu Baranowskich 1818 majątek nabyty na licytacji przez Skórzewskiego, od którego z kolei zakupiony przez rodzinę v. Treskow (ostatnio przyjęte brzmienie nazwiska: Treskow-Rosen).

ZESPÓŁ PAŁACOWY. Obejmuje dawny dwór obronny, na pd.-wsch. od którego pałac i na pn. nie zachowany obecnie kościół. Usytuowane w rozległym parku, ze stawem nawodnionym przez Strugę Smogulecką (dawniej Kcyniankę).

A. DAWNY DWÓR (fig. 13). Zwany w dawnych dokumentach „zamkiem” lub „kamienicą”. Zbudowany pocz. w. XVII, zapewne przez jednego z Baranowskich (Wojcie-

13

cha?). W. XVIII zawalenie baszty i popadnięcie dworu w ruinę. 1836 restaurowany staraniem J. C. v. Treskow (odbudowa baszty, wiązanie dachowe, szczyty, stolarka i ścianki działowe piętra). Przed drugą wojną światową nie zamieszkały, użytkowany jako „zbrojownia”, mieszcząca pokaźną kolekcję militariów. Podczas okupacji adaptowany na schronisko młodzieżowe. Po 1945 zamieszkały, a następnie przekształcony na magazyn PGR. W typie późnogotyckim z elementami manierystycznymi oraz neogotyckimi (szczyty). Zwrócony frontem ku wsch. Murowany z cegły, częściowo w układzie gotyckim, częściowo blokowym, na cokole kamiennym. Piętrowy na sklepionych piwnicach. Zbudowany na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu, niegdyś z basztą w pd.-zach. narożniku; pierwotny jej kształt nieznany, neogotycka z 1836 wzniesiona na rzucie pięcioboku, zapewne trójkondygnacyjowa, usytuowana przekątnie w stosunku do dworu, zawalona i w znacznej mierze rozebrana 1958. Układ wnętrza dwutraktowy, o czterech pomieszczeniach; trakt tylny płytszy od frontowego. W trakcie frontowym od pn. sięn nakryta sklepieniem kolebkowym z mijającymi się lunetami, mieszcząca zabiegową klatkę schodową na piętro, przesklepioną odcinkowo; wejście na schody ujęte arkadą o łuku odcinkowym, z podwójnym sfazowanym uskokiem; część obejmująca wejście główne i wejście na schody wydzielona od reszty pomieszczenia gurtiem sklepiennym. W części pd. traktu frontowego obszerne pomieszczenie (fig. 14), nakryte sklepieniem klasztornym z lunetami o nieregularnych kształtach, w narożach parzystymi; w wewnętrznym narożu otwarty komin z wydatnym murowanym okapem. W trakcie tylnym od pn. najmniejsze z pomieszczeń (dawna kuchnia) o sklepieniu kolebkowym z mijającymi się lunetami oraz od pd. izba (tzw. skarbiec) sklepiona kolebkowo-krzyżowo z drutami; w niej odsłonięte ostatnio wejście w grubości murów, prowadzące do piwnicy oraz na wyższe kondygnacje baszty. Pomieszczenia na piętrze odnawiane w. XVIII i 1836; w tymże roku założony strop dawnej izby stołowej, boazerie i stolarka. W dwóch pomieszczeniach traktu frontowego stropy belkowane z tragarzami. W obszernej sali wypełniającej pn.-zach. narożnik zachowany upust latryny w grubości muru. Przy niektórych oknach wnęki z siedziskami. W trzech pomieszczeniach parteru (z wyjątkiem tzw. skarbcza) posadzki z kwadratowych płyt ceglanych. Piwnice sklepione kolebkowo o oporach sklepiennych wyprowadzonych z granitowej podmurówki. Oprócz wspomnianego, obecnie nieużywanego przejścia w grubości muru w narożniku pd.-zach., główne zejście

do piwnic prowadzi od zewnątrz po stronie pn., obejmując dwie szyje o sklepieniach układanych w jodełkę. Na zewnątrz elewacje o nieregularnym układzie otworów; frontowa w przyziemiu cztero-, na piętrze trójosiowa. Portal główny (fig. 15) manierystyczny pocz. w. XVII, ceglano-stukowy, 15 zamknięty koszową profilowaną arkadą, poprzedzony schodami i ujęty parą kolumn na wysokich cokołach, dźwigających gzyms, ponad którym ozdobny dwustrefowy szczyt z pilasterkami hermowymi, wolutami, motywami okuciowymi i rozetą; po bokach szczytu na osiach kolumn ogzymśowane nastawy z gruszkowatymi sterczynami o trójkątnych zwieńczeniach (w dolnej strefie szczytu znajdował się do niedawna herb rodziny v. Treskow); w wejściu drzwi klepkowe gęsto ćwiekowane, z wykładką i antabą o skromnych cechach klasycystycznych l. poł. w. XIX. Okna przyziemia (w większości również i w pozostałych elewacjach) zamknięte łukiem odcinkowym, ujęte tynkową opaską, ze starymi kratami. Okna piętra przemurowane w. XIX. Elewacje boczne trójosiowe. W elewacji pn. dwa zejścia do piwnic w obramieniach o łukach odcinkowych z uskokiem. W elewacji zach. układ osi zniekształcony zamurowaniem części okien; obecny dwuosiowy. Przy zwalonej baszcie, podzielonej pierwotnie na trzy kondygnacje odpowiadające dwu kondygnacjom dworu, zachowane zamurowane okienka szczelinowe klatki schodowej. W zwieńczeniu ścian budynku prosty, opaskowy gzyms koronujący i w elewacjach bocznych dwa szczyty schodkowe 1836 z okienkami zamkniętymi półkoliście, okulusem i półkoliście zamkniętym otworem. W szczycie pn. zniszczona tarcza zegarowa, w zwieńczeniu chorągiewka z monogramem G T. Dach dwuspadowy, kryty dachówką.

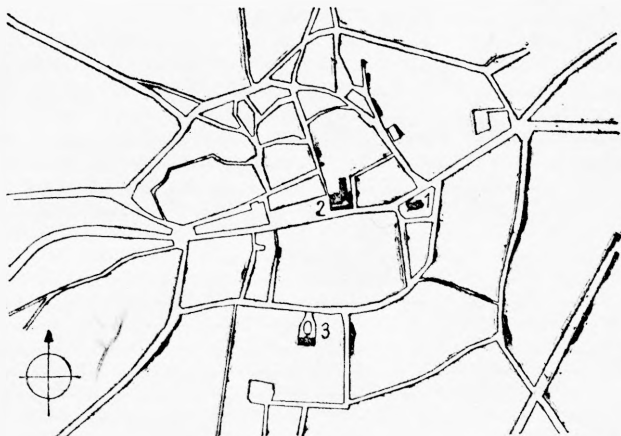
B. PAŁAC (fig. 34). Zbudowany l. poł. w. XIX być może 34 staraniem Skórzewskich lub v. Treskow. Odnawiany w. XIX i XX, ostatnio z częściowym zatarciem cech stylowych. Późnoklasycystyczny. Zwrócony frontem ku pd.-zach. Murowany z cegły, otynkowany. Piętrowy, na wysokich sklepionych piwnicach, z nowymi wystawkami w bocznych połaciach dachu. Na rzucie prostokąta, z lekko zryzaltowaną częścią środkową elewacji frontowej. Układ wnętrza dwutraktowy, silnie przekształcony; w pomieszczeniach sufity, niektóre z fasetami. Elewacja frontowa siedmioosiowa, z gzymsem opaskowym na wysokości ław okiennych piętra i profilowanym gzymsem koronującym. Trójosiowa część środkowa z głęboką, półkoliście zamkniętą wnęką mieszczącą prostokątne wejście w obramieniu ramowym i powyżej półkoliste okienko, zwieńczone trójkątnym przyczółkiem z okulusem (w czasie ostat-

niego remontu zbito wydzielający go gzyms). Okna parteru prostokątne, ośmiokwaterowe, okna piętra kwadratowe z gzymsikami. Elewacje boczne trójosiowe. Dach czterospadowy, kryty dachówką.

C. PARK. W otoczeniu dworu i pałacu rozległy park krajobrazowy z urozmaiconym drzewostanem. Na pn. i zach. od dworu stawy, utworzone ze spiętrzenia Strugi Smoguleckiej (dawniej Kcynianki), przepływającej przez teren parku.

KCYNIA

MIASTO. Istniejący tu w. XI—XII gród lokalizowany jest hipotetycznie na miejscu zabudowań klasztornych. Osada wzmiankowana 1224 jako miejsce zjazdu książąt Władysława Odonica i Władysława Laskonogiego. 1254 układ pomiędzy Bolesławem Pobożnym i Przemysłem I książętami wielkopolskimi, a Świętopełkiem księciem pomorskim, na mocy którego zamek w Nakle został przywrócony Wielkopolsce. 1262 Bolesław Pobożny nadaje prawo magdeburskie miastu, które w tym czasie już ukształtowane, z placem targowym. Prawa miejskie wielokrotnie potwierdzane i poszerzane przywilejami, m.i. 1441 przez Władysława Warneńczyka. Od średniowiecza ośrodek władzy związany z sądownictwem i starostwem niegrodowym. Aż do rozbiorów stolica powiatu kcyńskiego, który wchodził w skład województwa kaliskiego, a od 1768 utworzonego wówczas województwa gnieźnieńskiego. W. XV wymieniane przedmieście Grabowo, rozwinięte zapewne z dawnego kompleksu osadniczego o charakterze służebnym, związanego z dawnym grodem. Po rozkwicie miasta w. XVI i pocz. w. XVII upadek w czasie wojen szwedzkich. W 2. ćw. w. XVIII ożywienie gospodarcze, za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego regulacja układu i zabudowy. 1772 przechodzi we władanie pruskie; w tym okresie stagnacja trwająca do 2. poł. w. XIX, kiedy to nastąpiło nieznaczne ożywienie, zmiana charakteru zabudowy i stopniowy rozrost układu przestrzennego. W końcu w. XIX miasto połączone koleją z Nakłem i Gnieznem, a następnie z Szubinem, Bydgoszczą i Poznaniem. — Usytuowane na górującym nad okolicą wzniesieniu, w pobliżu którego przepływa rzeczka Kcynianka, lewy dopływ Noteci. Położone przy dawnym szlaku z Poznania przez Wągrowiec na Bydgoszcz i wyrbrzeże. Ośrodkiem prostokątny rynek, znacznie wydłużony na osi wsch.-zach., dostosowany do układu terenu i zajmujący prawie cały grzbiet wzniesienia. Pierzeje pn. i pd. uległy w okresie

Plan miasta Kcyni 1 : 15 000

1. kościół par., 2. kościół i klasztor pokarmelicki, 3. dworek tzw. wójtostwo

regulacji w 2. poł. w. XVIII wyprostowaniu. Kościół par. usytuowany we wsch. części rynku; niewielki plac w części zach. hipotetycznie traktowany jako zach. zasięg rynku. W części wsch., po stronie pierzei pn. zespół zabudowań kościoła i klasztoru pokarmelickiego, zwiężający znacznie tę część rynku. Główne wyloty ulic w krótszych pierzejach. Zabudowa rynku i ulic wylotowych zwarta, w ulicach obrzeżnych i na przedmieściach przeważnie luźna, murowana.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Michała (fig. 3). Parafia wzmiankowana 1266. Długosz wymienia kościół p.w. św. Idziego, fundowany przez Władysława Hermana. Obecne wezwanie wzmiankowane 1520. Kościół zbudowany 1631 z fundacji kapituły gnieźnieńskiej. W latach 1939—45 zdewastowany we wnętrzu, ponadto uszkodzony w trakcie działań wojennych. Gruntownie odnowiony po 1945. W tradycjach późnogotyckich. Orientowany. Murowany z cegły z fasadą zach. otynkowaną. Krótkie, jednoprzęsłowe prezbiterium zamknięte trójbocznie z zakrystią od pn.; szersza nawa prostokątna, trójp przęsłowa. Wnętrze nakryte sklepieniami krzyżowymi, w zakrystii kolebka. Tęcza o łuku półkolistym; analogicznie zamknięte okna nawy, w prezbiterium okna ostrołukowe oraz

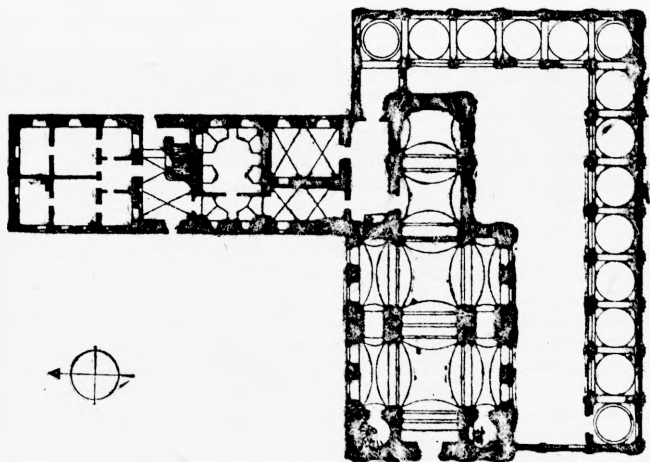
na osi koliste. Chór muzyczny nowy, wsparty na dwóch słupach. Na zewnątrz kościół opięty jednouskokowymi szkarpami. W zwieńczeniu ścian fryz opaskowy tynkowany. W zamknięciu prezbiterium, ponad oknem, wyryty na ceglach napis dotyczący budowy 1631. Okna w nowszych opaskach tynkowych z kluczami, w oknie zakrystii stara okiennica żelazna. W elewacjach bocznych nawy ślady zamurowanych wejść o łukach półkolistych. Elewacja zach. z wejściem na osi zamkniętym półkoliście z nowszym, profilowanym, tynkowym obramowaniem łuku. Szczyt trójstrefowy, ożywiony blendami zamkniętymi oślim grzbietem, w strefie dolnej ścięty pionowo, w środkowej schodkowy, w najwyższej trójkątny; pośrodku okulus. Szczyt między prezbiterium a nawą trójkątny z niewielką nastawą. Dachy dwuspadowe, nad prezbiterium wielopołaciowy, przechodzący na zakrystię, kryte dachówką. W połaci dachu nad zamknięciem prezbiterium niesymetrycznie usytuowana wystawka z okienkiem zamkniętym półkoliście i daszkiem dwuspadowym. — Ołtarz główny o charakterze barokowym w. XX, z wykorzystaniem rzeźb wczesnobarokowych z poł. w. XVII: pary kaneforów (fig. 76) i dwóch aniołów w zwieńczeniu. Chrzcielnica barokowo-klasycystyczna, prymitywna w. XVIII/XIX (fig. 46), w kształcie palmy, na której czara w kształcie gniazda z rzeźbą pelikana na pokrywie. Kropielnica marmurowa, puklowana, w. XVII—XVIII. Monstrancja barokowo-klasycystyczna pocz. w. XIX (fig. 86), z rytą stopą i glorią na której wieniec z elementami z czarnej emalii, dwa trybowane putta i w zwieńczeniu popiersie Boga Ojca. Kielichy: 1. manierystyczny 1. ćw. w. XVII (fig. 88), z nieodczytanym rytym napisem dotyczącym zapewne wagi i literami LMK, trybowany, z motywami okuciowymi i główkami aniołków na kolistej stopie, gruszkowatym nodusie i koszyczku; 2. manierystyczny 1. poł. w. XVII (fig. 89), z cechą imienną *M M*, fundowany przez Urszulę i Katarzynę Zagórskie, z trybowaną dekoracją o motywach akantowo-okuciowych na kolistej stopie i ażurowym koszyczku, z odlanym nodusem na którym trzy plastyczne postacie aniołów; 3. barokowy 3. ćw. w. XVII (fig. 91), z trybowaną dekoracją z główkami aniołków i Arma Christi na wielolistnej stopie oraz główkami aniołków i motywami małżowinowymi na koszyczku, nodus odlany z półplastycznymi postaciami aniołów. Trzy pateny z w. XVII: 1. z rytym przedstawieniem Chusty św. Weroniki w wieńcu; 2. z hierogramem; 3. z krzyżem. Pacyfikał barokowy ok. poł. w. XVII ze stopą 1827, na krzyżu nakładany odlany korpus Chrystusa i trzy rozetki. Relikwiarz 1. poł. w. XIX z wmontowanymi

fragmentami biżuterii z czarnej emalii. Kociołek na wodę miedziany 1. poł. w. XIX. Lichтары cynowe (sześć dużych i dwa mniejsze) 1. poł. w. XIX. Ornaty: 1. czerwony z kolumną o płaskim, częściowo koronkowym hafcie złotym, wschodni (?), zapewne 2. poł. w. XVII (fig. 111); 2. czerwony z kolumną z wypukłym haftem złotym o stylizowanych motywach kwiatowych 2. poł. w. XVII, boki z w. XIX (fig. 115); 3. biały z kolumną, na której przeszzyty aplikowany haft z Matką Boską z Dzieciątkiem i kwiatami pocz. w. XVIII (fig. 114); 4. czerwony z kolumną z broszowanego jedwabiu i bokami z wzorzystego rypsu, rokokowy 2. poł. w. XVIII (fig. 119); 5. zielony z kolumną broszowaną z w. XVIII; 6. czerwony z bokami z rypsu 2. poł. w. XVIII; 7. fioletowy z tkaniny broszowanej 2. poł. w. XVIII. Vela: 1. z haftem kwiatowym i hierogramem, barokowe ok. 1700 (fig. 122); 2. z haftem kwiatowym i krzyżem, przeniesionymi na nowe tło oraz starym galonem, 1. poł. w. XVIII (fig. 123).

Przed kościołem duży głaz granitowy z wyłobioną kroplnicą.

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR POKARMELICKI (fig. 8). Zakonny sprowadzeni do Kcyni 1612 staraniem arbp'a gnieźnieńskiego Wojciecha Baranowskiego, z którego fundacji wzniesione zabudowania drewniane, zniszczone pożarem 1778. Budowa nowego kościoła i klasztoru wraz z krużgankiem do 1780. Po kasacie klasztoru kościół przekazany 1834 jako pomocniczy miejscowej parafii, a klasztor przeznaczony na mieszkania wikarych i szkołę parafialną. Zespół murowanych, otynkowanych budynków składa się z kościoła, od którego od pn. przylega skrzydło klasztorne, od pd. i wsch. dziedziniec otoczony krużgankami odpustowymi, łączącymi się od pn.-wsch. z kościołem i klasztorem.

A. KOŚCIÓŁ p.w. Wniebowzięcia N.P. Marii (fig. 6). Późnobarokowy. Orientowany. Trójnawowy, halowo-emporowy, z dwuwieżową fasadą zach. Prezbiterium prostokątne, dwuprzęsłowe; przy nim od pn. dawna zakrystia, obecnie sień, łącząca się z krużgankiem oraz ze skrzydłem klasztornym, w którym nowa zakrystia. Korpus dwuprzęsłowy z nawą główną równej wysokości i szerokości z prezbiterium. Wnętrze (fig. 7) nakryte sklepieniami żaglastymi na gurtach, przeszła naw bocznych (nad emporami) sklepione kolebkowo, poprzecznie w stosunku do nawy głównej. Filary miedzy nawowe prostokątne o półkoliście wyciętych narożach, dźwigające w dwóch trzecich wysokości empory podsklepięne żaglasto; arkady naw bocznych i empor oraz gurtę sklepienne o łukach kosзовych, w arkadach empor balustrady tral-

Kościół i klasztor pokarmelicki w Kcyni 1 : 750

kowe. Podziały ścian pilastrami w typie korynckich, w prezbiterium pojedynczymi, w nawie parzystymi, dźwigającymi odcinki belkowania z profilowanym gzymsem. W arkadach naw bocznych i empor pilastry o uproszczonych głowicach, dźwigające gurty. Okna prostokątne, rozglifione do wnętrza, w nawach i emporach parzyste. Chór muzyczny murowany, wsparty na trzech arkadach filarów opiętych parami pilastrów, obejmujący przestrzeń między wieżami, pod nim w przyziemiu kruchta. W wieżach schody prowadzące na chór i empory. Na zewnątrz podziały ścian zdwojonymi pilastrami o sprymitywizowanych kapitelach w typie korynckich, na wydatnych oprofilowanych cokołach. Wsch. szczyty prezbiterium i nawy trójkątne, w szczycie nad nawą owalny okulus. Dachy dwuspadowe kryte dachówką. Dwuwieżowa, trójdzielna fasada zach. z wejściem na osi zamkniętym półkoliście, obramionym boniowaniem w tynku. Trzy smukłe prostokątne okna w górnej strefie w obramowaniach profilowanych. W górnej kondygnacji, wydzielonej gzymsem łączącym się z gzymsem koronującym korpusu, narożniki wież ujęte zdwojonymi, uproszczonymi pilastrami; okna w wieżach zamknięte półkoliście w obramieniach opaskowych. Między wieżami nierozczłonkowany szczyt z tarczą zegarową

w profilowanym obramieniu, ponad nią nastawa ujęta spływami i ogzysmowany półkolisty naczółek zwieńczony żeliwnym, kutym krzyżem. Hełmy wież baniaste, czworoboczne z konsolowymi ogzysmowanymi wystawkami na narożach, arkadowymi latarniami i kopulastym zwieńczeniem, pobite blachą, zakończone iglicami i kutymi krzyżami. — We wnętrzu polichromia neobarokowa 1964. Urządzenie wnętrza barokowo-klasycystyczne ok. 1787 (data na tablicy za ołtarzem gł.). Ołtarz główny (fig. 43) murowany, wypełniający wsch. 43 ścianę prezbiterium, ujęty parami kanelowanych kolumn kompozytowych, z wazonami na belkowaniu oraz współczesnymi mu rzeźbami: popiersiem Boga Ojca w owalnym okulusie nad częścią środkową, Gołębicą Ducha Św. oraz N.P. Marią Niepokalaną Poczetą w glorii w zwieńczeniu; w polu 72 środkowym krucyfiks późnogotycki 1. poł. w. XVI (fig. 72), z naturalnymi włosami i srebrną koroną cierniową z w. XVIII; tabernakulum współczesne ołtarzowi, przekształcone, zwieńczone rzeźbą Baranka Eucharystycznego. Dwa ołtarze boczne o analogicznym schemacie, z parami kolumn i zwieńczeniami w kształcie paludamentów podtrzymywanych przez putta; w nich obrazy: w lewym św. Józef 2. poł. w. XIX i w zwieńczeniu św. Hieronim jako pustelnik karmiony przez anioła, koniec w. XVIII; w prawym św. Jan Nepomucen w. XIX i nierozpoznany święty w zwieńczeniu koniec w. XVIII. Ambona w kształcie łodzi (fig. 48) z przedstawieniem ryby 48 pod dziobem, emblematem papieskim na maszcie i Okiem Opatrzności na żaglu. Ławy rokokowe 2. poł. w. XVIII (fig. 54) 54 z płaskorzeźbioną dekoracją kwiatową na bokach i emblematem karmelitańskim na przedpiersiach, zestawione w cztery zespoły. Obraz nierozpoznanego świętego (w dawnej zakrystii) barokowy koniec w. XVIII, w rzeźbionej ramie z festonem. Rzeźby: 1. krucyfiks barokowy 2. poł. w. XVII; 2. Chrystus Zmartwychwstały, późnobarokowa, prymitywna 2. poł. w. XVIII; 3. krucyfiks procesyjny, barokowy, prymitywny w. XVIII—XIX. Monstrancja regencyjna 2. ćw. w. XVIII (fig. 84), z reservaculum przerobionym w. XIX, na 84 stopie trybowane Arma Christi, na ramionach dwa aniołki z palmami, pod glorią Matka Boska z Dzieciątkiem na półksiężycu, w zwieńczeniu popiersie Boga Ojca i korona. Kie- 90 lichy: 1. manierystyczny pocz. w. XVII (fig. 90), trybowany, z ornamentem okuciowym i główkami aniołków na kolistej stopie i koszyczku oraz odlanymi półplastycznymi główkami na nodusie; 2. barokowo-klasycystyczny koniec w. XVIII, z cechą imienną *H v H*, z puklowaną dekoracją koszyczka; 3. rokokowy, fundowany 1769 przez Joannę i Stanisława Ko-

- narskich, z cechą miejską Gdańska, probierczą *L* i imienną *Jana Jakuba Haase II*, na odwrociu stopy ryty kartusz z herbami Sulima i Konarskich („Kolczyk”), z dekoracją trybowaną na stopie i odlanym nodusie. Patena z rytym przedstawieniem Chusty św. Weroniki w. XVII. Puszka barokowa w. XVIII, gładka, puklowana, z nowszym nodusem. Relikwiarz
- 85 Drzewa Krzyża Św. klasycystyczny pocz. w. XIX (fig. 85), mosiężny, połączany, w kształcie glorii ujętej wieńcem z kłosów z wykorzystaniem biżuterii z czarną emalią, w puszcze krzyż kryształowy i pieczęć lakowa. Krzyż ołtarzowy cynowy w. XVIII. Lampa wieczna (fig. 98) barokowa, fundowana 1699 przez Bartłomieja Pemperskiego w Krakowie, trybowana. Kociołek na wodę miedziany w. XVIII. Sześć lichtarzy srebrnych barokowych 2. poł. w. XVII (fig. 96), z cechą imienną *C M*, bogato trybowanych z postaciami aniołków na podstawach i półplastycznymi główkami na podstawach i nodusach. Mszał karmelitański wydany w Wenecji 1760 „ex Typographia Balleoniana”, oprawny w aksamit; ażurowe okucia z rytymi przedstawieniami Chrystusa na awersie i niezidentyfikowanego świętego na rewersie. Plakietki wotywnie srebrne, zachowane w liczbie kilkudziesięciu, częściowo w gablotach zawieszonych na ołtarzu głównym, częściowo w zakrystii; wśród nich ważniejsze: 1. dla upamiętnienia Marianny Obodowskiej (zm. 1628), z rytą postacią zmarłej i rytą dekoracją obramienia oraz trybowaną postacią Matki Boskiej z Dzieciątkiem na półksiężycu (fig. 102); 2. Wojciecha Janesika (zm. 1631), z prymitywnym rytym przedstawiającym zmarłego klęczącego przed kościołem (fig. 103); 3. 1636 z rytą inskrypcją dewocyjną, kwiatowym obramieniem i trybowaną postacią Matki Boskiej z Dzieciątkiem na półksiężycu (fig. 104); 4. fundowana przez Jadwigę Niedzielską aptekarkę kcyńską i jej syna Marcina Bujnika 1640, w ozdobnie wyciętej ramce z rytymi przedstawieniami fundatorów klęczących przed Matką Boską z Dzieciątkiem; 5. fundowana przez Katarzynę z Cieślczków Bernową dla upamiętnienia męża Wojciecha, cieśli (zm. 1654), trybowana, z ażurowym małżowinowo-chrzastkowym obramieniem i popiersiem Matki Boskiej z Dzieciątkiem (fig. 105); 6. fundowana 1660 przez Kaspiera Budzyńskiego doktora teologii, częściowo połączana, z rytym przedstawieniem Matki Boskiej; 7. fundowana 1678 przez Jana i Annę Pęzelewiczów, z rytym przedstawieniem św. Anny Samotrzeć, aniołków i klęczących fundatorów; 8. z w. XVIII, trybowana, z Chrystusem Ukrzyżowanym, po bokach którego koń i krowa (fig. 106); 9. z w. XVIII—XIX, z cechą miejską Poznania i imienną *Blau*, z rytymi sześcioma

postaciami klęczącymi przed krucyfiksem; 10. rokokowa 2. poł. w. XVIII, z trybowaną dekoracją i rytą postacią klęczącą pod Okiem Opatrzności; 11. fundowana 1806—7 przez Józefa Tuchołkę z Brzeźna, z cechą miejską Torunia i imieniem *Józefa Staniszeńskiego*, trybowana z postacią św. Józefa z Dzieciątkiem; 12. prymitywna w. XVIII—XIX, z przedstawieniem trybowanym trojga dzieci pod Okiem Opatrzności (fig. 108); 13. prymitywna w. XVIII—XIX, z rytymi postaciami trzech niewiast (?) (fig. 107). Ornaty: 1. czerwony, z kolumną atlasową, na której osiowo skomponowana, haftowana złotem, ukwiecona gałąź wyrastająca z czaszki, 2. poł. w. XVII (fig. 113), boki adamaszkowe w. XVIII; 2. czerwony z płaskim haftem kwiatowym koniec w. XVII (fig. 112); 3. czerwony z kompletem, atlasowy z haftem kwiatowym oraz krzyżem maltańskim i koroną, zdobiony cekinami 1. ćw. w. XVIII (fig. 116); 4. biały, z kolumnami haftowanymi 1. poł. w. XVIII, na przodzie postać Matki Boskiej Bolesnej (fig. 110), na plecach Chrystus Ukrzyżowany na Drzewie Życia z pelikanem, słońcem, księżycem i gwiazdami u góry oraz Matką Boską w sercu oraz Adamem, Ewą i wężem u dołu (fig. 109); 5. fioletowy z tkaniny rokokowej adamaszkowej, broszowanej, z bogatymi galonami i haftem koronkowym (fig. 118); 6. zielony, z kolumną o motywach architektoniczno-kwiatowych w typie chinoiserie 2. poł. w. XVIII i bokami z tkaniny gobelinowej 2. poł. w. XIX (fig. 117); 7. złoty, neogotycki ok. 1890, z haftem krzyżkowym, na pretekście Ukrzyżowanie i Zmartwychwstanie; 8. neogotycki 4. ćw. w. XIX, z haftowaną sceną Ostatniej Wieczery i ewangelistami na pretekście; 9. złoty, neogotycki 4. ćw. w. XIX, z haftowanym Chrystusem na krzyżu.

B. KLASZTOR. Późnobarokowy, o znacznie zatartych cechach stylowych. Pierwotne założenie zapewne trójskrzydłowe, łączące się od pn. z prezbiterium i zach. elewacją kościoła i tworzące wewnętrzny dziedziniec. Obecnie zachowane jedno skrzydło, dawne wsch., przyległe od pn. do kościoła (do sieni, dawnej zakrystii przy prezbiterium). Budynek piętrowy, częściowo podpiwniczony. Układ nieregularny, w większości jednotraktowy z korytarzem od strony zach., częściowo dwutraktowy, z sienią przelotową na osi. W przyziemiu zachowane częściowo sklepienia kolebkowe z lunetami i żaglaste. W części pd. zabiegowa klatka schodowa o barokowej, drewnianej balustradzie; na spoczniku rzeźby późnobarokowe koniec w. XVIII: krucyfiks i dwa adorujące anioły. Elewacja wsch. dziewięcioosiowa. Okna w obramieniach opaskowych w tynku. Dach trójpołaciowy, kryty dachówką.

C. KRUŻGANEK ODPUSTOWY TZW. KALWARIA.

Otacza dziedziniec na rzucie litery L przy pd. i wsch. elewacji kościoła. Złożony z dwóch długich skrzydeł (od wsch. i pd.) oraz krótkich ramion, łączących zespół od zach. z wieżą kościoła i od pn.-wsch. z sienią (dawną zakrystią) przy prezbiterium. W trzech narożnikach kwadratowe kaplice. Krużganek (fig. 9) złożony z kwadratowych przęseł nakrytych silnie spłaszczonymi kopułami na pendentywach, wspartymi na filarach arkad i półfilarach przyściennych; pomiędzy przęsłami oraz w półkolistych wnękach ściennych gurty, spływające na uproszczone pilastry opinające filary. Arkady krużganku lekko spłaszczone, pierwotnie otwarte, obecnie przeszklone. Kaplice narożne kwadratowe, znacznie wyższe od krużganka, nakryte kopułami, w których lunety o kształcie trójlistnym,

- 9 dwie mieszczące okna, dwie ślepe. Na zewnątrz (fig. 8) podziały ścian ramowe, wydzielające cokół i kwadratowe płyciny. Kaplice przedzielone gzymsem koronującym krużganku na dwie kondygnacje, opięte w narożach uproszczonymi pilastrami. W górnych kondygnacjach czterolistne okna w obramieniach opaskowych. Nad krużgankami dachy dwuspadowe kryte dachówką, nad kaplicami hełmy baniaste z ośmiobocznymi latarniami, kryte blachą. — Polichromia klasycystyczna 1. ćw. w. XIX, wykonana być może przez *Antoniego Smuglewicza* lub jego naśladowcę. Kilkakrotnie prze-malowana, m.i. 1890. W arkadach ściennych poszczególnych przęseł stacje Drogi Krzyżowej. Na sklepieniach przęseł ma-

lowane iluzjonistyczne kopuły z rozetowymi kasetonami i malowanymi en grissaille scenami pośrodku: 1. Stworzenie świata; 2. Adam i Ewa w Raju; 3. Wypędzenie z Raju;

- 56 4. Kain zabijający Abła (fig. 56); 5. Potop; 6. Ofiara Noego; 7. Ofiara Izaaka; 8. Józef sprzedany przez braci do niewoli; 9. Znalezienie małego Mojżesza przez egipską księżniczkę; 10. Bóg Ojciec ukazujący się Mojżeszowi w postaci gorejącego krzaku; 11. Bóg Ojciec i symbole ewangelistów. W kaplicach iluzjonistyczne ołtarze architektoniczne oraz w kopułach: 1. w pn.-wsch. Adoracja Baranka Eucharystycznego przez czterech aniołów i muzykujące putta; 2. w pd.-wsch. Sen Jakuba; 3. w pd.-zach. Adoracja Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej przez świętych polskich (ta ostatnia scena z w. XX). W kaplicy pd.-zach. krucyfiks barokowy w. XVIII, uszkodzony i rzeźby dwóch aniołków, barokowe, prymitywne. — Na dziedzińcu figura św. Jana Nepomucena, kamienna, późnobarokowa 2. poł. w. XVIII (fig. 126);

126 pierwotnie figura ta oraz druga z rzeźbą św. Szczepana stały na wysokich postumentach przy zewnętrznym murze kruż-

ganka od pd., skąd zostały usunięte przez okupantów w okresie drugiej wojny światowej.

DWOREK. Tzw. Wójtostwo, ul. Libelta 16 (fig. 35). Zbudowany 1. poł. w. XIX, częściowo przekształcony w. XIX/XX (dodane piętro w elewacji tylnej i przybudówka pn.-zach.) oraz po 1967 (facjata ogrodowa). Klasycystyczny. Zwrócony frontem ku pn.-wsch. Murowany, otynkowany. Od frontu parterowy, w elewacji tylnej piętrowy, na wysokich sklepionych piwnicach. Wzniesiony na rzucie prostokąta, z ryzalitem w elewacji ogrodowej i nowszą przybudówką przy krótszym boku. Układ wnętrz dwutraktowy z sienią na osi. Elewacja frontowa siedmioosiowa. Podziały ścian boniowaniem w tynku oraz gzymsami: dolnym wydzielającym cokół z oknami piwnic, drugim na wysokości ław okiennych i koronującym. Na osi portyk wsparty na dwóch narożnych filarach i półfilarach przyściennych oraz pośrodku na dwóch kolumnach, dźwigających prosty fryz i niski trójkątny przyczółek. Dach naczółkowy z wystawką na osi frontu, w której półkoliste okno o klasycystycznej, promienistej stolarce, w zwieńczeniu niski, trójkątny szczyt. W elewacji ogrodowej nowsza oszklona weranda.

W otoczeniu niewielki park z kolistym podjazdem i kilkoma starymi drzewami.

DOMY. Miasto niszczone wielokrotnie pożarami, ma w większości zabudowę z w. XX, w znacznej mierze bezstylową, nieliczne domy z końca w. XIX o skromnych cechach historyzmu lub eklektyzmu. W Rynku domy przeważnie usytuowane na średniowiecznych działkach. Murowane, otynkowane, z dachami przeważnie krytymi dachówką. Starsze budynki: **Rynek nr 7.** Zbudowany zapewne 4. ćw. w. XVIII. Późnobarokowy. Usytuowany szczytowo. Parterowy z mieszkalnym poddaszem. Elewacja frontowa czteroosiowa, zwieńczona szczytem o falistych spływach z podziałami pilastrowymi i gzymsami. — **Nr 14 (fig. 16).** Zbudowany 4. ćw. w. XVIII, zapewne przez budowniczego zatrudnionego przy wznoszeniu kościoła karmelickiego. Późnobarokowy. Usytuowany kalenicowo. Piętrowy z mansardem, na sklepionych piwnicach. Dwutraktowy, z dwiema sieniami w osiach skrajnych. Elewacja frontowa pięcioosiowa o podziałach pilastrami w wielkim porządku, z uproszczonymi głowicami w typie kompozytowych, dźwigającymi fryz i profilowany, przełamujący się gzyms koronujący. Przyziemie całkowicie przekształcone w. XX. Pomiedzy kondygnacjami płyciny o wyciętych narożach. Okna piętra w profilowanych obramieniach w tynku. Dach mansardowy z profilowanym drewnianym

gzymsem, w nim trzy lukarny z owalnymi oknami ujętymi drewnianymi wolutowymi obramieniami, zwieńczone półkoliście załamany ku górze gzymsami. — Nr 31. Zbudowany ok. poł. w. XIX. Usytuowany kalenicowo. Parterowy, siedmioosiowy. W ścianie kolankowej koliste okienka strychowe. — Ul. Poznańska nr 2. Zbudowany zapewne koniec w. XVIII. Usytuowany szczytowo. Parterowy z mieszkalnym poddaszem. Elewacja frontowa czteroosiowa zwieńczona niskim, trójkątnym szczytem. — Ul. Młyńska nr 11. Zbudowany pocz. w. XIX. Usytuowany kalenicowo, wolnostojący. Parterowy, z siedmioosiową elewacją ożywioną boniowaniem w tynku. — Ul. Szewska nr 22. Zbudowany zapewne ok. poł. w. XIX. Usytuowany kalenicowo. Parterowy, z piętrową wystawką, częściowo podpiwniczony. Pięcioosiowy. Drzwi i okna w opaskach tynkowych. Wystawka opilastrowana, zwieńczona szczycikiem. — Ul. Cementarna nr 4. Zbudowany 1. poł. w. XIX. Usytuowany kalenicowo, wolnostojący. Drewniany konstrukcji szkieletowej, otynkowany. Parterowy, jednotraktowy, ze stropami belkowymi. Sześciociosowy, ze starą stolarką okienną i drzwiową. — Ul. Świerczewskiego nr 1. Zbudowany 1. poł. w. XIX. Usytuowany skośnie do ulicy, wolnostojący. Parterowy, dwutraktowy. Czteroosiowy, z oknami w obramieniach profilowanych w tynku. Dach naczółkowy kryty dachówką.

KOWALEWKO

CHAŁUPA nr 14. Zbudowana w. XIX. Drewniana konstrukcji szkieletowej z wypełnieniami ceglanymi. W elewacji dziedzińcowej częściowo obmurowana. Dwutraktowa, wewnątrz komin spęczany. Trójosiowa, z dachem dwuspadowym krytym strzechą.

KROTOSZYN

DWÓR. Zbudowany zapewne w końcu w. XVIII. W 4. ćw. w. XIX własność Hamilkara Brzeskiego. W tym czasie lub pocz. w. XX przebudowany. Bez wyraźnych cech stylowych. Zwrócony frontem ku pd.-zach. Murowany z cegły, otynkowany. Piętrowy, częściowo podpiwniczony. Wzniesiony na rzucie prostokąta z niewielkimi ryzalitami pośrodku elewacji dłuższych. Układ wnętrza dwutraktowy z sienią i salonem na osi. Elewacja frontowa siedmioosiowa, w ryzalicie wejście,

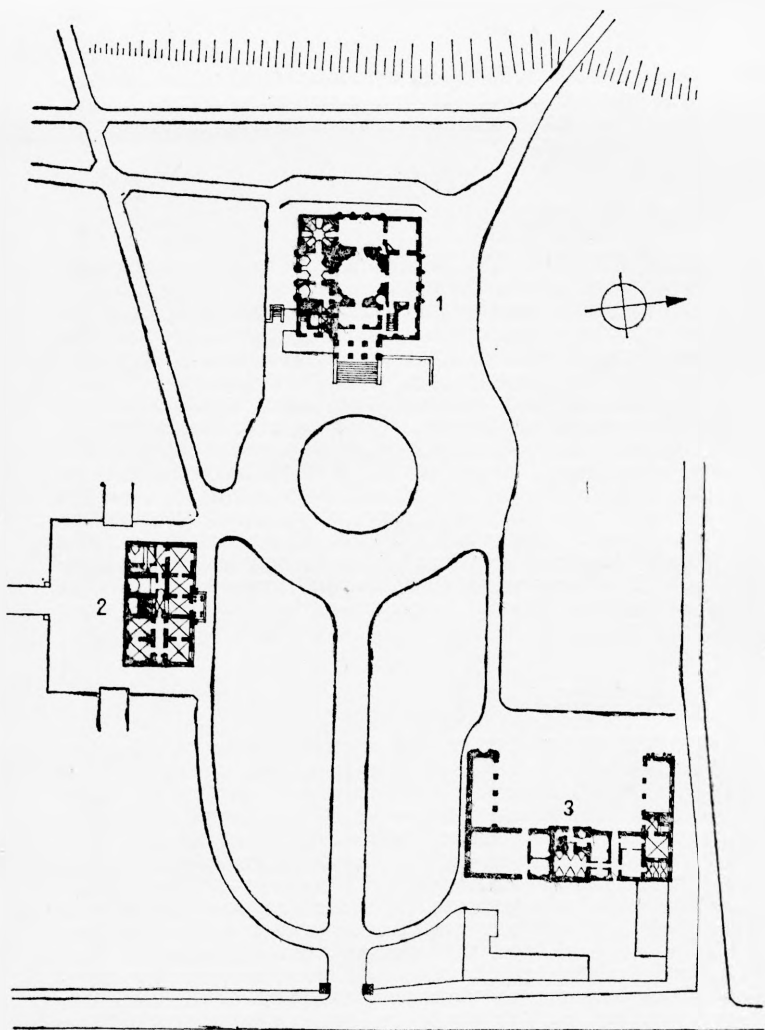
nad którym balkon. Elewacja ogrodowa ósmioosiowa, z dwuosiowym ryzalitem, zwieńczonym szczytem w którym okulus. Dach czterospadowy z lukarnami, nad ryzalitami dwuspadowe, kryte dachówką.

KRÓLIKOWO

ZABUDOWANIA FOLWARCZNE. W sąsiedztwie dworu, który wskutek przebudów utracił cechy stylowe, usytuowany zespół budynków wzniesionych 1872, obejmujący: dwa budynki mieszkalno-gospodarcze (nr 83), gorzelnię oraz dwa budynki gospodarcze (stajnie, obory, spichlerz). Murowane z cegły na podmurowaniu z głazów granitowych. Ściany o wielobarwnej fakturze uzyskanej przez oblicowanie pól pomiędzy ceglanyymi lizenami okładziną z drobnego kruszywa przeważnie granitowego; występuje ponadto cegła formowana o motywach neogotyckich. Budynki na rzutach wydłużonych prostokątów, z dachami dwuspadowymi o niskim nachyleniu, krytymi blachą i papą, mieszczącymi w szczytach daty budowy i inicjały E R (Eustachy Rogaliński?). Ponadto w obrębie folwarku spichlerz konstrukcji szkieletowej z końca w. XIX, a przy wjeździe do dworu, przyległa do spichlerza neogotycka brama kamiennie-ceglana. Na osi dworu i bramy sadzawka.

LUBOSTRÓŃ

ZESPÓŁ PAŁACOWY. Pierwotnie folwark Piłatowo, wchodzący w skład klucza dóbr łabiszyńskich od w. XVI (przed 1558). Kolejnymi właścicielami byli: do 1585 Latałscy, 1585—1619 Czarnkowscy, 1619—1644 Grudzińscy i Opalińscy, następnie do 1649 Opalińscy, 1649—1764 Gembiccy i od 1764 do 1939 Skórzewscy. Po 1787 Fryderyk Skórzewski syn generała Franciszka Skórzewskiego i Marianny z Ciecierskich, zakłada zespół rezydencjonalny, będąc zapewne współtwórcą koncepcji ogólnej i programu historyczno-patriotycznego dekoracji wnętrza pałacu. 1800 zmiana nazwy Piłatowo na Lubostroń. Po 1945 użytkowany na ośrodek wypoczynkowy. Zespół usytuowany na uboczu od głównych dróg, nad Notecią, w oparciu o kompleks leśny. Rozległa kompozycja przestrzenna obejmuje pola i nadnoteckie łąki otaczające od pd.-zach. i pn.-zach. park. W jej obrębie malowniczo wytyczone drogi obsadzone drzewami, a pośród pól rozmieszczone

Zespół pałacowy w Lubostroniu 1 : 1500
 1. pałac, 2. oficyna (tzw. stary pałac), 3. stajnie i wozownie

zagajniki i kępy drzew. Na osi alei dojazdowej prowadzącej z pd.-wsch. pałac, usytuowany na wzniesieniu o niewielkiej platformie, opadającym z trzech stron. Na pd. od pałacu oficyna, wg miejscowej tradycji zwana „starym pałacem”, zwrócona fasadą ku alei wiodącej do pałacu. We wsch. narożniku parku, na skarpie oddzielonej murem oporowym od drogi usytuowany kompleks stajni i wozowni. Zabudowania folwarczne poza obrębem zespołu pałacowo-parkowego, w odległości ok. $\frac{1}{2}$ km ku wsch., przy drodze do Łabiszyna.

A. PAŁAC (fig. 18). Zbudowany wg projektu *Stanisława Zawadzkiego* 1795—1800. Prace nad dekoracją wewnątrz trwały zapewne do 1806. Pocz. w. XX czynny przy urządzaniu wnętrza *Tomasz Pajzderski*. Do budowy portyku wykorzystano zakupione przez Skórzewskiego kamienne bazy i głowice kolumn, przeznaczone pierwotnie do kościoła *Opatrzności Bożej* w Warszawie. Fryderyk Skórzewski, a następnie jego sukcesorzy, zgromadzili w pałacu bogate zbiory dzieł sztuki: malarstwo polskie i obce, porcelanę chińską, saską i polską, kamee, brązy, wyroby złotnicze, z kości słoniowej i laki. 1945 przed wycofaniem się hitlerowcy zrabowali zbiory. 1958 gruntowny remont i konserwacja. Klasycystyczny. Murowany z cegły. Otynkowany. Zwrócony frontem ku pd.-wsch. Na wysokich suterenach, dwupiętrowy, obejmujący wysoki parter i mezzanino. Centralny, w typie willi palladiańskich, wzniesiony na rzucie kwadratu z rotundą pośrodku, i wydatnym portykiem kolumnowym od frontu. Układ wewnątrz we wszystkich kondygnacjach podporządkowany rotundzie, która przechodząc przez obie kondygnacje, wznosi się tamburem ponad dachy budynku i nakryta jest kopułą. W suterenach pod rotundą okrągłe, sklepienie pomieszczenie, przeznaczone pierwotnie na skarbiec, wokół niego korytarz, z którego wejścia do poszczególnych pomieszczeń; w części pn. i zach. wskutek spadku terenu suterena znacznie wyższa, obejmująca pierwotnie kaplicę i kilka pokoi mieszkalnych. W parterze pomieszczenia reprezentacyjno-mieszkalne, tworzą układ krzyżowy; na osiach głównych budynku prostokątne, komunikujące się z rotundą: od frontu sień, od strony pn.-wsch. jadalnia, od strony pn.-zach. salon ogrodowy i od pd.-zach. gabinet z wydzielonym obok niewielkim pomieszczeniem. W narożnikach mniejsze pomieszczenia kwadratowe: od pd. zabiegowa klatka schodowa z czterema kolumnami, otwierająca się arkadowo ku sieni (fig. 23); od wsch. boczna klatka schodowa i wydzielony kredens; od pn. salonik; od zach. biblioteka na rzucie kolistym. W rotundzie

18

23

- 57 kopuła na wysokim tamburze. W bibliotece silnie spleaszczona kopuła (fig. 57) z częściowo przenikającymi się głębokimi lunetami. W dwu gabinetach od pd.-zach. sklepienia: w większym kolebkowe z lunetami, w mniejszym kolebkowe. W głównej klatce schodowej kolumny dźwigające profilowane, krzyżujące się podciagi, pomiędzy którymi krzyżowe przesklepki. W pozostałych pomieszczeniach sufity, niektóre z fasetami. Układ mezzanina z westybulem w narożniku pd. i wąskim korytarzem wokół rotundy, skąd wejścia do niewielkich pokoi gościnnych. W narożnikach pomiędzy rotundą a częścią kwadratową cztery niewielkie, koliste pomieszczenia, z których dwa (od zach. i pn.) z kręconymi schodami. — Na zewnątrz narożniki ujęte boniowaniem. Kondygnacje wydzielone gzymsami: dolna, cokołowa gzymsiem opaskowym, ożywiona pasami w tynku, mezzanino zdwojonym gzymsiem opaskowym, ujmującym fryz z motywem liści akantu w tynku; w zwieńczeniu ścian belkowanie z silnie wysuniętym gzymsiem kostkowym. Okna suterenu i mezzanina kwadratowe, parteru i tamburu kopuły prostokątne, okna parteru i mezzanina w profilowanych obramieniach uszaty w tynku. Elewacja frontowa siedmioosiowa z trójosiową częścią środkową wgłębioną, poprzedzoną portykiem wspartym na ośmiu kolumnach jońskich w dwóch rzędach; na fryzie belkowania portyku napis: „SIBI AMICITIAE ET POSTERIS MDCCC”, powyżej niski trójkątny ogzysmowany przyczółek mieszczący kartusze z herbami Skórzewskich i Garczyńskich. Wejście pod portykiem w profilowanym obramieniu z niskim trójkątnym przyczółkiem, nad nim tablica z czarnego marmuru z cytatem z georgik Wergilego: „HIC SECURA QUIES ET NESCIA FALLERE VITA”. Portyk poprzedzony równymi z nim szerokością schodami, ujętymi postumentami kamiennymi, zakończonymi kulami. Wszystkie pozostałe elewacje pięcioosiowe z trójosiowymi pozornymi portykami w wielkim porządku, utworzonymi z czterech półkolumn jońskich, nad którymi wyłamane belkowanie i niskie trójkątne szczyty. W tympanonach: od pd.-zach. pomiędzy panopliami pszczoły (godło ówczesnej Francji), od pn.-wsch. Orzeł i Pogoń w otoczeniu panopliów, od pn.-zach. Chronos pomiędzy mitologicznymi postaciami. W zwieńczeniu tamburu kopuły fryz z wyrobionymi w tynku orłami, wieńcami laurowymi i skrzyżowanymi strzałami. Niski dach czterospadowy, dwuspadowy nad portykami oraz kopuła z podwójnym uskokiem u dołu, kryte blachą. W zwieńczeniu kopuły na kamiennym profilowanym postumencie brązowa figura Atlasa dźwiga-

jącego glob ziemski, rzeźba Władysława Marcinkowskiego koniec w. XIX.

Architektoniczny i malarski wystrój wnętrza. Z lat 1800—06 klasycystyczny w typie antykizującym; sztukaterie, a zwłaszcza kompozycje figuralne wykonane zapewne przez *Michała Ceptowicza* z Poznania, dekoracje malarskie przez *Antoniego Smuglewicza*. Salon-rotunda (fig. 19). Zasada kompozycyjną kolistego wnętrza są cztery wnęki w układzie krzyżowym, ujęte w narożach kolumnami w wielkim porządku, marmoryzowanymi w kolorze czerwonym z białymi bazami i bogato zdobionymi kapitelami w typie kompozytowych. Ściany pokryte żółtym marmoryzowanym stiukiem, z czerwonymi płycinami, przedzielone na dwie strefy białym fryzem stiukowym, wypełnionym motywem wici akantowej z parami antytetycznych gryfów. W dolnej strefie we wnękach wejścia w profilowanych, uszatyh obramieniach, w polach pomiędzy wejściami lustra w obramieniach profilowanych, zwieńczonych niskimi, trójkątnymi, bogato zdobionymi szczycikami. W górnej strefie we wnękach wejścia na balkony (fig. 22), umieszczone w ślepych półkoliście zamkniętych arkadach; podstawy łuku i archiwolty bogato zdobione motywami palmet, wolich oczu i perełek, w kluczach wolutowe maszkarony-wsporniki; balkony wsparte na trzech akantowych wolutach, z dekoracją powtarzającą motyw fryzu dzielącego ściany. W polach pomiędzy wnękami cztery kwadratowe antykizujące płasko-rzeźby stiukowe, z których trzy pierwsze być może wg projektów rysunkowych *Antoniego Smuglewicza*, czwarta wzorowana na obrazie znajdującym się do 1917 w bydgoskiej rezydencji Skórzewskich: 1. Bitwa pod Płowcami 1331 (odnalezienie rannego Floriana Szarego) (fig. 26); 2. Królowa Jadwiga przyjmująca w Inowrocławiu wielkiego mistrza Konrada v. Jungingen 1397 (fig. 27); 3. Klęska Krzyżaków w bitwie pod Koronowem 1410 (fig. 28); 4. Fryderyk II za-
twierdza plany budowy Kanału Bydgoskiego wręczane mu przez Mariannę Skórzewską (fig. 29). W zwieńczeniu ścian belkowanie (fig. 20) składające się z trójdzielnego architravu, fryzu, na którym w białym stiuku na żółtym tle: Pochód ofiarny, skrzydlate Wiktorie uśmiercające byki i znicze płonące w urnach, oraz mocno wysuniętego, bogato zdobionego gzymsu z konsolkami, rozetkami i główkami lwów. W wysokim bębnie kopuły pomiędzy oknami osiem stiukowych płycin z panopliami i symbolami cnót. Pośrodku czaszy kopuły dekoracja stiukowa: rozeta z winną latarością na tle promienistym. W kopule zawieszony znacznych rozmiarów

- świecznik z brązu, ozdobiony zróżnicowanymi kolorystycznie krysztalami (fig. 24). Posadzka o bogatym, dekoracyjnym układzie, z różnobarwnych gatunków drewna; pośrodku koło wpisane w kwadrat, w nim Orzeł i Pogoń (fig. 21).
- 21 — Sien i główna klatka schodowa. W sieni wejście do rotundy w obramieniu profilowanym, zwieńczone niskim, trójkątnym, ogzymbsewanym szczytem, pod którym napis: „SEMPER RECTE”. Po obu stronach drzwi nisze z piecami. Klatka schodowa oddzielona od sieni czterema marmoryzowanymi kolumnami w typie toskańskich. Schody marmurowe, balustrady złożone z filarków, ujęte płycinowymi postumentami o profilowanych, niskich sterczynach. Ściany w klatce schodowej stiukowe, marmoryzowane. W sieni na piętrze podziały ścian płycinowe i pozorne tralkowe balustrady. Na ścianie w tle klatki schodowej malowidło z przedstawieniem ruin egipskich mal. A. Smuglewicz (fig. 60).
- 60 W sieni i na klatce schodowej drewniane połączane wsporniki w kształcie waz z bukranionami i szyszką u dołu (fig. 79) (pierwotnie stały na nich popiersia sławnych Polaków); na piętrze w niszy na kolumnie alabastrowe popiersie niezidentyfikowanego mężczyzny w stroju z końca w. XVIII (fig. 80).
- 80 — Biblioteka. Wnętrze pokryte dekoracją malarską, wykonaną przez A. Smuglewicza: na ścianach polichromia imitująca stiuki i ornamenty kandelabrowe oraz akantowe; 57 na sklepieniu (fig. 57) w ośmioramiennej gwieździe antyczny motyw baldachimu z rozetą w środku, nadto wić akantu i maski satyrów z festonami; w lunetach emblematy symbolizujące sztukę, poezję, muzykę i naukę (fig. 58).
- 58 — Gabinety. Analogiczna dekoracja malarska imitująca stiuki i marmoryzację, z ornamentem kandelabrowym, wicią akantu i motywami owocowo-roślinnymi na sklepieniu oraz groteskami na ścianach (fig. 59); ponadto dwa pejzaże architektoniczne: ruiny antyczne (fig. 61) i ruiny zamku (fig. 62).
- 59, 62 Kominek z czarnego marmuru, prostokątny. W mniejszym gabinecie piec (fig. 25) z wielobarwnymi kaflami o motywie bukiecików kwiatowych w górnej strefie i malowanymi scenami rodzajowymi w dolnej, pocz. w. XIX. W salonie, jadalni i pozostałych pomieszczeniach neoregencyjne i neorokokowe dekoracje stiukowe z końca w. XIX. W większości pomieszczeń zachowane pierwotne drzwi płycinowe, z brązowymi gałkami z herbem Skórzewskich i rozetami.
- 25
- 31 B. OFICYNA (fig. 31). Zbudowana być może nieco wcześniej od pałacu, w końcu w. XVIII, zapewne również wg projektu Stanisława Zawadzkiego, zwana „starym pałacem”. W. XX mieściły się tu na parterze pokoje gościnne, a na

piętrze biblioteka i archiwum rodzinne Skórzewskich. 1959 gruntownie odnowiona. Klasycystyczna. Zwrócona frontem ku pn.-wsch. Murowana z cegły, otynkowana. Piętrowa, na sklepionych piwnicach. Wzniesiona na rzucie prostokąta z dwutraktowym układem wewnątrz; na osi sień łącząca się z korytarzem pomiędzy traktami półkolistie zamkniętą arkadą, w tylnym trakcie klatka schodowa. W korytarzach na parterze i piętrze sklepienia kolebkowe, w niektórych pomieszczeniach parteru kolebkowo-krzyżowe, w klatce schodowej odcinkowe, w pokojach na piętrze stropy. Na zewnątrz przyziemie i naroża boniowane w tynku. Kondygnacje rozdzielone szerokim fryzem opaskowym, w którym od frontu płyciny mieszczące stiukową dekorację palmetową. Okna parteru kwadratowe, na piętrze prostokątne w płaskich profilowanych obramieniach uszatyh. Gzymsy koronujący ząbkowany. Elewacja frontowa siedmioosiowa: szeroka, jednoosiowa część środkowa nieznacznie zryzalitowana, mieszcząca płytka wnękę poprzedzoną w przyziemiu balkonem wspartym na czterech parach kolumn w dwóch rzędach, z balustradą żeliwną o motywach klasycystycznych; w zwieńczeniu niski trójkątny przyczółek, w którym stiukowy kartusz z herbem Skórzewskich. Elewacja ogrodowa siedmioosiowa z porte-fenêtre na osi piętra oświetlającym klatkę schodową. Elewacje boczne trójosiowe. Dach czterospadowy kryty dachówką, w połaciach nad bocznymi elewacjami lukarny w powiekach.

C. STAJNIE I WOZOWNIE (fig. 30). Zbudowane pocz. 30 w. XIX wg projektu *Stanisława Zawadzkiego*. Gruntownie odnowione 1959. Klasycystyczne. Murowane z cegły, otynkowane. Założenie w podkowę obejmujące dwoma wydatnymi skrzydłami (w których stajnie i wozownie) dziedziniec przed korpusem głównym (o charakterze mieszkalnym). Piętrowe (z piętrem o charakterze mezzanina), z dwupiętrową częścią środkową korpusu głównego; częściowo podpiwniczone. Piwnice i schody przesklepione odcinkowo, w pomieszczeniach parteru na piętrze w części środkowej korpusu sklepienia kolebkowo-krzyżowe i kolebkowe z lunetami. Elewacja frontowa dziewięćosiowa, z trójosiową, lekko zryzalitowaną częścią środkową. Ściany ożywione pasami w tynku, pomiędzy kondygnacjami zdwojone gzymsy opaskowe. Najwyższa kondygnacja ryzalitu z gzymsem na wysokości ław okiennych i boniowanymi narożami, zwieńczona trójkątnym przyczółkiem. Okna prostokątne, w mezzaninie (także w skrzydłach) małe, leżące. Skrzydła boczne o jednoosiowych ścianach czołowych, czteroosiowe od dziedzińca i siedmioosiowe w elewa-

cjach zewnętrznych. Od dziedzińca w przyziemiu wjazdu zamknięte półkoliście. Ściany czołowe z wejściami i oknami na osi, flankowanymi dwiema półkolumnami tokańskimi i dwoma pilastrami dźwigającymi gładki fryz i profilowany gzyms; powyżej odcinki prostej, zdwojonej, ogzysowanej attyki, zwieńczonej niską nastawą. Dachy dwuspadowe kryte dachówką. Nad ryzalitem nadbudowana niska murowana wieżyczka, zwieńczona drewnianą kwadratową latarnią pobitą blachą. Na zapleczu nowsze parterowe zabudowania gospodarcze, tworzące z budynkiem stajni i wozowni wewnętrzny dziedziniec.

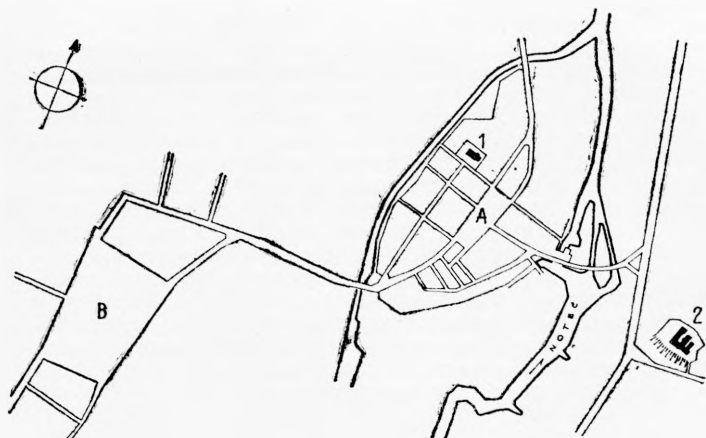
- D. PARK.** Założony wg projektu arch. ogrodnika *Teicherta* ok. 1800. Rozległe założenie krajobrazowe o urozmaiconym drzewostanie, usytuowane na stoku łagodnie opadającym ku pn.-zach. i przechodzące w kompleks leśny. Przestrzeń zorganizowana wokół wydłużonej polany, obejmująca kręte aleje, żywopłoty i altany drzewne. Od pn. i wsch. park oddzielony od drogi murem, przy którym ruiny oranżerii z końca w. XIX z pozostałościami konstrukcji żeliwnej. Na pn.-zach. od pałacu zachowane do wysokości cokołu mury spalonego budynku tzw. biblioteki, obejmujące sklepione piwnice. Na osi pałacu kolisty podjazd oraz aleja wjazdowa. Pomiedzy podjazdem i aleją **17** brama ok. 1800 (fig. 17), utworzona z dwóch murowanych z cegły wysokich obelisków. Przy nich dwa słupy granitowe o uproszczonej dekoracji geometrycznej, z datą 1676 i kulami w zwieńczeniach (fig. 124). **124**

- E. FOLWARK.** Założony 2. poł. w. XIX. Zespół budynków murowanych z cegły, nietynkowanych, zgrupowanych wokół obszernego czworobocznego dziedzińca. Od strony drogi brama neogotycka, złożona ze słupów ceglanych zwieńczonych krenelażem, do których po bokach dobudowane dwie portiernie ze szczykami i sterczynami, mieszczące obecnie kuźnię i magazyn. W zamknięciu dziedzińca budynek administracyjny (fig. 32), odnawiany 1958. Parterowy na rzucie wydłużonego prostokąta, z piętrowym, wydętym ryzalitem na osi obu elewacji. Elewacja frontowa siedemnastoosiowa, z półkoliście zamkniętymi arkadkami obejmującymi otwory wejściowe i okna o analogicznym wykroju oraz wysoką ścianką kolankową z kolistymi świetlikami i gzymsem konsolkowym. Ryzalit ujęty w narożach smukłymi ośmiobocznymi wieżyczkami zakończonymi krenelażem, zwieńczony niskim szczykiem, poprzedzony niewielkim przedsionkiem o analogicznych niskich wieżyczkach zakończonych krenelażami. Dach korpusu pulpitowy, ryzalitu dwuspadowy, kryty blachą. — **33** Spichlerz (fig. 33). Odnawiany 1956. Neogo-

tycki. Prostokątny, pięciokondygnacyjny. W narożach ujęty wielobocznymi filarami opiętymi wałkami. Elewacja frontowa i tylna podzielone pionowo laskami, poziomo zdwojonymi gzymsami, z ostrołukowymi otworami wejściowymi i okiennymi w czterech kondygnacjach oraz czterolistnymi płycinami w najwyższej. Korpus obwiedziony w zwieńczeniu kratownicowym fryzem z formowanej cegły, powyżej dach połączony, ujęty attyką: w dłuższych bokach gładką zakończoną krenelażem, w krótszych w kształcie dwóch elementów ćwierćkolistych, ożywionych ostrołukowymi blendami, z trójkątną sterczyną pośrodku (zachowana jedynie w elewacji tylnej). Spichlerz wkomponowany wieżowo w ciąg długich parterowych budynków obór i stajni, pierwotnie neogotyckich, o elewacjach ożywionych rzędem ostrołukowych arkad względnie otworów. Wskutek zamurowania arkad, otynkowania całości i obniżenia dachów, pozbawione w znacznej mierze charakteru zabytkowego.

ŁABISZYN

MIASTO. Położone nad Notecią, na granicy Pałuk i Kujaw, na ostrowiu wśród błot, w miejscu z natury obronnym. We wczesnym średniowieczu istniał tu gród, wzmiankowany 1247 jako własność rycerska; własnością prywatną i zarazem ośrodkiem dóbr pozostawał do czasów rozbiorowych. W. XIV w. posiadaniu gałęzi rodu Prawdziców, przyjmujących później nazwisko Łatałskich, staraniem których otrzymał 1369 prawa miejskie. 1376 Andrzej z Łabiszyna herbu Prawdzic, wojewoda brzesko-kujawski zbudował tu zamek. 1655 i 1657 miasto zajęte i spustoszone przez Szwedów. 1678 potwierdzenie praw przez kasztelana łęczyckiego Pawła Gembickiego. Właściciele miasta i dóbr: do 1595 Łatałscy, 1595—1619 Czarnkowscy, 1619—44 Rudzińscy i Opalińscy, 1644—49 Opalińscy, 1649—1764 Gembiccy, od 1764 Skórzewscy w których posiadaniu dobra pozostawały do 1939. Pożary: 1687, 1720, 1761 i największy 1825. Po odziedziczeniu 1764 większości dóbr przez generała Franciszka Bogusława Skórzewskiego, wykupuje on pozostałe wsie z rąk wierzycieli i sukcesorów, a 1772 lokuje na prawym brzegu Noteci Nowe Miasto, osadzając w nim sukienników dysydentów (przeważnie ewangelików). Pierwotnie głównym szlakiem komunikacyjno-handlowym przechodzącym przez miasto była Notec. Obecnie położone przy skrzyżowaniu dróg z Szubina do Barcina i z Bydgoszczy do Żnina. Ośrodkiem założenia rynek

Plan miasta Łabiszyna 1 : 15 000

- A. rynek Starego Miasta, B. rynek Nowego Miasta;
 1. kaplica NPMarii (klasztor elżbietanek), 2. kościół (obecnie par.)
 i klasztor poreformacki.

Starego Miasta o rzucie prostokąta wydłużonego na osi pn.-pd. Czytelny jeszcze owalnicowy układ z parami ulic wybiegającymi z narożników pierzei pn. i pd. W dłuższych pierzejach pośrodku: od wsch. jedna, od zach. dwie ulice. Na pn.-zach. od rynku klasztor elżbietanek i kaplica p.w. Matki Boskiej, pozostałość późnoromańskiego kościoła par. p.w. św. Mikołaja. Przy przejeździe przez Noteć na wsch. od rynku dwór, być może w miejscu dawnego zamku. Na przeciwnym brzegu na wzniesieniu dawny kościół i klasztor reformatów, obecnie kościół par. Na pd.-zach. od rynku Nowe Miasto z obszernym czworobocznym placem, w obrębie którego znajdował się kościół ewangelicki. Po pożarze 1825 rynek zabudowany domami murowanymi jednopiętrowymi o układzie kalenicowym, z dachami dwuspadowymi. Kilka budynków konstrukcji szkieletowej, otynkowanych, nawiązujących do gabarytu domów murowanych. Domy przeważnie bez cech zabytkowych, w większości silnie przebudowane, w niektórych (m.i. nr 24) w wejściach drzwi płycinowe klasycystyczne. Bogatsze rozwiązanie posiada dom nr 11, zbudowany ok. 1900, o elewacji ukształtowanej w charakterze

secesyjnym, z balkonem wspartym na kariatydach, z ozdobną facjatą i dachem mansardowym ściętym, na kalenicy którego ozdobna żeliwna balustrada. Przy ulicach przyrynkowych przeważnie zabudowa luźna, parterowa, z w. XIX/XX. Nad kanałem w obrębie starego miasta kilka spichlerzy o konstrukcji szkieletowej 2. poł. w. XIX. Przy Nowym Rynku luźna zabudowa, w większości parterowa lub parterowa z facjatami. Domy murowane i konstrukcji szkieletowej, otynkowane, usytuowane kalenicowo. Dachy dwuspadowe kryte dachówką, jeden z domów narożnych z facjatą i dachem naczółkowym.

KAPLICA p.w. N.P. Marii (fig. 2). Pierwotnie na tym 2 miejscu znajdował się kościół par. p.w. św. Mikołaja, wzniesiony zapewne 2. poł. w. XIII jako trójnawowa bazylika ceglana. W. XVI lub pocz. w. XVII (wzmiankowany 1578), przebudowany lub zbudowany na nowo z wykorzystaniem murów poprzedniego, z zamianą pierwotnego prezbiterium na kwadratowe o charakterze kopułowej kaplicy. 1627 osadzenie przy kościele reformatów, przeniesionych przed 1660 na przedmieście. 1761 pożar, po którym rozebranie budynku kościoła, z pozostawieniem prezbiterium jako osobnej kaplicy. 1895 dobudowa klasztoru elżbietanek, piętrowego, murowanego, otynkowanego budynku o skromnych cechach późnoklasycystycznych. — Z późnoromańskiej bazyliki wzniesionej z cegły w układzie wendyjskim zachowały się niewielkie fragmenty muru po bokach półkoliście zamkniętej (przekształconej w. XVI—XVII) arkady tęczowej: widoczne dwie lizeny ujęte po bokach wałkami, dźwigające pierwotnie gurty arkad międzynawowych. Ponadto od pn. zachowany fragment, od pd. pełne obramienie półkoliście zamkniętych okien, znajdujących się pierwotnie w zamknięciu naw bocznych z rozglfionymi, uskokowymi i profilowanymi ościeżami. Kaplica (dawne prezbiterium), murowana z cegły, otynkowana. Kwadratowa, nakryta kopułą na ośmiobocznym tamburze. Wewnątrz w trzech ścianach głębokie wnęki zamknięte półkoliście, w czwartej analogicznie zamknięta arkada wejściowa (dawniej tęczowa), z parami wybrzuszonych kolumn w ościeżach. Nad wejściem chór muzyczny drewniany, koniec w. XIX. Górna część ścian obwiedzona gzymsem profilowanym, ponad którym w ścianach tarczowych między pendentywami trzy okna zamknięte półkoliście. Analogicznie zamknięte okna w tamburze. Na zewnątrz naroża ujęte płaskimi pilastrami w tynku, o prymitywnych głowicach. Gzyms koronujący korpusu i tamburu profilowany. Czterospadowy dach korpusu i kopuła kryte dachówką. Ko-

puła zwieńczona pięcioboczną latarnią murowaną, ujętą pilasterkami, pomiędzy którymi półkoliście zamknięte okienka, zwieńczoną kopułką i żeliwnym krzyżem.

- KOŚCIÓŁ I DAWNY KLASZTOR REFORMATÓW**
- 4 (fig. 4). 1594 dziedzic Łabiszyna Stanisław Latański wznosił zbór drewniany dla wyznawców kalwinizmu. 1627 zamieniony na kościół katolicki p.w. św. Tomasza przez Jana Opałńskiego, wojewodę kaliskiego i starostę inowrocławskiego. Przed 1660 przeniesienie do niego reformatów sprowadzonych z Pakości, poprzednio osadzonych przy kościele par. 1687 pożar kościoła i klasztoru. Do 1690 budowa nowego z fundacji Teresy Gembickiej, wg projektu arch. *Piotra Fontany*. 1720 pożar kościoła i klasztoru. 1724 zakończenie odbudowy klasztoru kosztem Doroty z Grotów 1° voto Grabskiej, następnie żony Macieja Gembickiego. 1731 odbudowa kościoła, przy którym roboty wykończeniowe trwały do 1736. Jako doradca budowlany i organizator robót zatrudniony w tym okresie *Mateusz Osiecki*, brat-laik i architekt zakonny. 1747 Józef Skałkowski dziedzic Jabłowa funduje zasklepienie (?) kościoła i nową posadzkę. Po pożarze kościoła par. 1761 przejmuje jego funkcje oraz wezwanie. 1818 kasata klasztoru, po której w budynku klasztornym umieszczono plebanię i szkołę katolicką. 1911 kościół rozbudowany przez przedłużenie prezbiterium o dwa przęsła, wzniesienie obszernej kaplicy od pn. i niewielkiej kaplicy Skórzewskich od pd., wg projektu arch. *Franciszka Dźwikowskiego* z Inowrocławia. 1945 znaczne uszkodzenie kościoła i klasztoru. Do 1948 odbudowa kościoła, do 1949 dawnego klasztoru. 1971 ukończono zagospodarowanie przestrzenne zach. stoku wzgórza Kościelnego: schody, parkingi i zieleń wg projektu arch. *Waldemara Preisa*.

- 5 **A. KOŚCIÓŁ PAR.** p.w. św. Mikołaja (fig. 5). Późnobarokowy. Orientowany, usytuowany na wzniesieniu opadającym ku zach. w stronę Noteci i miasta. Murowany z cegły, otynkowany. Prezbiterium pierwotnie dwu, po rozbudowie 1911 czteroprzęsłowe, zamknięte ścianą prostą. Przy nim kaplice: od pn. 1911, od pd. pocz. w. XX. Szersza i wyższa nawa trójpłaszczyznowa. Pod kościołem krypty grobowe. W prezbiterium i nawie sklepienia kolebkowe z lunetami. Podziały ścian pilastrami, dźwigającymi profilowany gzyms obiegający korpus. Okna zamknięte półkoliście. W starszej części prezbiterium w ścianie pn. wejście do klasztoru, przy którym okienko w drewnianym, rokokowym obramieniu 2. poł. w. XVIII. Kaplica 1911 zamknięta trójbocznie, nakryta sklepieniem kolebkowym z lunetami o bogatej neorokokowej dekoracji stiu-

kowej. W nawie chór muzyczny murowany o trzech arkadach wspartych na kolumnach w typie tokańskim. Na zewnątrz ściany prezbiterium o podziałach ramowych, nawy z parami pilastrów na wysokich cokołach. Okna w obramieniach opaskowych. Elewacja zach. dwustrefowa. W dolnej na osi prostokątny portal ujęty parą skośnie ustawionych pilastrów dźwigających załamujące się uproszczone belkowanie i przerwany segmentowy przyczółek, pomiędzy którym falisty szczycik wydzielony profilowaną listwą; powyżej okno zamknięte łukiem kosowym w obramieniu opaskowym z kluczem i zaakcentowanymi podstawami łuku. Pomiedzy parami pilastrów ujmujących elewację nisze w obramieniach opaskowych. Ponad pilastrami belkowanie i wydatny profilowany gzyms wydzielający górną kondygnację, lekko wypukłą, na wysokim cokole, ujętą pilastrami w typie kompozytowym i spływami. Ponad belkowaniem szczyt w formie przerwanego przyczółka, ujmującego faliste zwieńczenie z żeliwnym krzyżem. Pośrodku górnej kondygnacji okrągła tarcza zegarowa w falistym obramieniu; zegar fundowany 1743 przez Władysława Krzyckiego. Po bokach portalu dwie stare granitowe kropielnice. Dachy dwuspadowe kryte dachówką. — Polichromia wykonana 1963 przez *Derbicha* z Poznania, wypełniająca stiukowe plafony o urozmaiconym wykroju na sklepieniu nawy. — Ołtarz główny neobarokowy w. XX, w nim obraz św. Mikołaja mal. *Władysław Drapiewski* ok. 1930. Chrzelnica rokokowa 2. poł. w. XVIII (fig. 45), o bogato ukształtowanym trzonie z główkami aniołków. Szafa zakrystyjna (fig. 51) barokowa 1. poł. w. XVIII, dębowa płasko-rzeźbiona, o motywach akantowych, kwiatowych i główek aniołków. Skrzynia zakrystyjna (fig. 55) barokowa, drewniana o bogatych okuciach z motywem akantu, z uchwytnymi; pośrodku na blasze wyryte: „G L H B ANNO 1705”. Baldachim z białej tkaniny jedwabnej w. XVIII. Obrazy: 1. Chrystus Salwator, o charakterze barokowym w. XVIII/XIX; 2. św. Antoni ludowy w. XVIII/XIX. Monstrancja (fig. 81) gotycka w. XV/XVI, pochodząca z dawnego kościoła par., wieżyczkowa z sześciolistną stopą obitą w nowszych czasach blachą, z ażurowym architektonicznym nodusem, glorią z reservaculum przekształconym w. XIX z cylindrycznego w kolistę; w górnej kondygnacji pod baldachimem odlana figurka Matki Boskiej z Dzieciątkiem (fig. 99), w zwieńczeniu grupa Pasji z Chrystusem na Drzewie Życia. Kielichy: 1. niejednolity (fig. 93), ze stopą późnobarokową ok. poł. w. XVIII o trybowanej dekoracji, nodusem ok. poł. w. XVII z półplastycznymi, odlanymi postaciami aniołów i gładką czarą; 2. barokowy

45

51

55

81

99

93

- 92 (fig. 92), fundowany 1731 przez Franciszka Prabuckiego, dziekana inowrocławskiego i prepozyta łabiszyńskiego, ze stopą o rytej i trybowanej dekoracji i nodusem z odlanymi półplastycznymi postaciami aniołów; 3. rokokowy, fundowany 1774 przez małżonków Trucborskich. Puszka barokowa ok. poł. w. XVII (fig. 87), z bogatą dekoracją trybowaną, odlewana i półszlachetnymi kamieniami, na stopie Arma Christi, na nodusie półplastyczne postacie aniołów, na ażurowym koszyczku główki aniołków, na pokrywie korona z krzyżem. Kadzielnica barokowa ok. poł. w. XVII, bogato trybowana (fig. 97). Misa chrzcielna cynowa w kształcie muszli, barokowa w. XVIII. Dwa kociołki na wodę, miedziane, puklowane, w. XVIII. Ornaty białe: 1. z haftem gobeliniowym kwiatowym, rokokowym koniec w. XVIII (fig. 120); 2. z kremowej jedwabnej tkaniny francuskiej w motywy pasiaste, w. XVIII.

B. KLASZTOR. Późnobarokowy. Przyległy od pn. do kościoła. Murowany z cegły, otynkowany. Wzniesiony na rzucie czworoboku, czteroskrzydłowy z wewnętrznym dziedzińcem, otwartym w narożniku pn.-wsch. Piętrowy, o jednokolumnowym układzie pomieszczeń, z korytarzem od strony dziedzińca w skrzydłach zach. i pn. W pd.-zach. narożniku klatka schodowa przesklepiona kolebkowo z lunetami. W narożniku pn.-zach. na parterze dawny refektarz nakryty sklepieniem kolebkowym z lunetami; zachowane reszty kominka z datą 1724. W pd. części skrzydła zach. pomieszczenie dawniej furty, obecnie z zewnątrz niedostępne, nakryte pozorną owalną kopułą. Korytarzyk obok furty sklepiony kolebkowo. Korytarz od strony dziedzińca sklepiony krzyżowo, z czterema oknami w rozglifionych wnękach (być może pozostałości arkad). W pozostałych pomieszczeniach przystrojenia sklepienia krzyżowe, na piętrze układ częściowo zmieniony, w pomieszczeniach stropy. Elewacja frontowa od zach. zlicowana z fasadą kościoła, sześciosiowa, z wejściem w pierwszej osi od kościoła, obecnie częściowo zamurowanym, przekształconym w okno ujęte obramieniem uszaty, zwieńczonym przerwanym szczytem. W następnej osi portal ujęty parą korynckich pilastrów, zwieńczony przerwanym przyczółkiem, ponad którym w płycinie o uszatej opasce prostokątne okno zwieńczone segmentowym szczykiem. Okna piętra w profilowanych uszaty obramieniach. Dachy dwuspadowe kryte dachówką. — Portret Doroty Gembickiej fundatorki klasztoru 1766.

C. DZWONNICA. Zbudowana w. XVIII lub pocz. w. XIX. Przebudowana w. XX z niemal całkowitym zatarciem cech

stylowych. Murowana, otynkowana. Kwadratowa, przedzielona gzymsem opaskowym na dwie kondygnacje: w dolnej wejście zamknięte koszowo, w górnej okienka zamknięte półkoliście. Dach płaski z nowszą sterczyną, pobity blachą.

D. FIGURA (fig. 125). Późnobarokowa ok. poł. w. XVIII. 125
Usytuowana na osi fasady kościoła. Na murowanym, otynkowanym, trójstopniowym postumencie z płycinami rzeźba św. Jana Nepomucena.

Na cmentarzu położonym na wsch. od kościoła, założonym 1. poł. w. XIX m.i.: 1. mogiła powstańców z 1848 m.i. Leona Lipskiego i Ignacego Sułkowskiego; 2. grobowiec Mieleckich, w kształcie późnoklasycystycznej kaplicy, murowany z fasadą flankowaną pilastrami; płyty nagrobne Kazimierza Mieleckiego pułkownika, Naczelnika Sił Zbrojnych Oddziałów Wielkopolskich (poległego 1863 w bitwie pod Olszakiem); jego żony Eleonory z Milickich (zm. 1859); 3. płyta nagrobna Marianny z Starczewskich Roguskiej (zm. 1864); 4. płyta nagrobna Erazma Rykaczewskiego (zm. 1873), lingwisty, tłumacza literatury angielskiej i łacińskiej, historyka; 5. nagrobek dr Juliana Gerpe (zm. 1876), w kształcie obelisku, wyk. *H. Neuendorf* z Bydgoszczy; 6. płyta nagrobna Aleksandra Roguskiego, majora Wojsk Polskich (zm. 1879).

DWÓR. Zbudowany 1. poł. w. XIX. Usytuowany na niewielkim wzniesieniu pomiędzy Notecią a kanałem młyńskim, być może na miejscu dawnego zamku. Murowany z cegły, otynkowany, na podmurowaniu kamiennym. Parterowy, prostokątny, dwutraktowy, z dwiema nowszymi przybudówkami przy bocznych elewacjach. Część pierwotna siedmioosiowa, z nowszym, trójosiowym przedsionkiem pośrodku. Dach naczółkowy z powieką, kryty dachówką. — W otoczeniu reszty niewielkiego zdewastowanego parku.

SPICHLERZ przy skrzyżowaniu ul. Parkowej i ul. Mickiewicza, nad kanałem. Zbudowany 1. poł. w. XIX. Drewniany, konstrukcji szkieletowej wypełnianej cegłą. Wzniesiony na rzucie nieregularnego czworoboku, trójkondygnacyjny, z dachem dwuspadowym krytym blachą.

PAULINA

CHAŁUPY. Zbudowane ok. poł. w. XIX. Drewniane konstrukcji szkieletowej. Nr 1. Z wypełnieniami ceglany-

mi. Dach kryty dachówką. — Nr 4. Z wypełnieniami z gliny. Dwutraktowa, trójosiowa, z sienią pośrodku. Dach dwuspadowy kryty strzechą.

PIŃSKO

PAŁAC. Zbudowany ok. poł. w. XIX. Odnawiany i przebudowany 1970, z niemal całkowitym zatarciem cech stylowych. Zwrócony elewacją frontową ku pd. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy z piętrem w poddaszu, na wysokich sklepionych piwnicach. Prostokątny, dwutraktowy. Elewacja frontowa jedenastoosiowa, z trójosiową, lekko zryzalitowaną częścią środkową, przechodzącą w facjatkę zwieńczoną trójkątnie. Pośrodku wejście zamknięte półkoliście z płycinowymi drzwiami i nadświetlem klasycystycznym. Na szczycie dwa metalowe wazony i rzeźba psa.

PARK. Założony ok. poł. w. XIX. Usytuowany na pn. od pałacu, z osią widokową zakończoną stawem. Układ urozmaiconego drzewostanu o charakterze krajobrazowym.

ROZPĘTEK

WIEŚ. Wzmiankowana przed 1452. Ok. 1793 właścicielami dóbr Stanisław Brodzki i Wojciech Rudzki, w 4. ćw. w. XIX w posiadaniu L. Wolszlegera. 1902 wykupione od właścicieli niemieckich przez Edwarda Mieczkowskiego.

PAŁAC. Zbudowany ok. 1870 wg projektu arch. Wiktora Stabrowskiego z Kcyni. Późnoklasycystyczny. Zwrócony frontem ku pn. Murowany z cegły, otynkowany, na podmurowaniu z głazów granitowych. Piętrowy na sklepionych piwnicach. Rzut nieregularny; ośrodkiem prostokątny korpus główny z przybudówkami po bokach: od zach. parterową z trójbocznym występem, od wsch. obszerną, obejmującą wieżę przyległą do korpusu głównego. Podział wewnątrz dwutraktowy, nieregularny, w korpusie salon z listwową dekoracją stiukową na suficie i niszą w jednej ze ścian. Elewacja frontowa korpusu siedmioosiowa o podziałach pilastrowych. Okna parteru zwieńczone szczycikami na konsolkach. Aneks zach. opięty kolumnami. Wieża kwadratowa, dzielona gzymsami na cztery kondygnacje, w najwyższej otwarta potrójnymi, półkoliście zamkniętymi arkadami. W elewacji ogrodowej między korpusem głównym a aneksem zach. taras z kamien-

nymi kolumnami. Dachy niskie, czterospadowe kryte blachą, na wieży dach namiotowy.

RYNARZEWO

WIEŚ, dawniej miasto. Prawa miejskie otrzymało 1299 od Henryka Świętosławica za zezwoleniem Władysława Łokietka; potwierdzenie praw 1691. Pocz. w. XV w posiadaniu Grzymalitów, następnie kolejno właścicielami: Rynarzescy, Czarnkowscy, Grudzińscy, Gembiccy (od 1691) i Skórzewscy (od 1772). Ok. 1691 włączone do dóbr łabiszyńskich. 1934 utrata praw miejskich. Pozostałość układu miejskiego widoczna w obszernym, czworobocznym rynku.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Katarzyny. Parafia erygowana przed 1299. Obecny, na miejscu poprzedniego z w. XIX, zbudowany 1913 wg projektu arch. *Stefana Cybichowskiego*, eklektyczny, murowany. — Dwa dzwony przeniesione 1818 ze spalonego kościoła p.w. św. Jerzego w Toruniu: 1. mniejszy, odlany 1659 w Toruniu przez *Augustyna Koesci*; 2. większy, odlany 1734 przez *Fryderyka Becka*.

Na plebanii krucyfiks z hebanowym korpusem Chrystusa, barokowy w. XVIII.

SAMOKŁĘSKI

WIEŚ. Wzmiankowana 1377. Ok. 1793 należała do Józefa Godzimirskiego, a następnie do Stanisława Brezy.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Bartłomieja. Pierwotny fundowany przed 1405, zapewne przez Pałuków. W lustracji 1667 wzmiankowany kościół drewniany, rozebrany 1891. Obecny zbudowany 1888—92. Murowany z cegły, neogotycki. Jednonawowy, z wydzielonym prezbiterium i wieżą od zach. — W oknach prezbiterium trzy witraże proj. *Stefan Matejko* wyk. zakład *G. Żeleńskiego* w Krakowie 1907, z przedstawieniami: 1. św. Stanisław; 2. św. Wojciech; 3. Mała Św. Rodzina. — W nowym ołtarzu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem barokowy 2. poł. w. XVII, przemalowany (fig. 66). Konfesjonał barokowy ok. poł. w. XVIII (fig. 50), z malowaną dekoracją roślinną na przedpiersiu oraz na zaplecku postaciami św. Jana Nepomucena, Marii Magdaleny, Hieronima i w zwieńczeniu popiersiem N.P. Marii. Dwa feretrony (uszkodzone, na strychu) barokowe w. XVIII, z obrazami: 1. Matki Boskiej z Dzieciątkiem w. XVII (?);

2. Matki Boskiej Różańcowej i św. Józefa. Rzeźby: 1—2. N. P. Marii (fig. 71) i św. Jana Ewangelisty (?) (fig. 69) prymitywne, w typie gotyckich w. XIV—XV, częściowo uzupełnione i silnie przemalowane; 3. Chrystus Zmartwychwstały, barokowa 2. poł. w. XVII (fig. 70); 4. Chrystus Ukrzyżowany, ludowa w. XVIII—XIX (fig. 75), na zewnętrznej ścianie prezbiterium. Monstrancja barokowa pocz. w. XVIII (fig. 83), bogato trybowana, stopa owalna z przedstawieniem Chrystusa w Ogroju (fig. 101), Arma Christi oraz z herbami Odrowąż z literami K CH i Zagłoba z literami H CH, u podstawy glorii odlana figurka Matki Boskiej z Dzieciątkiem na półksiężycu w tradycjach gotyckich (fig. 100), na ramionach postacie św. Piotra i Pawła, w zwieńczeniu krucyfiks. Kielichy: 1. barokowy, gładki, fundowany 1757 przez Józefa Sadowskiego; 2. barokowy w. XVIII, zapewne pierwotnie gładki, z nowszym ornamentem rokokowym wytłaczanym, z cechą *Czarneckiego*, złotnika poznańskiego.

Na plebanii litografie ze scenami Męki Pańskiej, lit. *Du Turgis* wg *O. Tassaert* ok. poł. w. XIX.

DWÓR. Zbudowany 2. poł. w. XIX, przebudowany w. XX. Późnoklasycystyczny. Zwrócony elewacją frontową ku pn. Murowany z cegły, otynkowany. Piętrowy, na wysokich, częściowo mieszkalnych, sklepionych piwnicach. Zbudowany na rzucie prostokąta, z układem wewnątrz w części środkowej dwutraktowym, w skrajnych trójtaktowym. Elewacja frontowa siedmioosiowa, z trójosiowym, nieznacznym ryzalitem pośrodku. Elewacja ogrodowa dziewięcioosiowa, z pięciobocznym tarasem na osi, wspartym na filarach. W elewacjach bocznych pośrodku nieznacznie wysunięte ryzality zwieńczone trójkątnie, od wsch. dwuosiowy, od zach. trójosiowy. Wszystkie ryzality opięte pilastrami. Okna w obramieniach profilowanych z gzymsikami. Ścianka kolankowa z kolistymi okienkami, gzyms koronujący kostkowy. Dach czterospadowy kryty łupkiem. — W otoczeniu nikłe pozostałości parku z sadzawką.

SIERNIKI

- 39 DWÓR (fig. 39). Dobra w. XIX w posiadaniu Mieczkowskich. Dwór zbudowany 1876 wg projektu arch. *Wiktora Stabrowskiego* z Kcyni. Późnoklasycystyczny. Zwrócony frontem ku pd. Murowany z cegły, otynkowany. Złożony z korpusu głównego, piętrowego, wzniesionego na rzucie zbliżonym do kwadratu oraz przylegającego doń od wsch. skrzydła

parterowego. Przy pn.-wsch. narożniku skrzydła kwadratowa wieża. Układ wnętrz dwutraktowy. W pomieszczeniach sufity, częściowo z fasetami. W dawnym salonie na suficie stiukowa kratownica z listew. Elewacja frontowa korpusu pięcioosiowa, skrzydła również pięcioosiowe. W korpusie głównym część zach. zryzalitowana do lica skrzydła; pomiędzy nią a skrzydłem taras wsparty na trzech żeliwnych kolumniach, z balustradą żeliwną o motywach empirowych. W zwieńczeniu korpusu gzyms konsolkowy oraz w elewacjach pd. i pn. niskie trójkątne przyczółki; szczyt od frontu z herbem Starykoń i w zwieńczeniu metalowym akroterionem. Przy elewacji pn. korpusu taras ze schodami, ujęty słupkami i balustradą żeliwną. Wieża o czterech kondygnacjach, w najwyższej z pilastrami ujmującymi prostokątne i kwadratowe płyciny. Dachy kryte papą i blachą; nad korpusem głównym dwuspadowy, nad skrzydłem trójspadowy, na wieży płaski.

PARK. W otoczeniu dworu niewielki park z 2. poł. w. XIX, z kilkoma okazami starodrzewu. Na pn.-wsch. od dworu owalna sadzawka.

ŚLUPY

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Wita (dawniej p.w. św. Wita, Modesta i Krescencji). Fundowany i uposażony przed 1399 przez Pałuków. Poprzedni drewniany zbudowany 1730 z fundacji Franciszka (Jana?) Prabuckiego, proboszcza łabiszyńskiego. Obecny wzniesiony 1840 z fundacji małżonków Jana Nepomucena Sadowskiego i Ludwika z Kalksztajnów oraz Gabriela Cedrowicza, kanonika gnieźnieńskiego i proboszcza słupskiego. Eklektyczny o cechach późnoklasycystycznych. Orientowany. Murowany z cegły o układzie blokowym. Wzniesiony na rzucie prostokąta z wewnątrz wydzielonym wyższym prezbiterium, po bokach którego aneksy zakrystyjne. Korpus podzielony na trzy nawy słupami wspierającymi podciągi wiązania dachowego, oraz strop o skośnych połaciach bocznych. Okna zamknięte dwubocznie. Na zewnątrz na wysokości ław okiennych oraz w zwieńczeniu fryzy z cegieł kładzionych rębem skośnym. Szczyt wsch. trójkątny z trzema sterczynami. Nad częścią zach. nadbudowana 2. poł. w. XIX wieża, ujęta po bokach półszczytami, w dwóch dolnych kondygnacjach kwadratowa, w najwyższej o ściętych narożach, z oknami zamkniętymi półkoliście. Dach dwuspadowy kryty dachówką, na wieży hełm dzwonowaty z latarnią, pobity bla-

- chą. — Wyposażenie jednolite z ok. poł. w. XIX, w tradycjach barokowych i klasycystycznych, obejmujące: trzy ołtarze, ambonę i drewniany chór muzyczny. W ołtarzu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, zapewne 1. poł. w. XVII, w srebrnej, częściowo pozłacanej sukience 1. poł. w. XVIII,
- 64 o bogatej, kwiatowej dekoracji trybowanej (fig. 64); korony, aureola i wota w. XX; na zasuwie obraz św. Wita, Modesta i Krescencji na tle antycznej architektury mal. *Hieronim Zalewski* 1869. Obrazy w ołtarzach bocznych: w lewym w polu środkowym św. Józef z Dzieciątkiem mal. *Jan Simon* z Poznania 1868, w zwieńczeniu św. Barbara ok. poł. w. XIX; w prawym polu środkowym Serce Jezusa mal. zapewne *J. Simon*, w zwieńczeniu św. Franciszek koniec w. XVIII lub
- 47 pocz. XIX. Chrzcielnica (fig. 47) rokokowa 2. poł. w. XVIII, w kształcie czary dźwiganej przez anioła. Krucyfiksy: 1. procesyjny, barokowy w. XVIII; 2. barokowy, prymitywny
- 73 w. XVIII (fig. 73). Kielich barokowy w. XVII/XVIII, trybowany, z motywem uskrzydlonych główek na stopie i nodusie oraz Arma Christi na koszyczku.
- 38 PAŁAC (fig. 38). Dobra w końcu w. XVIII w posiadaniu Podlewskich, a następnie Sadowskich; 2. poł. w. XIX należały do Czapskich, a 1879 nabyte przez Konstantego Żółtowskiego. Pałac zbudowany prawdopodobnie w. XVIII/XIX. Gruntownie przebudowany i powiększony 1880. Późnoklasycystyczny. Zwrócony elewacją frontową ku pd.-wsch. Murowany z cegły, otynkowany. Korpus główny z w. XVIII/XIX, prostokątny, piętrowy, podpiwniczony; skrzydła 1880 partiarowe, częściowo podpiwniczone. Układ wnętrza dwutraktowy, częściowo symetryczny, z sienią na osi. Elewacja frontowa trzynastoosiowa, z siedmioosiowym korpusem głównym, którego trójosiowa część środkowa poprzedzona w parterze portykiem wspartym na czterech boniowanych filarach, dźwigających taras z tralkową balustradą; na piętrze podziały pilastrowe. Elewacja dzielona gzymsami: na wysokości ław okiennych, w części środkowej między kondygnacjami oraz w zwieńczeniu wydzielającym ściankę kolankową z parzystymi kwadratowymi okienkami. Nad oknami piętra gzymsy na konsolkach, w części środkowej szczytliki: pośrodku trójkątne, po bokach segmentowe. Dachy kryte dachówką: nad korpusem głównym czterospadowy, nad skrzydłami dwuspadowe. — W otoczeniu pozostałości zdewastowanego parku.

SMOGULECKA WIEŚ

WIEŚ. Wzmiankowana 1483. 1793 weszła w skład „klucza smoguleckiego”, którego właścicielami byli: Maksymilian Mielżyński, pisarz wielki koronny, a następnie Czarnecki i Czapscy.

DWÓR (fig. 37). Zbudowany w. XVIII, przebudowany 37 po pożarze 1830. Po 1950 odnowiony z częściowym zatarciem cech stylowych. O skromnych cechach klasycystycznych. Zwrócony frontem ku pd. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy z facjatą, w części zach. na sklepionych piwnicach. Na rzucie wydłużonego prostokąta z dwutraktowym układem wewnątrz, w których stropy belkowane z w. XX. Elewacja frontowa jedenastoosiowa z trójosiową częścią środkową, lekko zryzalitowaną, poprzedzoną tarasem mieszczącym z boku zejście do piwnic, i przechodzącą w dwuosienną facjatę zwieńczoną trójkątnym przyczółkiem z kolistą płyciną. Dach czterospadowy kryty dachówką.

PARK. Na pn. od dworu pozostałości niegdyś obszernego założenia krajobrazowego, w bezpośrednim sąsiedztwie budynku silnie przetrzebionego. Na pd. od dworu przy drodze dojazdowej sadzawka.

SZARADOWO

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Mikołaja. Fundowany zapewne w. XIV przez Grzymalitów, wzmiankowany 1426. W. XV właściciele wsi Wiśniowiccy zbudowali kościół murowany. Obecny po spaleniu poprzedniego drewnianego 1830, zbudowany 1838. 1886 spalony, następnie odbudowany; z tegoż czasu większość wyposażenia wewnątrz. Odnawiany 1925 i 1952. Zwrócony częścią ołtarzową ku pn. Klasycystyczny. Murowany z cegły, otynkowany, na podmurowaniu z kamienia. Salowy, prostokątny, z nowszą pięcioboczną zakrystią dobudowaną na osi. Wnętrze nakryte stropem belkowanym z podciągami poprzecznymi 1886. Okna prostokątne. Chór muzyczny 1886, wsparty na czterech słupach z zastrzałami. Na zewnątrz elewacje boniowane, okna i wejścia w obramieniach uszaty z kluczem. W połowie wysokości ścian profilowany gzyms. Elewacja frontowa trójdzielna, trójkondygnacyjowa, zwieńczona trójkątnym, ogzymbowanym szczytem. W szczycie ponad częścią ołtarzową daty odnowień. Dach dwuspadowy kryty dachówką. — Ołtarz główny barokowo-klasycystyczny, złożony 1886 z różnych elementów (fig. 44): w dolnej kondygnacji

- cji klasycystyczne paludamenty podtrzymywane przez putta 1. poł. w. XIX oraz rzeźby św. Piotra i Pawła w. XVII/XVIII, w górnej uszaki o bogatej dekoracji regencyjnej 2. ćw. w. XVIII z rzeźbami dwóch św. bpów i popiersie Boga Ojca w obłokach w. XVIII—XIX, w zwieńczeniu rzeźby dwóch aniołków barokowe 2. poł. w. XVII; obrazy: w polu środkowym św. Mikołaj ok. 1886, w górnej kondygnacji Matka Boska z Dzieciątkiem, ośmioboczny ok. poł. w. XIX. Dwa ołtarze boczne, ambona, organy i chrzcielnica w tradycjach barokowych ok. 1886. Tron celebransa (fig. 52) rokokowy 2. poł. w. XVIII, z bogatą płaskorzeźbioną dekoracją. Monstrancja w. 82 XVI/XVII (fig. 82), wieżyczkowa w tradycjach gotyckich z ornamentyką renesansową i manierystyczną, na stopie trybowane Arma Christi, w glorii odlane figurki św. Wojciecha, Stanisława, Wawrzyńca oraz trzy niezidentyfikowane, pod zwieńczeniem owalny medalion z św. Anną Samotrzeć; pierwotnie wieloboczne reservaculum przekształcone w. XVIII w. kolistę.

SZCZEPICE

DWÓR. Zbudowany ok. poł. w. XIX (1857?). Bezstylowy. Murowany z cegły, otynkowany. Wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, złożonego z dwóch członów: pięćoosiowego parterowego z mezzaninem i dwuosiowego piętrowego, zwieńczonego ogzysmowanym szczytem z palmetami. Przed częścią parterową sień, ponad którą taras. Dachy dwuspadowe kryte papą.

PARK. W otoczeniu zdewastowany park z pozostałościami starodrzewu oraz drzew i krzewów egzotycznych.

SZKOCJA

CHAŁUPA nr 1. Zbudowana 1850. Usytuowana w samotnej zagrodzie poza wsią. Drewniana, częściowo konstrukcji zrębowej, częściowo szkielecowej, wypełnianej cegłą, na podmurówce z głazów granitowych. Dwutraktowa, z sienią i kominem na osi. Pięćoosiowa, z wejściem pośrodku, w którym drzwi klasycystyczne, płycinowe z antabą; w nadświetlu data budowy. Dach dwuspadowy kryty dachówką. W otoczeniu krąg starych drzew i obórka zrębowa kryta strzechą.

SZUBIN

MIASTO. Osada wzmiankowana 1365, jako własność Sędziwoja Pałuki, wojewody kaliskiego. 1458 wymienione miasto. W późniejszym okresie właścicielami: 1645—1741 Opalińscy, a następnie Mycielscy. 1780 założenie Nowego Miasta. Do rozbiorów znajdowało się w obrębie powiatu kcyńskiego woj. kaliskiego. Od 1818 siedzibą nowoutworzonego powiatu. 1840 zniszczone wielkim pożarem. Położone w pn.-wsch. części Pałuk, nad rzeką Gąsawką dopływem Noteci. Pierwotnie na „szlaku bursztynowym”, obecnie na skrzyżowaniu dróg wiodących z Poznania do Bydgoszczy i Inowrocławia do Nakła. W układzie urbanistycznym czytelny podział na stare i nowe miasto. Ośrodkiem starego miasta duży, zbliżony do kwadratu rynek (Plac Kościelny), położony w sąsiedztwie Gąsawki; przy jego pd.-wsch. narożniku kościół par. p.w. św. Marcina. Po przeciwnej stronie rzeki, na pd.-zach. od rynku ruiny zamku. Na pn.-zach., pomiędzy ul. Młyńską i Kościuszką, podłużny, nieregularny, częściowo zabudowany plac, dawny rynek Nowego Miasta. W obrębie całego miasta przeważa zabudowa z w. XIX, piętrowa lub parterowa, zwarta, w większości w układzie kalenicowym. W nowszej dzielnicy rozbudowującej się ku zach., wzdłuż drogi do Kcyni, kościół powoławski (obecnie par. p.w. św. Andrzeja). Na pn., poza obszarem miasta, w sąsiedztwie drogi do Nakła, na terenie cmentarza, drewniany kościół p.w. św. Małgorzaty.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Marcina (fig. 1). Parafia erygowana zapewne 3. ćw. w. XIV przez Sędziwoja Pałukę. Obecny kościół zbudowany w. XV. W. XVI/XVII dobudowa kaplicy tzw. Jagiellońskiej. Kościół uszkodzony pożarem 1840, odbudowany 1842. 1862 nadbudowa wieży. Kilkakrotnie odnawiany, ostatnio (wnętrze) ok. 1960. Późnogotycki. Orientowany. Murowany z cegły o układzie gotyckim, z licznie użytą zendrówką w dolnej strefie murów oraz otworami maculcowymi w górnej. Prezbiterium zamknięte trójbocznie, przy nim od pn. przy wsch. przeszle prostokątna zakrystia zamknięta od wsch. trójboczną apsydą; przy przeszle zach. niższa i węższa od zakrystii przybudówka zapewne z w. XIX, nie komunikująca się z wnętrzem; od pd. przy przeszle zach. kruchta być może w. XIX. Szersza i wyższa nawa trójprzęsłowa, przy niej od pn. przy przeszle środkowym kwadratowa kaplica, od zach. kwadratowa wieża; w narożniku między wieżą a nawą od pd. wieloboczna kruchta w której dojście na chór muzyczny. W prezbiterium sklepienie krzyżowo-żebrowe z gładkimi zwornikami i żebrami u spływów wto-

pionymi w ściany. Zakrystia sklepiona kolebkowo z lunetą, w apsydzie sklepienie wielopolowe o żebrach prostokątnych w. XV. Nawa nakryta sklepieniem kolebkowym z lunetami w. XVII—XVIII (być może zrekonstruowane 1842). W kaplicy sklepienie krzyżowe. Tęcza zamknięta łukiem ostrym, w niej belka z rzeźbą Chrystusa Ukrzyżowanego w. XX. Wejścia z prezbiterium do zakrystii i kruchty ostrołukowe. Okna: w prezbiterium i zakrystii ostrołukowe, w nawie zamknięte półkoliście, rozglifione do wnętrza. Kaplica otwarta do nawy wysoką arkadą o łuku półkolistym. Na zewnątrz kościół opięty szkarpami, przy prezbiterium dwuuskokowymi, przy nawie o jednym uskoku. Korpus obwiedziony niskim cokołem. Wokół prezbiterium, w zwieńczeniu ścian wgłębny fryz tynkowany. W narożach zakrystii lizeny. W zwieńczeniu wsch. ściany prezbiterium wystawka dźwigowa, murowana, prostokątna. Okna silnie rozglifione o tynkowanych obramieniach. Szczyt między prezbiterium a nawą trójdzielny, gotycki, częściowo przemurowany, zwieńczony krosnem na sygnaturkę, na którym wiatrowskaz zapewne 1842. W elewacji zach. po bokach wieży dwie blendy zamknięte łukiem spłaszczonym; półszczyty neogotyckie 1862. Kaplica i kruchta pd. tynkowane. W bocznych ścianach kaplicy okna koliste, od pn. szczyt manierystyczny w. XVI/XVII, wydzielony profilowaną odsadzką, dwustrefowy, dzielony pilasterkami, ujęty falistymi spływami. Kruchta pd. z wejściem zamkniętym półkoliście, w którym drzwi klepkowe, ćwiekowane z w. XIX. Dachy kryte dachówką: nad nawą i kaplicą dwuspadowy, nad prezbiterium z wielopołaciowym zamknięciem od wsch., nad zakrystią i kruchtą pd. pulpitowe. Wieża w $\frac{2}{3}$ wysokości gotycka, przekształcona w czasie nadbudowy 1862 z nadaniem cech neogotyckich. W wejściu zach. portal neogotycki z formowanej cegły, po bokach którego zarys łuku wejścia pierwotnego. Powyżej po trzy blendy zamknięte łukiem lekko zaostrzonym, ponad nimi odcinki tynkowanego fryzu opaskowego. W górnej kondygnacji blendy kolistе i duże, uskokowe okna o łuku półkolistym. Najwyższa kondygnacja neoromańska, nieco węższa, ujęta w narożach sterczynami, zwieńczona drewnianą ośmioboczną latarnią z ostrosłupowym hełmem pobitym blachą. — Wystrój wnętrza w większości w. XX. W ołtarzu głównym obrazy: 1. Matka Boska z Dzieciątkiem, wczesnobarokowy ok. poł. w. XVII (fig. 65), w koronach barokowych 1. poł. w. XVIII; 2. na zasuwie św. Marcin unoszony przez anioły, barokowy 3. ćw. w. XVII (fig. 67); obydwa konserwowane 1974—5 przez *Froelicha*. Obrazy: 1. Opłakiwanie, barokowy, 2. poł. w. XVII, przemalowany;

2. Wstawienictwo N.P. Marii, o wielopostaciowej kompozycji, barokowy w. XVIII. Feretron rokokowo-klasycystyczny pocz. w. XIX (fig. 49), z obrazami z tegoż czasu: Chrystus na krzyżu i Matka Boska Bolesna. Rzeźby: 1—4. św. Wojciech, nierozpoznany święty i dwa anioły (przy ołtarzu głównym), późnobarokowe w. XVIII; 5—6. dwa krucyfiksy barokowe w. XVIII; 7. krzyż ołtarzowy późnobarokowy w. XVIII, z postacią Chrystusa Ukrzyżowanego z kości słoniowej (fig. 74). Pacyfikał barokowy 1692 (fig. 94) z datą i literami na stopie: R.P.S.S.P.C., bogato trybowany, nad nodusem postać św. Marcina, na krzyżu odlana postać Chrystusa i plakietki z popiersiami ewangelistów. Misa chrzcielna późnogotycka pocz. w. XVI (fig. 95), zapewne wyrobu norymberskiego, z trybowaną sceną Zwiastowania. Ornaty: 1. biały, z kolumną z tkaniny broszowanej w. XVIII; 2. biały, z adamaszku broszowanego w. XVIII/XIX; 3. czerwony z tkaniny w. XVIII; 4. biały (złoty), z broszowanego jedwabiu w. XIX. Kapa biała z tkaniny jedwabnej z haftowaną bordiurą w. XVIII. Sukienka z obrazu Matki Boskiej trybowana 1. poł. w. XVIII, uzupełniona 2. poł. w. XVIII.

KOŚCIÓŁ PAR. p.w. św. Andrzeja. 1795—6 budowa kościoła konstrukcji szkieletowej dla ewangelików osadzonych w ramach akcji germanizacyjnej. Obecny kościół zbudowany jako ewangelicki 1904. Neogotycki, murowany z cegły, trójnawowy, bazylikowy, z elewacją frontową trójwieżową. — Obraz św. Józefa, mal. *Vlastimil Hofman* po 1945. Lichtarz na paschał barokowy w. XVIII.

KOŚCIÓŁ CMENTARNY p.w. św. Małgorzaty (fig. 10). 10
Poprzedni zbudowany w. XVII z fundacji mieszczan oraz chłopów z sąsiednich wsi. Obecny zbudowany lub gruntownie przebudowany 1748 z fundacji Weroniki z Konarzewskich Mycielskiej, kasztelanowej poznańskiej. Kilkakrotnie odnawiany, m.i. ostatnio gruntownie 1945—8 i 1959. Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej, z wieżą konstrukcji słupowo-ramowej, na nowszym podmurowaniu, oszalowany. Wydłużone prezbiterium zamknięte trójbocznie. Szersza nawa prostokątna, z wbudowanymi do wnętrza części zach. dwoma słupami, stanowiącymi podpory wieży włączonej w bryłę korpusu. Wnętrze (fig. 11) nakryte nowszym stropem płaskim. W tęczu narożne słupy wzmocnione u góry zastrzałami, pomiędzy nimi profilowana belka podparta ozdobnie wyrznanymi wspornikami. Okna zamknięte odcinkowo, w zamknięciu prezbiterium koliste. Chór muzyczny wsparty na dwóch ozdobnych słupach. Wejście do nawy zach. i pd. zamknięte odcinkowo. Na zewnątrz dach o jednej kalenicy,

- z wielopołaciowym zamknięciem od wsch., kryty dachówką, nad prezbiterium z wydatnym okapem pod którym profilowany gzyms. Wieża nadbudowana nad szczytem zach., prostokątna, szalowana, z profilowanym gzymsem koronującym, nakryta hełmem baniastym z ośmioboczną latarnią, pobitym blachą. — Ołtarz (fig. 42) rokokowy 2. poł. w. XVIII, w kształcie rzeźbionej ażurowej ramy z bramkami po bokach, nad którymi podobne ażurowe zwieńczenie; w polu środkowym obraz św. Małgorzaty (fig. 68) barokowy 2. poł. w. XVII, konserwowany ok. 1960 przez *Leonarda Torwirta*. Ambona rokokowa 2. poł. w. XVIII. Kropielnica kamienna, ze śladami polichromii w. XVII—XVIII. Zydeł barokowo-ludowy 2. poł. w. XVIII (fig. 53), z oparciem rzeźbionym w kształcie uproszczonego dwugłowego orła. Rzeźby śś. Weroniki (fig. 77) i Jadwigi Śląskiej (fig. 78), późnobarokowe w. XVIII.

Na cmentarzu przy kościele płyta nagrobna, marmurowa, inskrypcyjna Marianny Komasińskiej (zm. 1843).

- 12 RUINY ZAMKU (fig. 12). Zbudowany 2. poł. w. XIV zapewne przez Sędziwoja Pałukę, być może na miejscu dawnego grodu. Później własność Czarńkowskich, w następstwie małżeństwa 1634 Teresy Czarńkowskiej z Krzysztofem Opalińskim późniejszym wojewodą poznańskim przechodzi w posiadanie Opalińskich. Ok. 1640 tenże Krzysztof Opaliński przebudował zamek na okazałą rezydencję z ogrodem. 1793 wzmiankowany zły stan budowli. W następnych latach częste zmiany właścicieli: 1798 Fryderyk Skórczewski, 1804 Hieronim Baranowski, 1837 Karol Kiehn, 1869 kupcy Baerwald i Salomon Selig, 1905 J. Feldt, 1909 Hübner, 1911 młynarz Prigann, 1925 Cieszyńscy i in. W ciągu w. XIX dewastowany i częściowo rozebrany, 1932 uznanie ruin za zabytek. Badania terenowe sugerują trójfazową budowlę gotycką, która ostatecznie przybrała formę o czworoboczym narysie murów, z wewnętrzną zabudową mieszkalną. Przebudowa barokowa zaadaptowała budowlę gotycką z dostawieniem dwóch skrzydeł wzdłuż ścian zach. i pd. W późniejszym okresie być może częściowe zniszczenie budynków gotyckich i przebudowa. Mury gotyckie wzniesione z cegły o układzie gotyckim na podmurowaniu z głazów granitowych. Czytelny układ regularnego czworoboku, z którego najlepiej zachowana elewacja pd., stanowiąca zewnętrzny mur obwodowy założenia gotyckiego. W obrębie czworoboku zarysy budynków w skrzydle pd., pn. i wsch. W pn.-zach. narożniku parterowy budynek mieszkalny wzniesiony 1925 na fundamentach gotyckich, z częściowym wykorzystaniem fragmentów ścian budynku barokowego.

DOMY. Rynek (d. rynek Nowego Miasta) nr 1. Zbudo-

wany 1. poł. w. XIX. Narożny, usytuowany kalenicowo. Klasycystyczny. Murowany z cegły otynkowany. Parterowy z facjatą i piętrem w poddaszu. Pierwotnie siedmioosiowy, przekształcony wskutek wybicia witryn sklepowych. Trójosiowa część środkowa przechodząca w facjatę, dzielona w obu kondygnacjach pilastrami, zwieńczona odcinkiem ogzymsowanej attyki. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. — Nr 3. Analogiczny, w. XX przedłużony o trzy osie. Trójosiowa piętrowa część środkowa ujęta w narożach pilastrami w wielkim porządku, okna piętra z pilasterkami, w zwieńczeniu trójkątny przyczółek. — Pl. Kościelny (d. Rynek Starego Miasta). Zabudowa po pożarze 1840, o skromnych cechach klasycystycznych, parterowa; kilka domów nadbudowanych o piętro w. XX. W większości budynki murowane z cegły, otynkowane, z dachami dwuspadowymi, krytymi dachówką. Pierzeja pn. łącząca się z ul. Wyzwolenia, pierzeja zach. z ul. Zjednoczenia. Nr 3 (plebania). Parterowa, na podmurowaniu kamiennym. Dwutraktowa, siedmioosiowa, z boniowaną elewacją. Część środkowa mieszcząca wejście, lekko zryzalitowana, ujęta uproszczonymi pilastrami, analogiczne w narożach. Okna w obramieniach uszatyh w tynku, zwieńczone gzymsikami. Dach z powieką. — Nr 5. Narożny pięcioosiowy, dach z naczółkiem. — Ul. Wyzwolenia nr 9. Pięcioosiowy, silnie przekształcony. — Nr 10. Czterooosiowy. — Nr 11. Konstrukcji szkieletowej, otynkowany, pięcioosiowy. — Nr 12. Pięcioosiowy. — Nr 13. Konstrukcji szkieletowej, otynkowany. Czterooosiowy, nakryty dachem z naczółkiem. — Ul. Zjednoczenia nr 3. Trójosiowy, przekształcony. — Nr 4. Siedmioosiowy, z elewacją przekształconą 2. poł. w. XIX. — Nr 5. Trójosiowy, przekształcony. — Nr 6. Trójosiowy. — Nr 7. Konstrukcji szkieletowej, otynkowany. Pięcioosiowy, z bramą przejazdową pośrodku.

TUPADŁY

DWÓR. Zbudowany 2. poł. w. XIX dla ówczesnego właściciela T. Busse. Przebudowany w. XX. Eklektyczny o reminiscencjach klasycystycznych. Zwrócony frontem ku pn. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy na sklepionych piwnicach, na rzucie wydłużonego prostokąta, z dwoma piętrowymi ryzalitami po bokach elewacji frontowej. Część środkowa pięcioosiowa, poprzedzona tarasem o tralkowej balustradzie. Ryzality niejednakowej wysokości, dwuosowe, zwieńczone trójkątnymi szczytami z metalowymi akroteriami.

W elewacji wsch. weranda z tarasem o ozdobnej, żeliwnej balustradzie z palmetami. W ryzalitach okna ujęte pilastrami, zwieńczone gzymsami. Dachy dwuspadowe kryte dachówką.

TUR

BUDYNKI FOLWARCZNE. Dwa, stanowiące pierwotnie zapewne spichlerz i oborę. Zbudowane 1. poł. w. XIX, przebudowane w. XX. Spichlerz przekształcony na budynek mieszkalny. Murowane z kamienia granitowego, z użyciem cegły w narożach i obramieniach otworów. Spichlerz prostokątny, jednokondygnacyjny, na wysokich sklepionych piwnicach, z mieszkalnym poddaszem. Dawna obora jednokondygnacyjowa. Oba budynki wzniesione na rzutach wydłużonych prostokątów, z dwuspadowymi dachami mansardowymi o drewnianych, profilowanych gzymsach, krytymi dachówką; w dachu spichlerza nowsze lukarny.

ZALESIE

DWÓR. Zbudowany 2. poł. w. XIX. Eklektyczny o reminiscencjach klasycystycznych. Zwrócony frontem ku pd. Murowany z cegły, otynkowany. Piętrowy, na wysokich sklepionych piwnicach. Na rzucie prostokąta, z wydatnym ryzalitem przy elewacji bocznej. Wejście przesunięte z osi, poprzedzone tarasem wspartym na czterech kanelowanych filarach i dwóch kolumnach. Nadświetle wejścia do ryzalitu i balustrada schodów z kratami neobarokowymi. W zwieńczeniu ścian wazony i akroteria z lwimi paszczami. Dach niski, czterospadowy.

PARK. Założony w. XIX. Z polaną widokową i kręgami drzew na osi elewacji ogrodowej dworu. Na osi frontu podjazd z basenem fontanny, kamiennym, o narysie kwadratu przenikającego się z czteroliściem.

ZAŁACHÓWKO

DWÓR (dom nr 19). Zbudowany ok. poł. w. XIX. Późnoklasycystyczny. Zwrócony frontem ku wsch. Murowany z cegły, otynkowany, na podmurowaniu z głazów granitowych. Par-

terowy, na wysokich sklepionych piwnicach. Prostokątny, o dwutraktowym układzie wnętrza, z sienią pośrodku. Pięcioosiowy, z częścią środkową mieszczącą wejście z drzwiami klasycystycznymi, ujęte dwoma wąskimi oknami, lekko zryzalitowaną, zwieńczoną niskim trójkątnym przyczółkiem, poprzedzoną tarasem ze schodami. Dach dwuspadowy kryty dachówką.

Na osi dworu lipowa aleja dojazdowa.

ZŁOTOWO

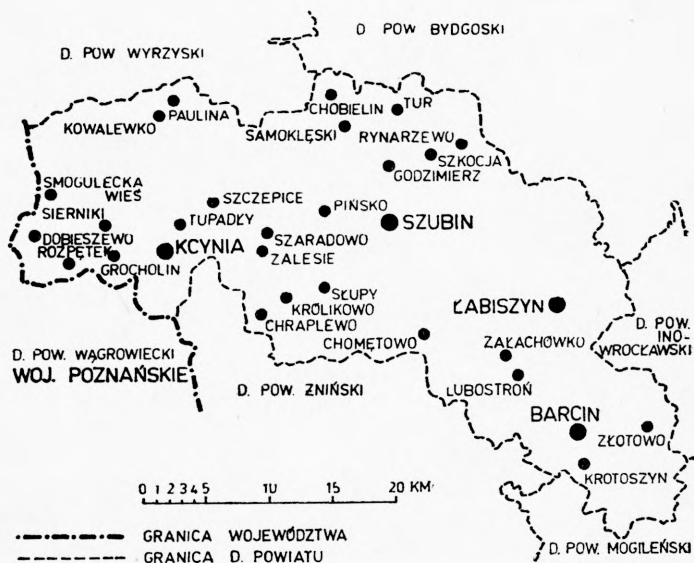
DWÓR. Zbudowany ok. poł. w. XIX. Przebudowany w. XX. O skromnych cechach późnoklasycystycznych. Zwrócony frontem ku pd.-wsch. Murowany z cegły, otynkowany. Parterowy, podpiwniczony. Prostokątny, dwutraktowy, z dobudówką w. XX, dostawioną prostopadle do elewacji tylnej. Elewacja frontowa dziewięcioosiowa. Dachy kryte dachówką: nad korpusem głównym naczółkowy, nad dobudówką dwuspadowy.

Planiki w tekście wykreślono na podstawie pomiarów w zbiorach: OŚRODKA DOKUMENTACJI ZABYTKÓW w Warszawie (Kcynia i Łabiszyn — plany miast), PRACOWNI KONSERWACJI ZABYTKÓW w Gdańsku (Lubostroń — zespół pałacowy) i INSTYTUTU PODSTAW ROZWOJU ARCHITEKTURY POLITECHNIKI WARSZ. (Kcynia — kościół i klasztor karmelitów).

LITERATURA PRZEDMIOTU

- Andrzejewski M., Marszałek F., Kcynia, Bydgoszcz 1962. — Bär M., *Westpreussen unter Friedrich dem Grossen*, Leipzig 1909. — Beer P., *Burgen und Schlösser im Posener Lande* (Aus dem Posener Lande 5, 1909) [Szubin]. — Biegański P., *L'ispirazione della Rotonda nei progetti delle ville di Królikarnia e di Lubostroń* (Bolletino del Cetro internazionale di Studi d'Architettura Andrea Palladio 3, 1961). — Callier E., *Sędziwój Pałuka z Szubina — wojewoda kaliski*, Poznań 1893. — Dobrzycki J., *Studia nad wiejskimi pałacami wielkopolskimi z doby neoklasycyzmu* (Prace K.H.S. V, 1930—4) [Lubostroń]. — Duncker A., *Posens Schlösser und Burgen*, Berlin b.r. [Grocholín]. — Durczykiewicz E., *Dwory polskie w Wielkim Księstwie Poznańskim*, Poznań 1912 [Chraplewo, Lubostroń, Stupy]. — *Dzieje Wielkopolski I*, praca zbiorowa pod red. J. Topolskiego, Poznań 1969. — *Dzieje Szubina*, praca zbiorowa pod red. M. Biskupa, Warszawa—Poznań 1974. — Formanowicz J., *Pałuki i miasto Szubin*, Poznań 1909. — Gąsiorowski A., *Uwagi o mniejszych kasztelanach wielkopolskich XIII—XV wieku* (Czasopismo Prawno-Historyczne XIX, 1967). — Guérquin B., *Zamki w Polsce*, Warszawa 1974 [Szubin]. — Henschel A., *Lubostroń, stary pałac, inwentaryzacja pomiarowa i opis techniczny*, mpis PKZ Toruń 1957. — Hładyłowicz K., *Zmiany krajobrazu i rozwój osadnictwa w Wielkopolsce od XIV do XIX wieku*, Lwów 1932. — Holsche A. C., *Der Netzedistrikt, Königsberg 1793* [Szubin]. — Tenże, *Geographie und Statistik von West- Süd und Neu-Ostpreussen*, Berlin 1807. — Jaroszewski T. S., *O dwóch grupach polskich rezydencji wiejskich w drugiej połowie XVIII wieku. Ze studiów nad problematyką recepcji Palladia w Polsce* (Kwartalnik Architektury i Urbanistyki XI, 1966) [Lubostroń]. — Tenże, *Ze studiów nad problematyką recepcji Palladia w Polsce w drugiej połowie XVIII wieku* (w: *Klasycyzm, studia nad sztuką polską XVIII i XIX wieku*, Wrocław 1968) [Lubostroń]. — Tenże, *Architektura doby oświecenia w Polsce*, Wrocław 1971 [Lubostroń]. — Kalinowska K., *Grocholín. Dwór obronny, dokumentacja historyczno-architektoniczna*, mpis PKZ Toruń 1964. — Taże, *Szubin, ruina zamku, dokumentacja historyczno-architektoniczna*, mpis PKZ Toruń 1966. — Kcynia, *Studium historyczno-urbanistyczne*, praca zbiorowa, mpis PKZ Poznań 1962. — Kempff F., *Schloss Lubostroń* (Aus dem Posener Lande 3, 1908). — Kohte J., *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Posen IV: Der Regierungsbezirk Bromberg*, Berlin 1897. — Korytkowski S., *Brevi descriptio historico-geographica ecclesiarum archidioecesis Gnesnensis et Poznanensis*, Gniezno 1888. — Kozirowski S., *Szematyzm historyczny ustrojów parafialnych dzisiejszej Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, Poznań 1934. — Lepkowski J., *O zabytkach Kruszwicy, Gniezna i Krakowa oraz Trzemeszna, Rogoźna, Kcyni, Dobieszewka, Gotańczy, Żnina, Gąsawy, Pakości, Kościelca, Inowrocławia, Strzelna i Mogilna*, Kraków 1865. — Lepkowski E., *Kcynia* (Wiadomości Turystyczne 2, 1932). — Malinowska I., *Stanisław Zawadzki*, Warszawa 1953 [Lubostroń]. — Mańkowski F., *Labischin* (Familienblätter 1898). — *Miasta polskie w Tysiącleciu I*, Wrocław 1965 [Barcin, Kcynia, Łabiszyn, Rynarzewo,

Szubin]. — Münch H., *Geneza rozplanowania miast wielkopolskich w XIII i XIV w.*, Kraków 1946 [Łabiszyn, Kcynia, Rynarzewo]. — Ostrowska-Kębiłowska Z., *Architektura pałacowa drugiej połowy XVIII wieku w Wielkopolsce*, Poznań 1969 [Lubostroń]. — Taż e, *Pałace wielkopolskie z okresu klasycyzmu*, Poznań 1970 [Lubostroń]. — Pietrykowski T., *Z przeszłości Kcyni. Z okazji 666 rocznicy założenia miasta*, Kcynia 1928. — [Plater L.], *Opisanie historyczno-statystyczne Wielkopolskiego Księstwa Poznańskiego*, Lipsk 1846. — Polkowski I., *Historja Majętności Łabiszyńskiej od roku 1376—1876*, Poznań 1876. — Raczyński E., *Wspomnienia Wielkopolski II*, Poznań 1843 [Lubostroń]. — Rheinsberg F., *Schloss Szubin in seinem gegenwärtigen Zustande (Aus dem Posener Lande 5, 1910)*. — *Rocznik Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, Gniezno 1966. — Rzeźnicki W., *Bydgoszcz i powiaty: bydgoski, szubiński i wyrzyski (Mała encyklopedia turystyczna, Bydgoszcz 1938)*. — Semkowicz W., *Ród Patuków (Rozprawy PAU, Wydział Historyczno-Filozoficzny, seria II, t. 24/4, 1907)* [Szubin]. — *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego I—XVI*, Warszawa 1880—1902. — *Städtebilder aus der Provinz Posen (Familienblätter 1898)* [Szubin]. — Stryjeński T., *Pałace wiejskie i dwory z czasów saskich, Stanisława Augusta i Księstwa Warszawskiego w województwie poznańskim*, Warszawa 1929 [Lubostroń]. — Werner A., *Geschichte der evangelischen Parochien in der Provinz Posen*, Posen 1899. — *Województwo bydgoskie. Krajobraz, dzieje, kultura, gospodarka*, Poznań 1967, wyd. II, poszerzone, Poznań 1972. — *Województwo bydgoskie. Przewodnik*, Warszawa 1967. — Wróblewska G., *Ukształtowanie przestrzenne nowożytnych miast wielkopolskich od r. 1500 do rozbiorów (Kwartalnik Architektury i Urbanistyki X 1965)* [Łabiszyn]. — Wuttke H., *Städtebuch des Landes Posen*, Leipzig 1864 [Szubin]. — Zabytki architektury województwa bydgoskiego, Bydgoszcz 1974. — Zielonka B., *Zabytki archeologiczne województwa bydgoskiego*, Bydgoszcz 1959. — Tenże, *Zarys dziejów polskich badań archeologicznych na ziemiach województwa bydgoskiego (Rocznik Muzeum w Toruniu I, z. 3, 1963)*.

ILUSTRACJE

Fotografie wykonali:

T. CHRZANOWSKI (fig. 1, 2, 4, 7, 9, 11, 14—7, 19, 22—5, 32—3, 38—41, 43—5, 50, 52—4, 56, 59, 60, 64—6, 68, 74—7, 79, 81, 84—6, 93, 96—8, 103, 108—10, 112—4, 116—23, 126); M. KORNECKI (fig. 3, 5, 8, 10, 13, 18, 20—1, 26—31, 34—7, 42, 46—9, 51, 55, 61—3, 67, 69—73, 78, 80, 82—3, 87—92, 94—5, 99—102, 104—7, 111, 115, 125); I. MALINOWSKA (fig. 58, 124); M. MORACZEWSKA (fig. 57); H. PODDĘBSKI (fig. 6); ARCHIWALNE (fig. 12).

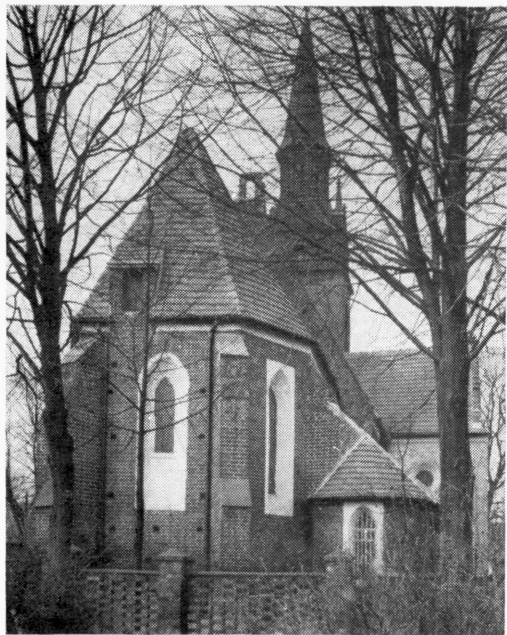

Fig. 1. Szubin, kościół par. w. XV, kaplica w. XVI/XVII, wieża nadbudowana 1862. Widok od wsch. (s. 41).

Fig. 2. Łabiszyn, kaplica p.w. N.P. Marii w. XVI/XVII. Widok od pd.-zach. (s. 29).

Fig. 3. Kcynia, kościół par. 1631. Widok od pn.-zach. (s. 9).

Fig. 4. Łabiszyn, zespół kościoła i d. klasztoru reformatów 1690, klasztor 1724, kościół 1731—6. Widok od zach. (s. 30).

Fig. 5. Łabiszyn, kościół par. 1690 arch. *P. Fontana*, 1731–6 arch. *M. Osiecki*. Fasada zach. (s. 30).

Fig. 6. Kcynia, kościół pokarmelicki 1778–80. Widok od pd.-zach. (s. 11).

Fig. 7. Kcynia, kościół pokarmelicki 1778—80. Wnętrze (s. 11).

Fig. 8. Kcynia, zespół kościoła pokarmelickiego i krużganków odpustowych 1778—80. Widok od pd.-wsch. (s. 11, 16).

Fig. 9. Kcynia, krużganek odpustowy przy kościele pokarmelickim 1778—80 (s. 16).

Fig. 10. Szubin, kościół cmentarny 1748. Widok od pd.-wsch. (s. 43).

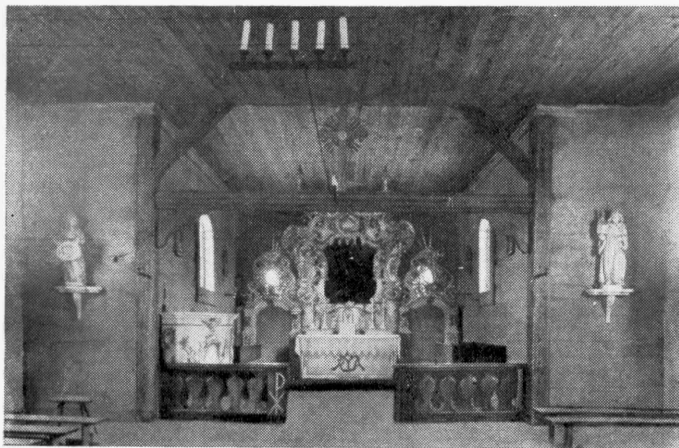

Fig. 11. Szubin, kościół cmentarny 1748. Wnętrze (s. 43).

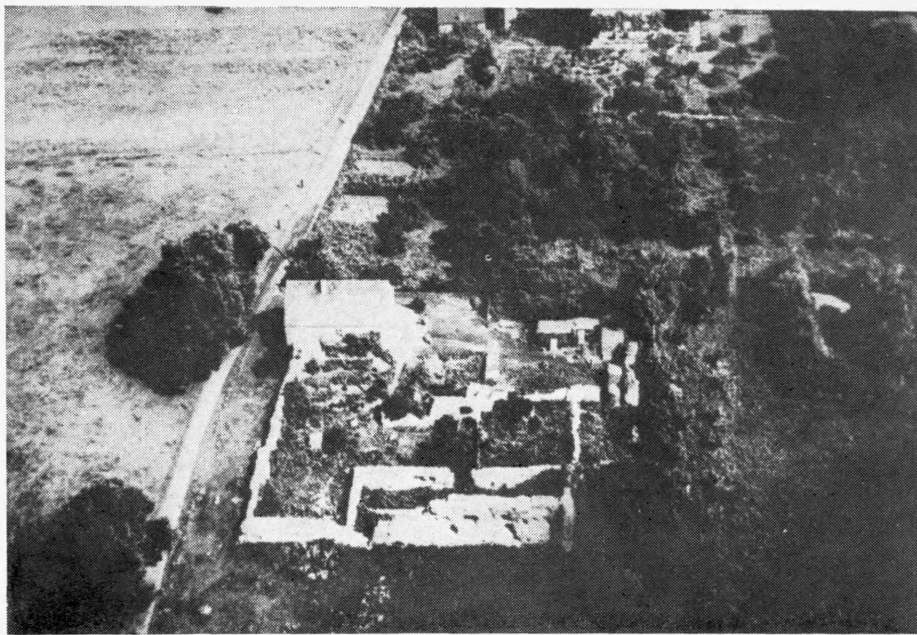

Fig. 12. Szubin, ruiny zamku 2. poł. w, XIV, ok. 1640 (s. 44).

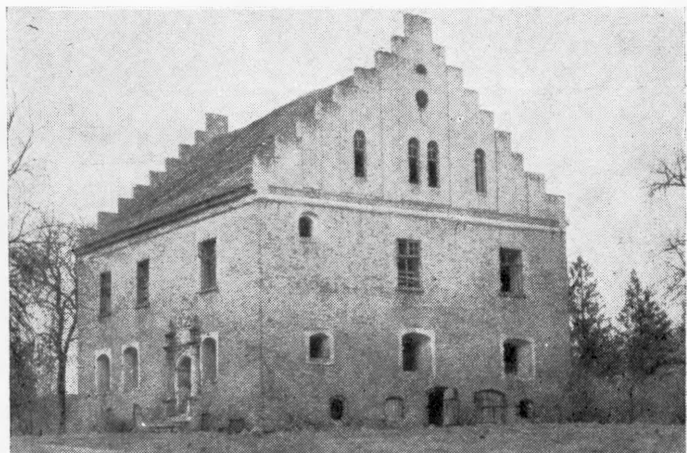

Fig. 13. Grocholin, dwór obronny pocz. w. XVII, szczyty 1836. Widok od pn.-wsch. (s. 5).

Fig. 14. Grocholin, dwór obronny pocz. w. XVII. Sala w przyziemiu (s. 6).

Fig. 15. Grocholin, dwór obronny. Portal
pocz. w. XVII (s. 7).

Fig. 16. Kcynia, dom Rynek nr 14, 4. ćw. w. XVIII
(s. 17).

Fig. 17. Lubostroń, brama i pałac 1795—1800, arch. *S. Zawadzki* (s. 26).

Fig. 18. Lubostroń, pałac 1795—1800, arch. *S. Zawadzki*. Widok od pd. (s. 21).

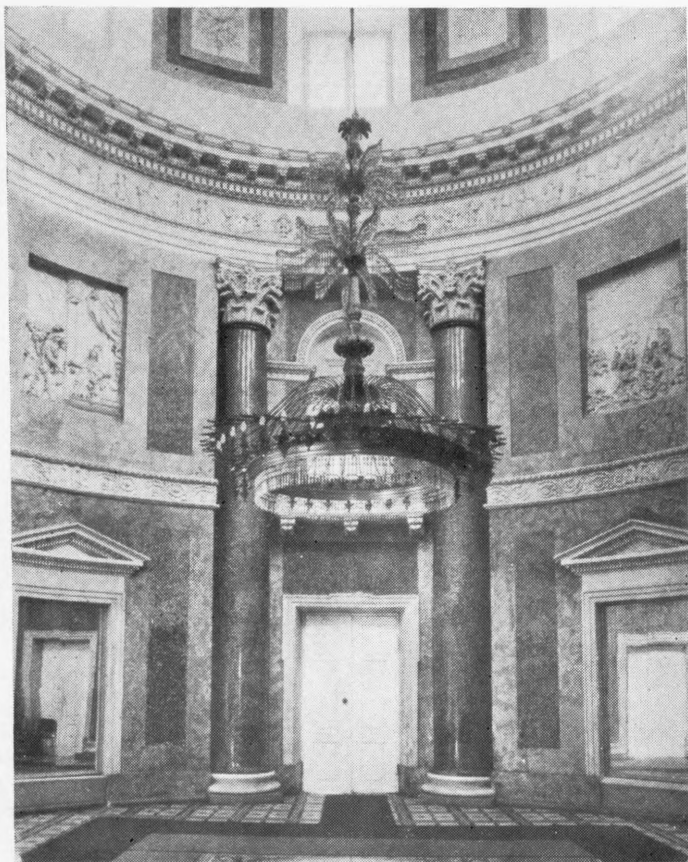

Fig. 19. Lubostroń, pałac 1795—1800. Wnętrze rotundy (s. 23).

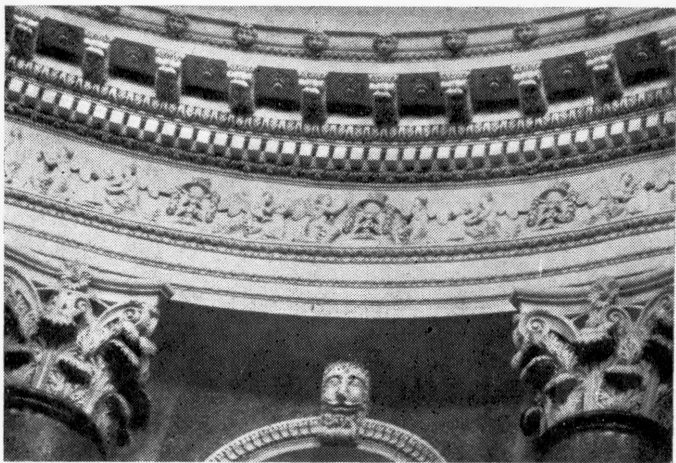

Fig. 20. Lubostron, pałac. Sztukaterie w rotundzie 1800—6, wyk. *M. Ceptowicz (?)* (s. 23).

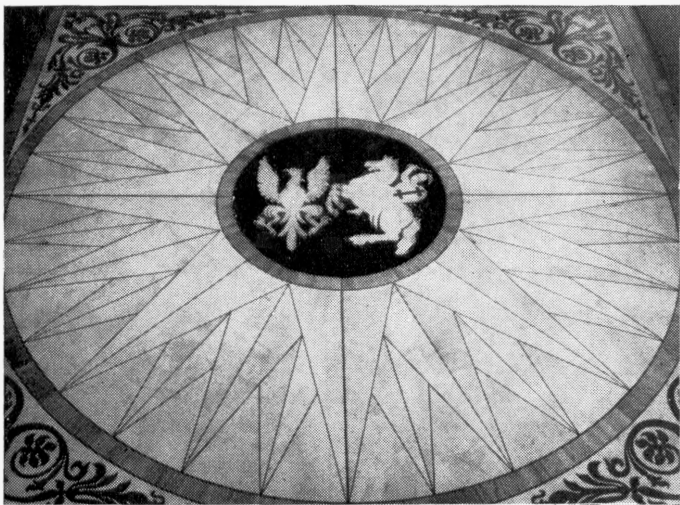

Fig. 21. Lubostron, pałac. Posadzka w rotundzie po 1800 (s. 24).

Fig. 22. Lubostroń, pałac. Fragment rotundy, sztukaterie 1800—6, wyk. M. Ceptowicz (?) (s. 23).

Fig. 23. Lubostroń, pałac 1795—1800. Klatka schodowa (s. 21).

Fig. 24. Lubostroń, pałac. Świecznik pocz. w. XIX
(s. 24).

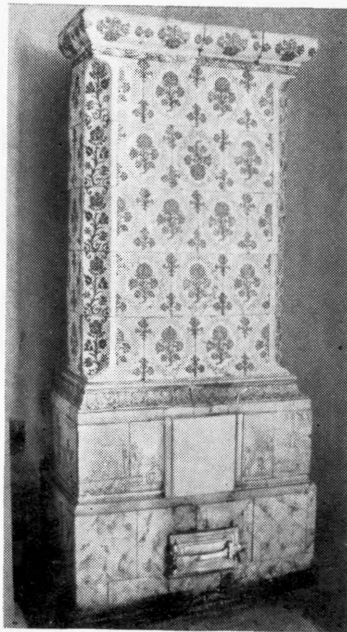

Fig. 25. Lubostroń, pałac. Piec
pocz. w. XIX (s. 24).

Fig. 26. Lubostroń, pałac. Rotunda, płaskorzeźba Bitwa pod Płowcami, wyk. M. Ceptowicz (?) 1800—6 (s. 23).

Fig. 27. Lubostroń, pałac. Rotunda, płaskorzeźba Przyjęcie Konrada von Jungingen przez królową Jadwigę, wyk. M. Ceptowicz (?) 1800—6 (s. 23).

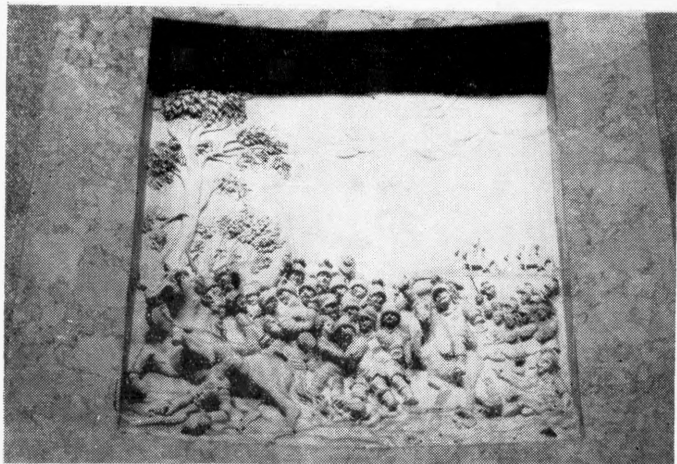

Fig. 28. Lubostroń, pałac. Rotunda, płaskorzeźba Bitwa pod Koronowem, wyk. M. Ceptowicz (?) 1800—6 (s. 23).

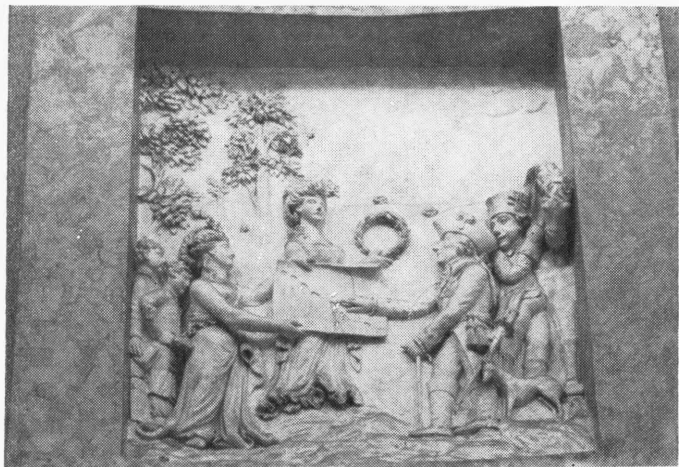

Fig. 29. Lubostroń, pałac. Rotunda, płaskorzeźba Fryderyk II zatwierdza plan Kanału Bydgoskiego, wyk. M. Ceptowicz (?) 1800—6 (s. 23).

Fig. 30. Lubostroń, stajnie i wozownie pocz. w. XIX arch. S. Zawadzki (s. 25).

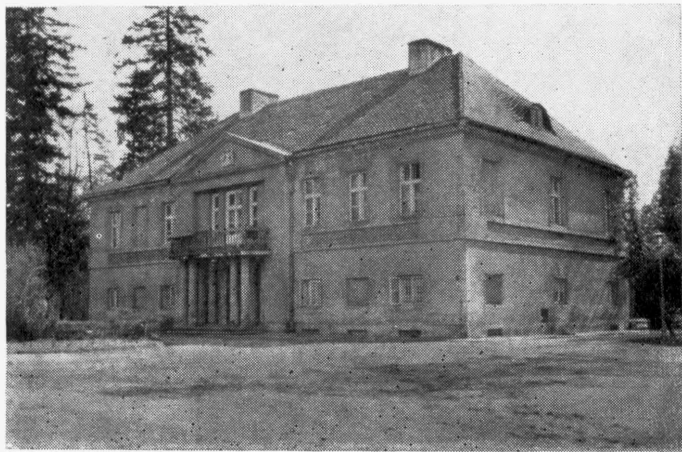

Fig. 31. Lubostroń, oficyna tzw. Stary Pałac koniec w. XVIII arch. S. Zawadzki. Widok od pn. (s. 24).

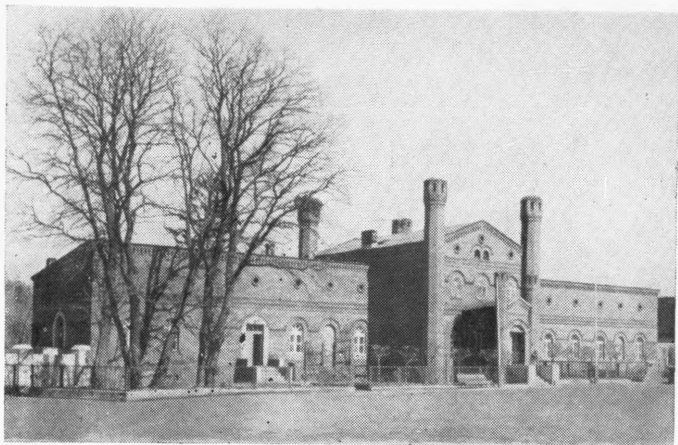

Fig. 32. Lubostroń, budynek administracyjny na folwarku 2. poł.
w. XIX (s. 26).

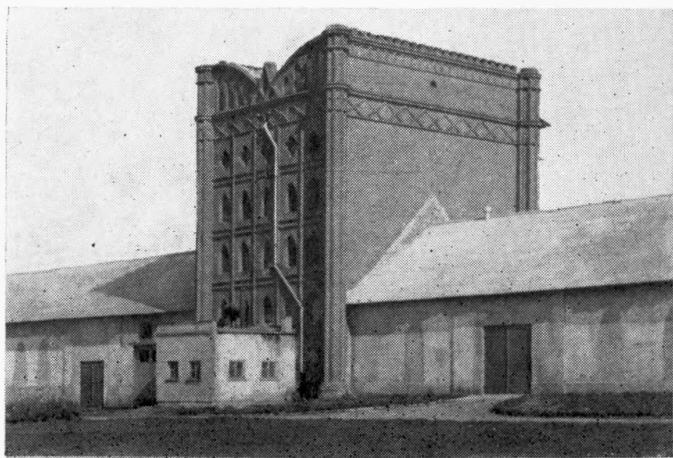

Fig. 33. Lubostroń, spichlerz folwarczny 2. poł. w. XIX (s. 26).

Fig. 34. Grocholin, pałac 1. poł. w. XIX. Widok od pd.-zach. (s. 7).

Fig. 35. Kcynia, dworek tzw. Wójtostwo 1. poł. w. XIX. Widok od frontu (s. 17).

Fig. 36. Dobieszewo, dwór i oficyna 1. poł. w. XIX i 1881. Widok od frontu (s. 4).

Fig. 37. Smogulecka Wieś, dwór w. XVIII, po 1830 i po 1950. Widok od frontu (s. 39).

Fig. 38. Słupy, pałac w. XVIII/XIX i 1880, Widok od frontu (s. 38).

Fig. 39. Sierniki, dwór 1876 arch. W. Stabrowski. Widok od pn.-wsch.
(s. 36).

Fig. 40. Chobielin, dworek młynarza 2. ćw. w. XIX, skrzydło koniec w. XIX (s. 2).

Fig. 41. Chobielin, młyn wodny ok. poł. w. XIX (s. 2).

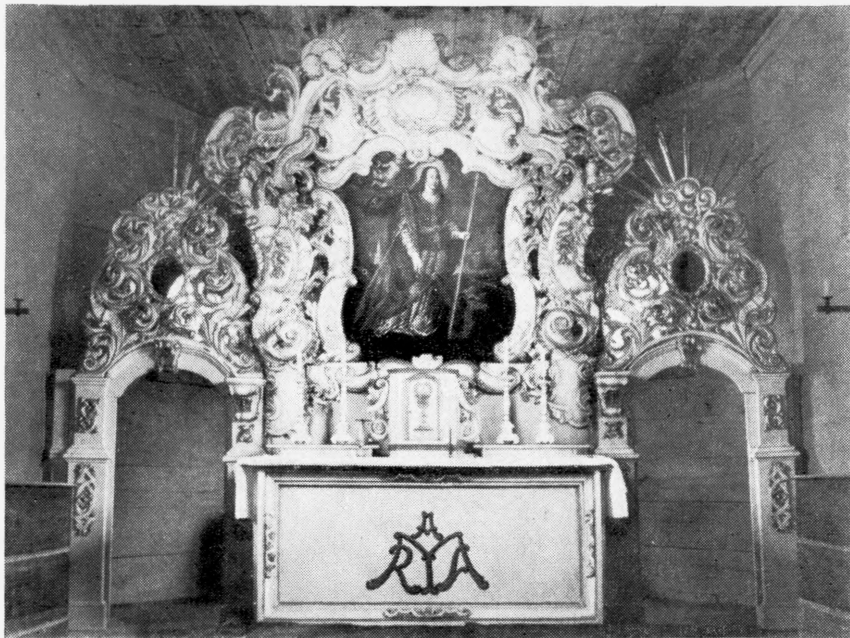

Fig. 42. Szubin, kościół cmentarny. Ołtarz 2. poł. w. XVIII (s. 44).

Fig. 43. Keynia, kościół pokarmelicki.
Ołtarz główny ok. 1787 (s. 13).

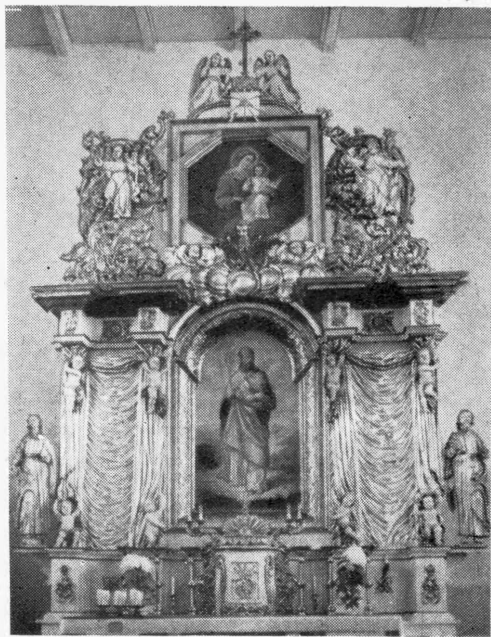

Fig. 44. Szaradowo, kościół par. Ołtarz główny
1886 z fragmentami 2. poł. w. XVII i w. XVIII—
—XIX (s. 39).

Fig. 45. Łabiszyn, kościół
par. Chrzcielnica 2. poł. w.
XVIII (s. 31).

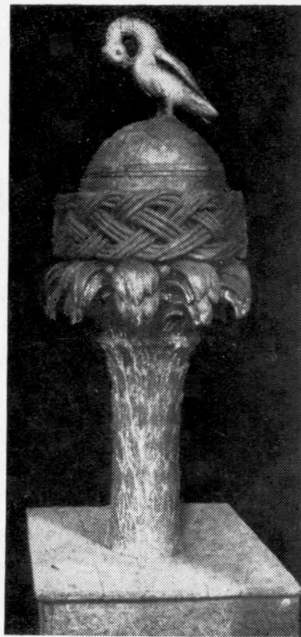

Fig. 46. Kcynia, kościół par.
Chrzcielnica w. XVIII/XIX
(s. 10).

Fig. 47. Słupy, kościół par.
Chrzcielnica 2. poł. w. XVIII
(s. 38).

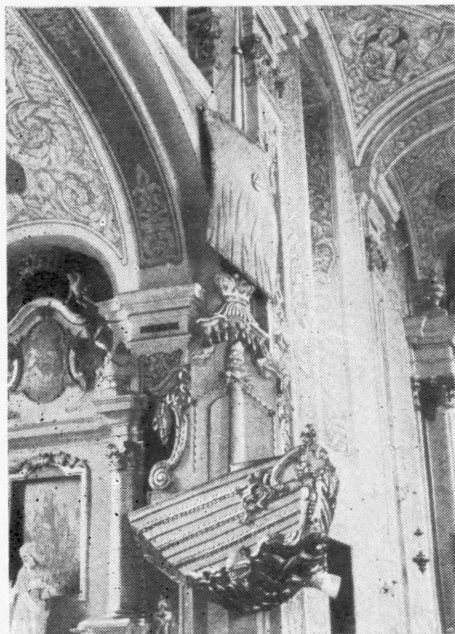

Fig. 48. Kcynia, kościół pokarmelicki. Ambona ok. 1787 (s. 13).

Fig. 49. Szubin, kościół par. Feretron pocz. w. XIX (s. 43).

Fig. 50. Samokłęski, kościół par. Konfesonat ok. poł. w. XVIII (s. 35).

Fig. 51. Łabiszyn, kościół par. Szafa 1. poł. w. XVIII (s. 31).

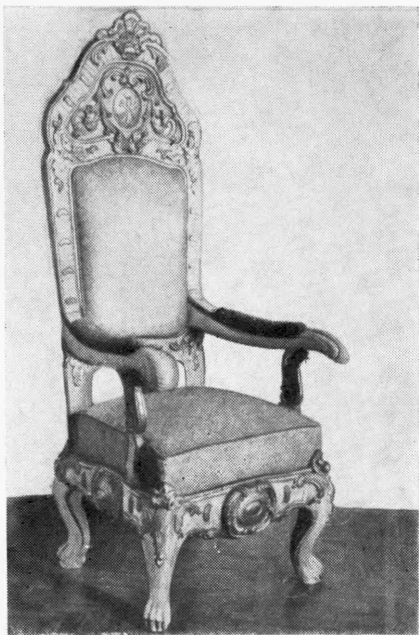

Fig. 52. Szaradowo, kościół par. Fotel
2. poł. w. XVIII (s. 40).

Fig. 53. Szubin, kościół cmentarny. Zydel
2. poł. w. XVIII (s. 44).

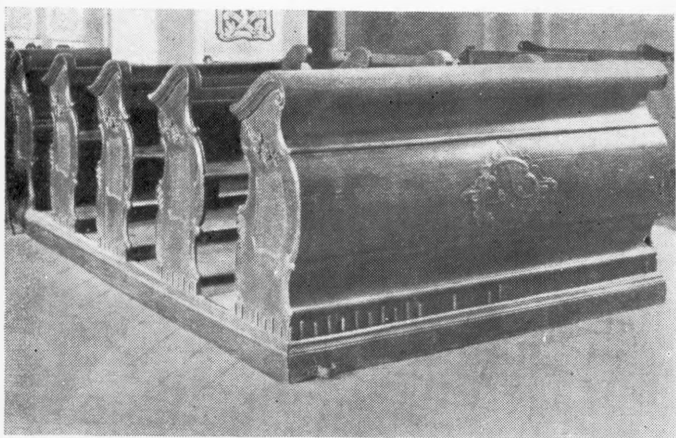

Fig. 54. Kcynia, kościół pokarmelicki. Ławy ok. 1787 (s. 13).

Fig. 55. Łabiszyn, kościół par. Skrzynia 1705 (s. 31).

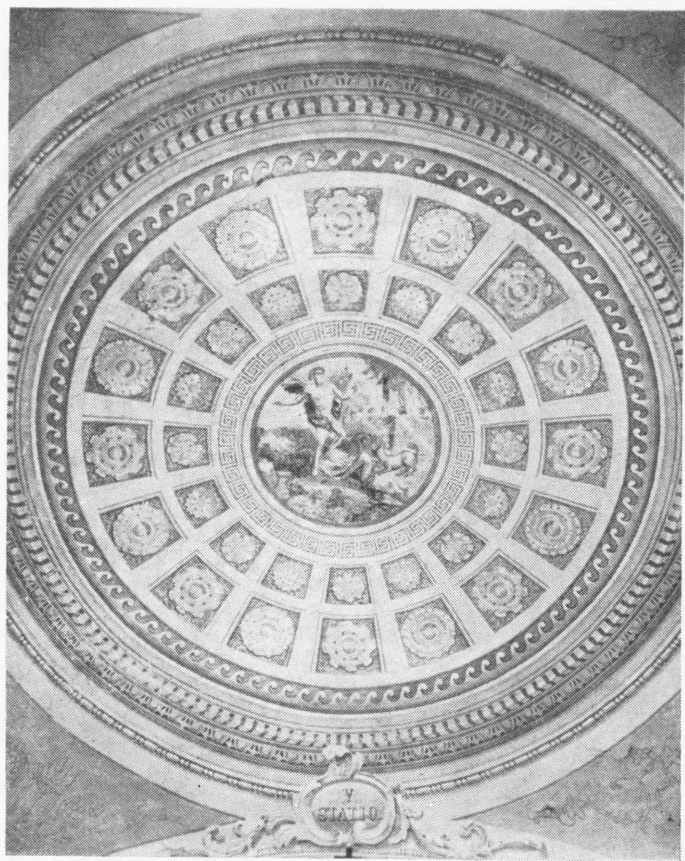

Fig. 56. Kcynia, krużganek odpustowy przy kościele pokarmelickim.
Polichromia 1. ćw. w. XIX, mal. A. Smuglewicz (?) (s. 16).

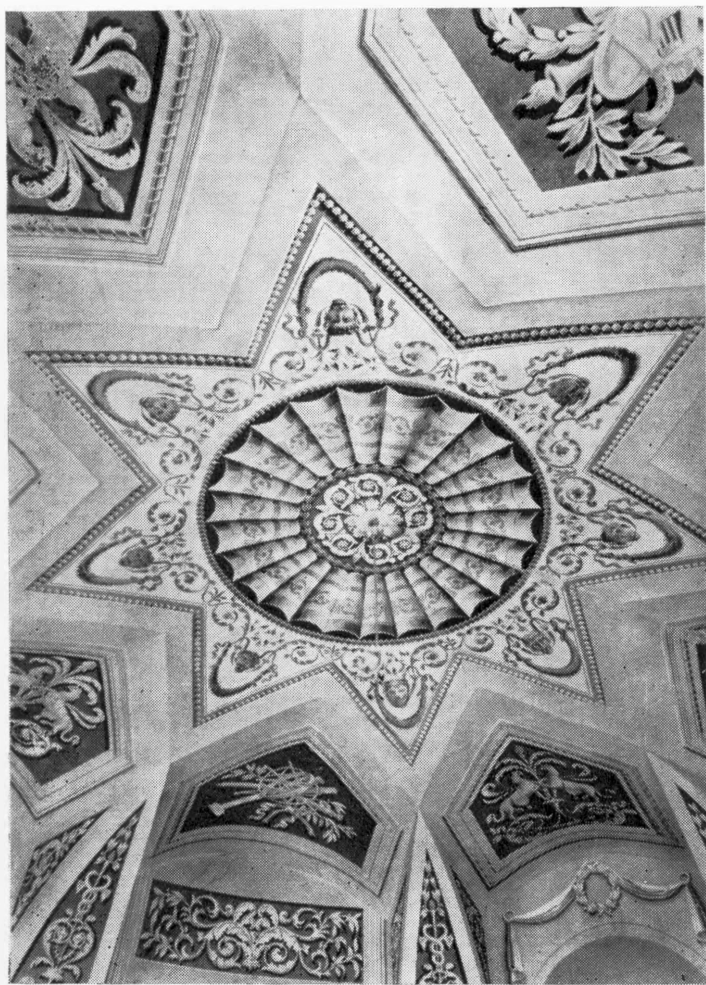

Fig. 57. Lubostroń, pałac. Biblioteka, dekoracja malarska sklepienia
pocz. w. XIX mal. A. Smuglewicz (s. 22, 24).

Fig. 58. Lubostroń, pałac. Biblioteka, fragment dekoracji malarskiej sklepienia pocz. w. XIX mal. A. Smuglewicz (s. 24).

Fig. 59. Lubostroń, pałac. Gabinet, fragment dekoracji malarskiej pocz. w. XIX mal. A. Smuglewicz (s. 24).

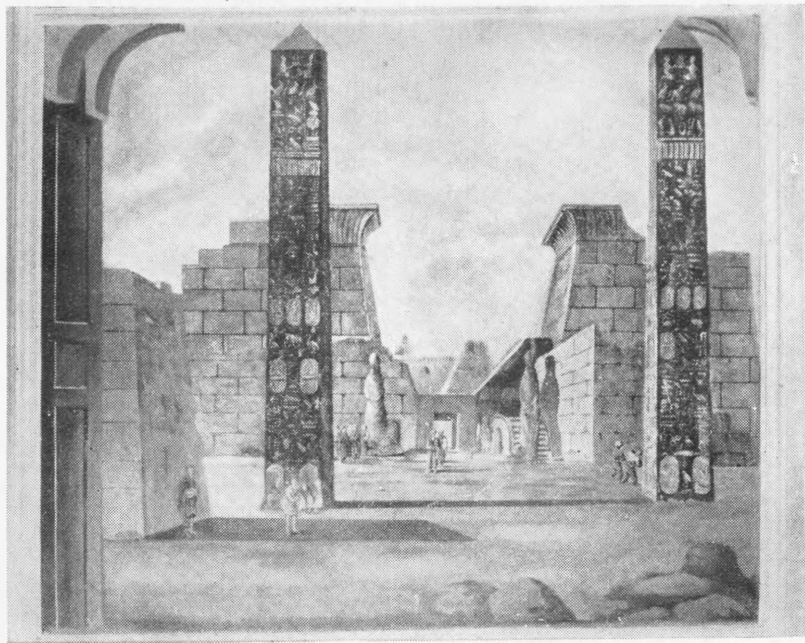

Fig. 60. Lubostroń, pałac. Sien na piętrze, krajobraz z egipskimi ruinami pocz.
w. XIX mal. A. Smuglewicz (s. 24).

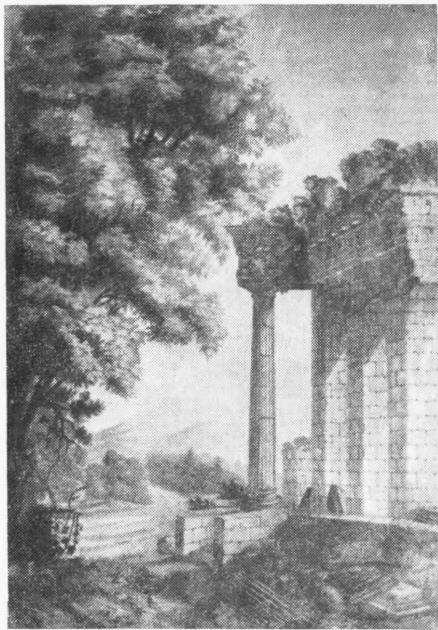

Fig. 61. Lubostroń, pałac. Gabinet, krajobraz z rzymskimi ruinami pocz. w. XIX mal. A. Smuglewicz (s. 24).

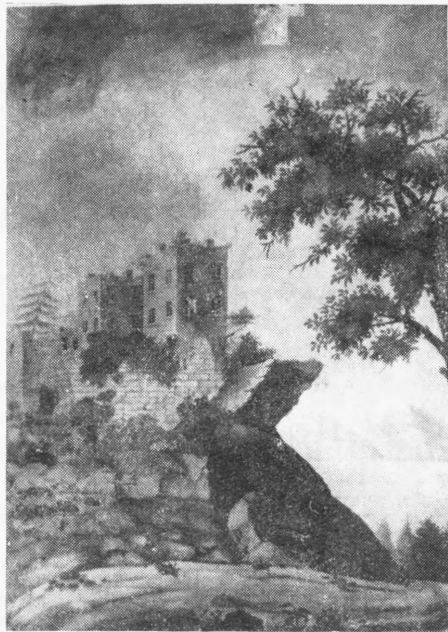

Fig. 62. Lubostroń, pałac. Gabinet, krajobraz z ruiną zamku pocz. w. XIX mal. A. Smuglewicz (s. 24).

Fig. 63. Barcin, kościół par. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem 1. poł. w. XVII (s. 1).

Fig. 64. Słupy, kościół par. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem 1. poł. w. XVII (?), sukienki 1. poł. w. XVIII (s. 38).

Fig. 65. Szubin, kościół par. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem ok. poł. w. XVII, korony 1. poł. w. XVIII (s. 42).

Fig. 66. Samokleski, kościół par. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem 2. poł. w. XVII (s. 35).

Fig. 67. Szubin, kościół par. Obraz Adoracji
św. Marcina 3. ćw. w. XVII (s. 42).

Fig. 68. Szubin, kościół cmentarny. Obraz św. Mał-
gorzaty 2. poł. w. XVII (s. 44).

Fig. 69. Samokłęski, kościół par.
Rzeźba św. Jana Ewangelisty (?)
w. XIV—XV (?) (s. 36).

Fig. 70. Samokłęski, kościół par.
Rzeźba Chrystusa Zmartwych-
wstałego 2. poł. w. XVII (s. 36).

Fig. 71. Samokłęski, kościół par.
Rzeźba N. P. Marii w. XIV—XV
(?) (s. 36).

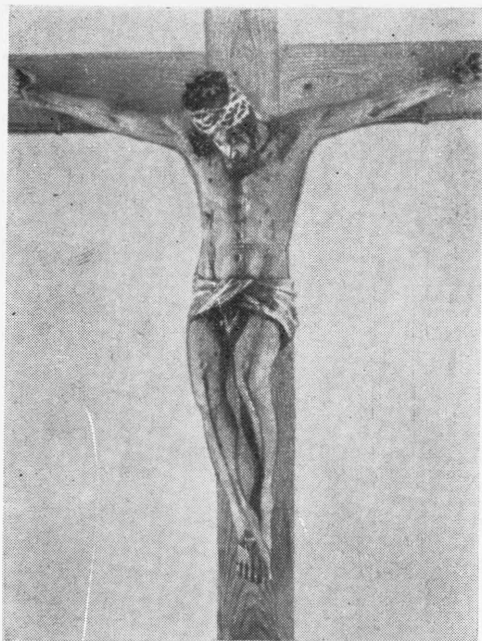

Fig. 72. Kcynia, kościół pokarmelicki. Krucyfiks
1. poł. w. XVI (s. 13).

Fig. 73. Słupy, kościół par. Krucyfiks w. XVIII
(s. 38).

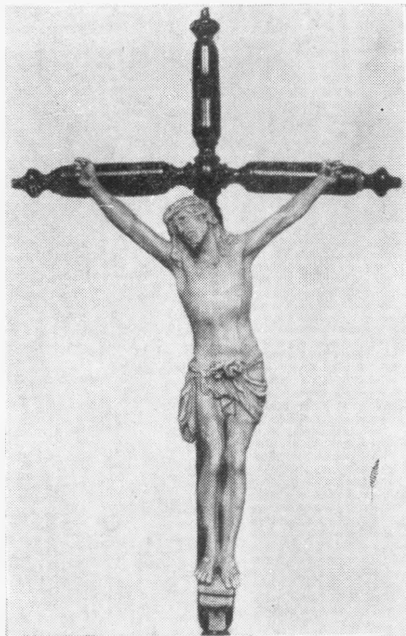

Fig. 74. Szubin, kościół par. Krucyfiks
z kości słoniowej w. XVIII (s. 43).

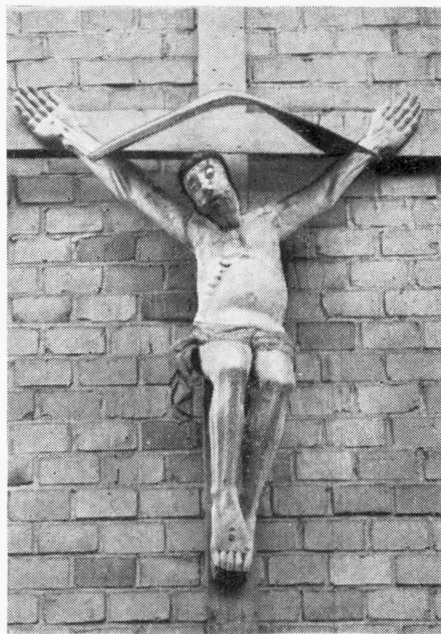

Fig. 75. Samokleski, kościół par. Krucyfiks
w. XVIII—XIX (s. 36).

Fig. 76. Kcynia, kościół par. Rzeźba kanefora ok. poł. w. XVII (s. 10).

Fig. 77. Szubin, kościół cmentarny. Rzeźba św. Weroniki w. XVIII (s. 44).

Fig. 78. Szubin, kościół cmentarny. Rzeźba św. Jadwigi w. XVIII (s. 44).

Fig. 79. Lubostroń, pałac. Wspornik pocz.
w. XIX (s. 24).

Fig. 80. Lubostroń, pałac. Popiersie niezna-
nego mężczyzny koniec w. XVIII (s. 24).

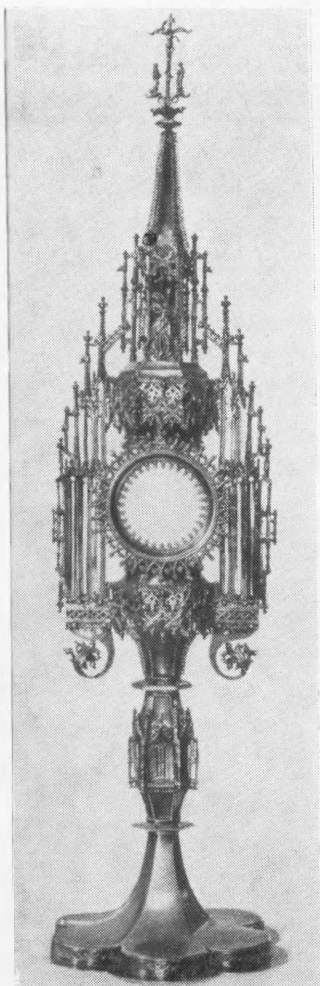

Fig. 81. Łabiszyn, kościół par.
Monstrancja w. XV/XVI
(s. 31).

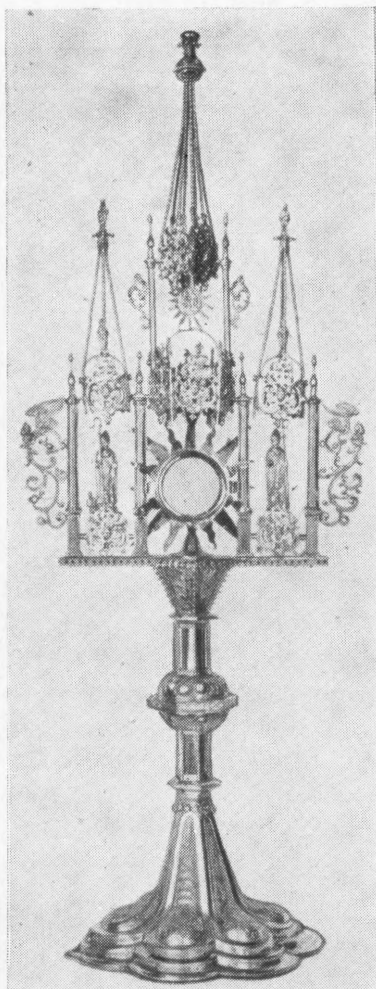

Fig. 82. Szaradowo, kościół par.
Monstrancja w. XVI/XVII (s. 40).

Fig. 83. Samokłęski, kościół par. Monstrancja pocz. w. XVIII (s. 36).

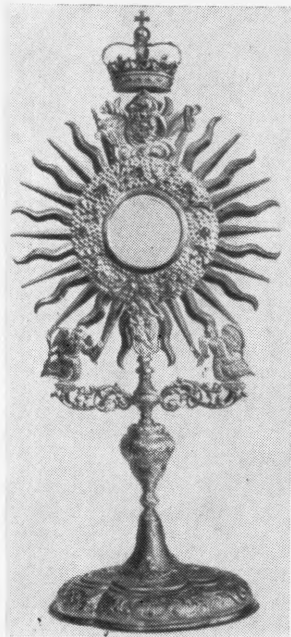

Fig. 84. Kcynia, kościół pokarmelicki. Monstrancja 2. ćw. w. XVIII (s. 13).

Fig. 85. Kcynia, kościół pokarmelicki. Relikwiarz pocz. w. XIX (s. 14).

Fig. 86. Kcynia, kościół par. Monstrancja pocz. w. XIX (s. 10).

Fig. 87. Łabiszyn, kościół par. Puszka ok. poł. w. XVII (s. 32).

Fig. 88. Kcynia, kościół par.
Kielich 1. ćw. w. XVII (s. 10).

Fig. 89. Kcynia, kościół par.
Kielich 1. poł. w. XVII, złotnik
M M (s. 10).

Fig. 90. Kcynia, kościół pokar-
melicki. Kielich pocz. w. XVII
(s. 13).

Fig. 91. Kcynia, kościół par.
Kielich 3. ćw. w. XVII (s. 10).

Fig. 92. Łabiszyn, kościół par.
Kielich 1731 (s. 32).

Fig. 93. Łabiszyn, kościół par.
Kielich ok. poł. w. XVII i ok.
poł. w. XVIII (s. 31).

Fig. 94. Szubin, kościół par. Pacyfikał 1692
(s. 43).

Fig. 95. Szubin, kościół par. Misa chrzcielna pocz.
w. XVI (s. 43).

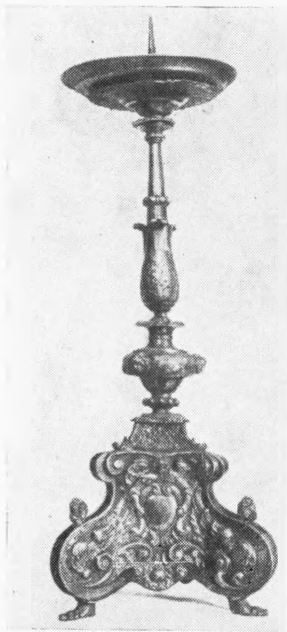

Fig. 96. Kcynia, kościół pokarmelicki. Lichtarz 2. poł. w. XVII, złotnik C M (s. 14).

Fig. 97. Łabiszyn, kościół par. Kadzielnica ok. poł. w. XVII (s. 32).

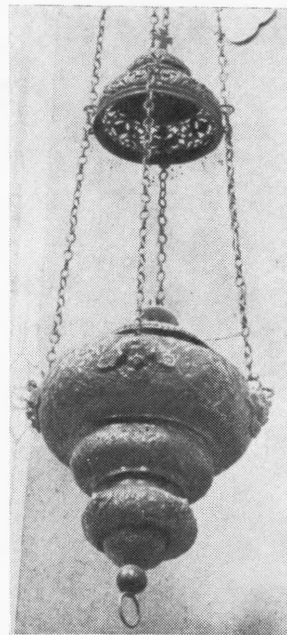

Fig. 98. Kcynia, kościół pokarmelicki. Lampa wieczna 1699 (s. 14).

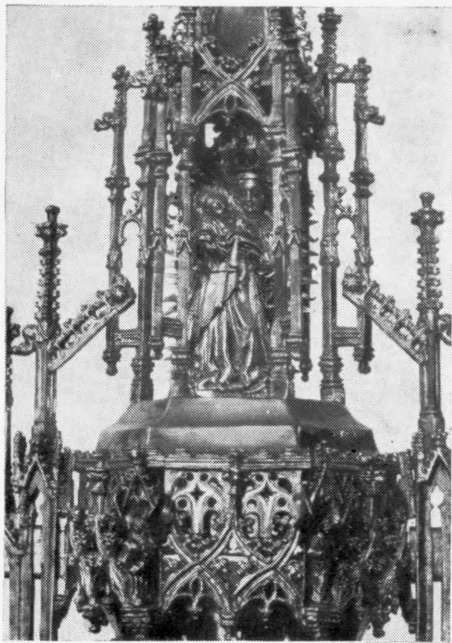

Fig. 99. Łabiszyn, kościół par. Fragment monstrancji w. XV/XVI (s. 31).

Fig. 100. Samokłeski, kościół par. Fragment monstrancji pocz. w. XVIII (s. 36).

Fig. 101. Samokłęski, kościół par. Fragment monstrancji pocz. w. XVIII
(s. 36).

Fig. 102. Kcynia, kościół pokarmelicki. Plakietka wotywna ok. 1628
(s. 14).

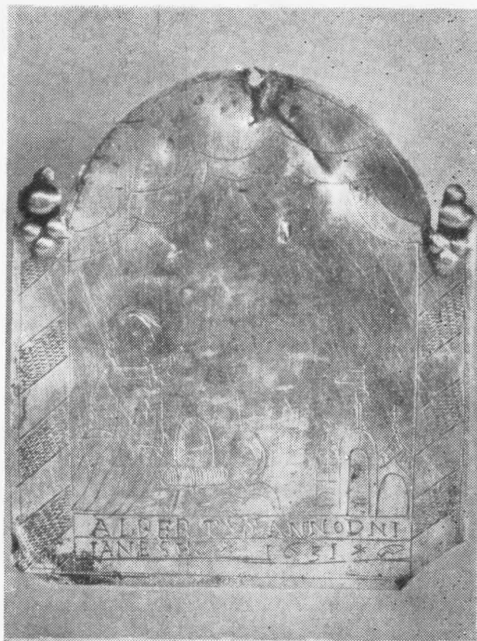

Fig. 103. Kcynia, kościół pokarmelicki. Plakietka wotywna ok. 1631 (s. 14).

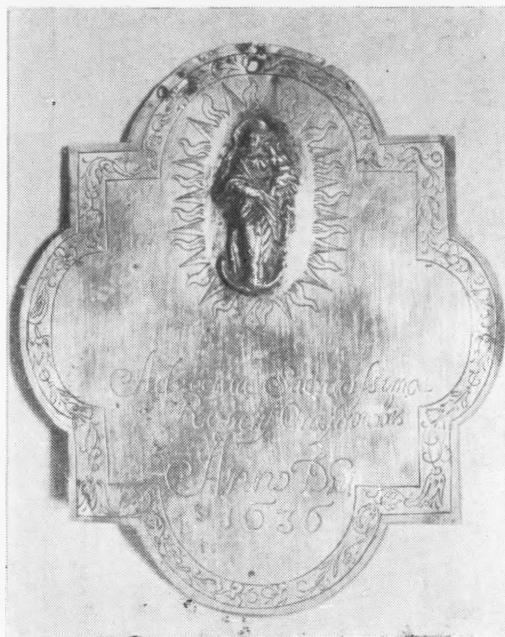

Fig. 104. Kcynia, kościół pokarmelicki. Plakietka wotywna 1636 (s. 14).

Fig. 105. Kcynia, kościół pokarmelicki. Plakietka wotywna po 1654 (s. 14).

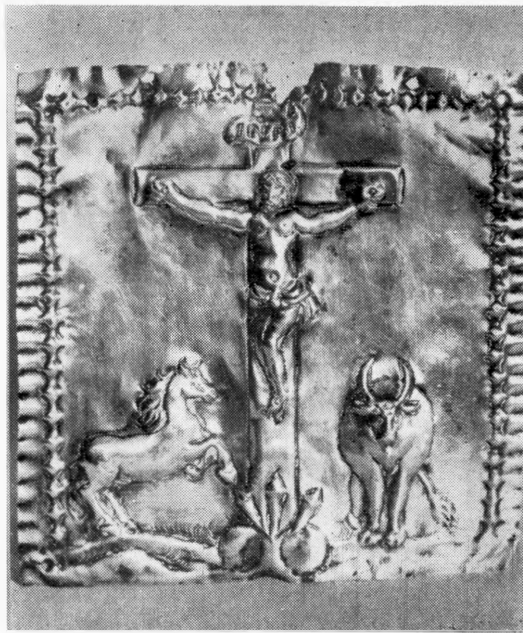

Fig. 106. Kcynia, kościół pokarmelicki. Plakietka wotywna w. XVIII (s. 14).

Fig. 107. Kcynia, kościół pokarmelicki. Plakietka wotywna w. XVIII—XIX (s. 15).

Fig. 108. Kcynia, kościół pokarmelicki. Plakietka wotywna w. XVIII—XIX (s. 15).

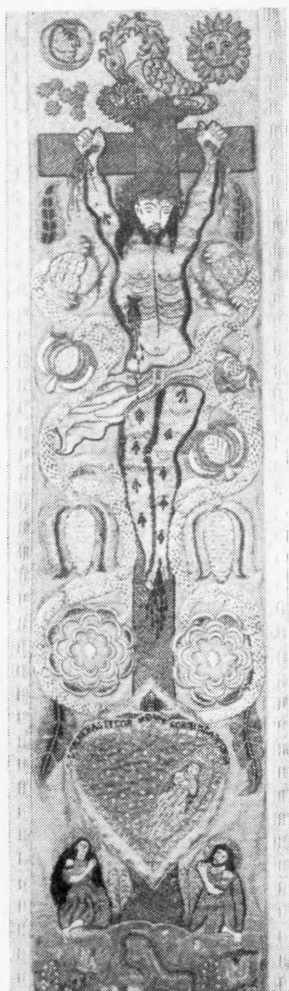

Fig. 109. Kcynia, kościół pokarmelicki. Kolumna z tyłu ornatu 1. poł. w. XVIII (s. 15).

Fig. 110. Kcynia, kościół pokarmelicki. Kolumna z przodu ornatu 1. poł. w. XVIII (s. 15).

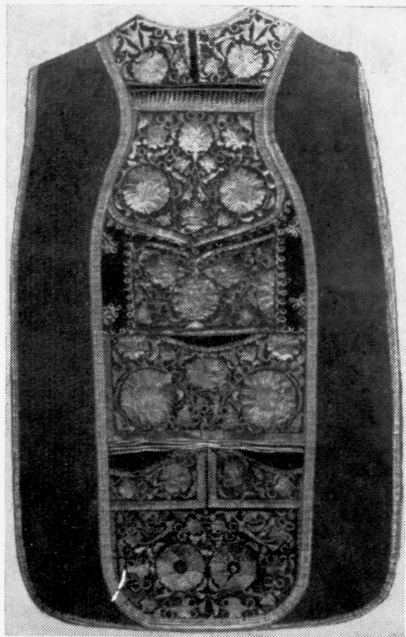

Fig. 111. Kcynia, kościół par. Ornat 2.
poł. w. XVII (s. 11).

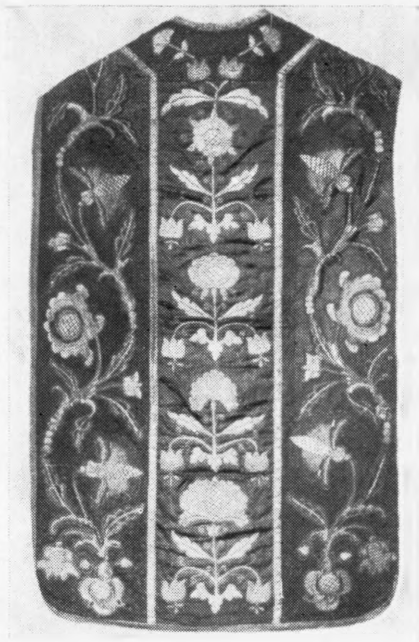

Fig. 112. Kcynia, kościół pokarmelicki.
Ornat koniec w. XVII (s. 15).

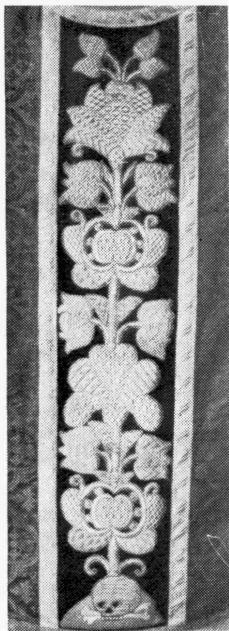

Fig. 113. Kcynia, kościół pokarmelicki. Kolumna ornatu 2. poł. w. XVII (s. 15).

Fig. 114. Kcynia, kościół par. Kolumna ornatu pocz. w. XVIII (s. 11).

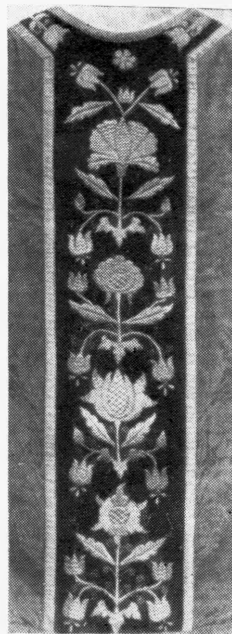

Fig. 115. Kcynia, kościół par. Kolumna ornatu 2. poł. w. XVII (s. 11).

Fig. 116. Kcynia, kościół pokarmelicki.
Ornat 1. ćw. w. XVIII (s. 15).

Fig. 117. Kcynia, kościół pokarmelicki.
Ornat z kolumną 2. poł. w. XVIII i bo-
kami 2. poł. w. XIX (s. 15).

Fig. 118. Kcynia, kościół pokarmelicki.
Ornat 2. poł. w. XVIII (s. 15).

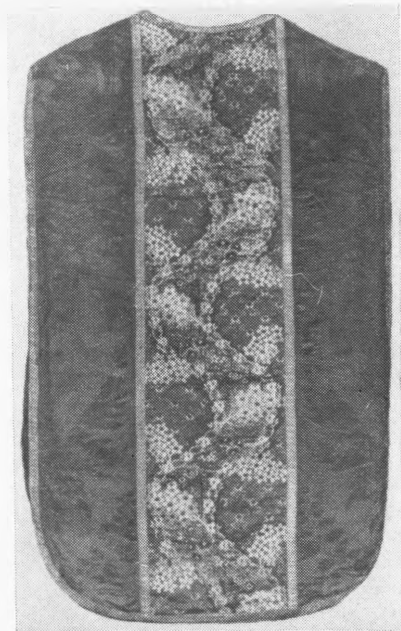

Fig. 119. Kcynia, kościół par. Ornat 2.
poł. w. XVIII (s. 11).

Fig. 120. Łabiszyn, kościół par. Ornat
koniec w. XVIII (s. 32).

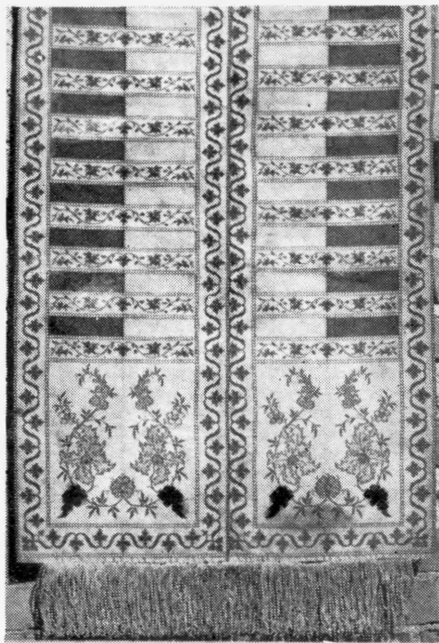

Fig. 121. Chomętowo, kościół par. Fragment
pasa polskiego koniec w. XVIII (s. 3).

Fig. 122. Kcynia, kościół par. Velum ok. 1700 (s. 11).

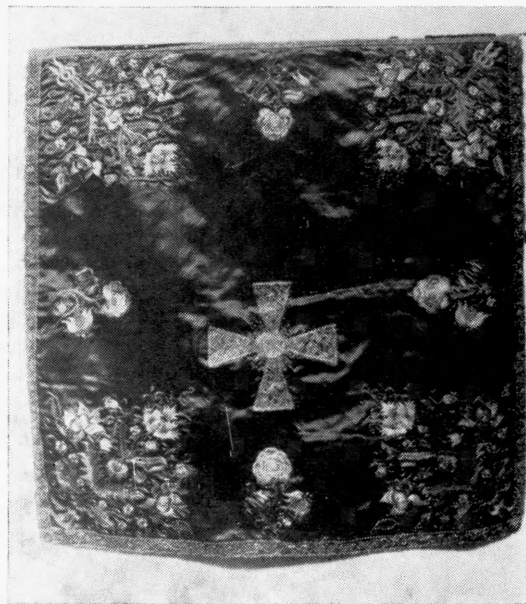

Fig. 123. Kcynia, kościół par. Velum 1. poł. w. XVIII (s. 11).

Fig. 124. Lubostroń, słup
bramny 1676 (s. 26).

Fig. 125. Łabiszyn, figura ok.
poł. w. XVIII (s. 33).

Fig. 126. Kcynia, figura św.
Jana Nepomucena 2. poł. w.
XVIII (s. 16).

INDEKS OSÓB

(Nie obejmuje ikonografii chrześcijańskiej. Nazwiska artystów i rzeźmiślników oznaczono kursywą)

Baerwald kupiec 44
 Baranowscy 5
 Baranowski Hieronim 44
 Baranowski Ludwik 5
 Baranowski Wojciech arcybiskup gnieźnieński 5, 11
 Baranowski Wojciech starosta kcyński 5
Beck Fryderyk ludwisarz 35
 Bern Wojciech cieśla 14
 Bernowa z Cieśliczków Katarzyna żona cieśli 14
Blau złotnik poznański 14
Boguszewski Krzysztof malarz XI
 Bolesław Pobożny książę wielkopolski 8
 Breza Stanisław 35
 Brodzki Stanisław 34
 Brzeski Hamilkar 18
 Budzyński Kacper doktor teologii 14
 Bujnik Marcin 14
 Busse T. 45
 Cedrowicz Gabriel kanonik gnieźnieński, proboszcz słupski 37
Ceptowicz (Ceptowski) Michał sztukator IX, 23
Ceptowski zob. *Ceptowicz*
 z Ciecierskich Skórzewska Marianna zob. Skórzewska
 Cieszyńscy 44
 z Cieśliczków Bernowa Katarzyna zob. Bernowa
 CM cecha imienna złotnika 14
Cylichowski Stefan architekt 35
 Czapscy 39
 Czarneccy 39
 Czarnecki złotnik poznański 36
 Czarnkowscy 19, 27, 35, 44
 z Czarnkowskich Opalińska Teresa zob. Opalińska

Derbich malarz poznański 31
Drapiewski Władysław malarz 1, 31
Dźwиковski Franciszek architekt inowrocławski 30
 Feldt J. 44
 Florian Szary 23
Fontana Piotr architekt VIII, 30
Froelich malarz-konserwator 42
 Fryderyk II król pruski V, X, 23
 Fryderyk Jagiellończyk arcybiskup gnieźnieński, kardynał 5
Gabrielski Korneli architekt X
 Gembiccy 19, 27, 35
 2°voto Gembicka 1°voto Grabska z Grotów Dorota 30, 32
 Gembicka Teresa 30
 Gembicki Paweł kasztelan łączycycki 27
 Gerpe Julian doktor 33
Gilly Dawid architekt X
 Godzimirski Józef 35
 1°voto Grabska 2°voto Gembicka z Grotów Dorota zob. Gembicka
 Grocholińscy zob. Grocholscy
 Grocholscy (Grocholińscy) 5
 z Grotów 1°voto Grabska 2°voto Gembicka Dorota zob. Gembicka
 Grudzińscy 19, 35
 Grzymalitowie 35, 39
Haase Jan Jakub II złotnik gdański 14
Hofman Vlastimil malarz 43
H v H cecha imienna złotnika 13
Holas Aleksander architekt 3
 Hübner 44
 Jadwiga królowa polska 23
 Janesik Wojciech 14

v. Jungingen Konrad wielki mistrz
Zakonu Krzyżackiego 23

z Kalksztajnow Sadowska Ludwi-
ka zob. Sadowska

Kiehn Karol 44

Kości Augustyn ludwisarz toruń-
ski 35

Komasińska Marianna 44

Konarscy 14

z Konarzewskich Mycielska We-
ronika zob. Mycielska

Krotoscy-Leszczycowice VI, 1

z Krotoszyzna Wojciech kasztelan
śremski 1

Kundlerowie 1

Lachocki Jan 1

Latałscy-Prawdźcicowice VI, 19, 27

Latałski Stanisław 30

Leszczycowice zob. Krotoscy-Lesz-
czycowice

Lipski Leon 33

z Łabiszyna Andrzej wojewoda
brzesko-kujawski 27

Marcinkowski Władysław rzeźbiarz
23

Matejko Stefan malarz 35

Mieczkowscy 36

Mieczkowski Edward 34

Mieleccy 33

Mielecka z Milickich Eleonora
pułkownikowa 33

Mielecki Kazimierz pułkownik,
Naczelnik Sił Zbrojnych Od-
działów Wielkopolskich VII, 33

Mielżyński Maksymilian pisarz
wielki koronny 39

z Milickich Mielecka Eleonora
zob. Mielecka

MM cecha imienna złotnika 10

Mycielscy 41

Mycielska z Konarzewskich Wero-
nika kasztelanowa poznańska 43

Neuendorf H. rzeźbiarz bydgoski
33

Niedzielska Jadwiga aptekarka
kcyńska 14

Obodowska Marianna 14

Opalińscy 19, 27, 41, 44

Opalińska z Czarnkowskich Tere-
sa wojewodzina poznańska 44

Opaliński Jan wojewoda kaliski,
starosta inowrocławski 30

Opaliński Krzysztof wojewoda po-
znański 44

Osiecki Mateusz architekt zakon-
ny VIII, 30

Pajzdarski Tomasz architekt 21

z Pakości Wojciech z rodu Praw-
dźciców wojewoda brzeski 1

Pałuka Sędziwój wojewoda kali-
ski VI, 41, 44

Pałukowie VI, 35

Pemperski Bartłomiej 14

Pęzelewicz Anna 14

Pęzelewicz Jan 14

Podlewscy 38

Ponikiewscy 4

Prabucki Franciszek dziekan ino-
wrocławski, prepozyt łabiszyn-
ski 32

Prabucki Franciszek (Jan?) pro-
boszcz łabiszyński 37

Prawdźcicowice zob. Latałscy

Preis Waldemar architekt 30

Prigann młynarz 44

Przemysł I książę wielkopolski 8

Przytułski architekt inowrocławski
1

Radzyński Antoni 5

Rogaliński Eustachy 19

Roguska ze Starzewskich Ma-
rianna 33

Roguski Aleksander major Wojsk
Polskich 33

Rudzińscy 27

Rudzik Wojciech 34

Rykaczewski Erazm lingwista,
tłumacz literatury angielskiej
i łacińskiej, historyk 33

Rynarzescy 35

Sadowscy 38

Sadowska z Kalksztajnow Ludwi-
ka 37

Sadowski Jan Nepomucen 37

Schinkel Karol Fryderyk archi-
tekt X

Selig Salomon kupiec 44

Semkowicz Władysław historyk VI

Simon Jan malarz 38

Skalkowski Józef 30

Skórzewscy VI, IX, X, 5, 7, 19, 23,
24, 25, 27, 30, 35

Skórzewska z Ciecierskich Ma-
rianna generałowa V, 19, 23

Skórzewski Franciszek Bogusław
generał 19

Skórzewski Fryderyk V, IX, 19,
21, 44

Ślawnikowiczowie VI

Smuglewicz Antoni malarz X, XI,
16, 23, 24

- Stabrowski Wiktor* architekt keyński X, 34, 36
Stanisław August Poniatowski król polski 8
Staniszewski Józef złotnik toruński 15
ze Starczewskich Rogucka Marianna zob. Rogucka
Sułkowski Ignacy 33
Szygowsky 1
Świętopelk książę pomorski 8
Tassaert Octave malarz i litograf 36
Teichert architekt-ogrodnik 26
Torwirt Leonard malarz-konservator 44
v. Treskow J.C. 6
v. Treskow-Rosen rodzina 5, 7
Truborscy małżonkowie 32
Tucholka Józef 15
Du Turgis litograf 36
Ulbrich Gradam malarz 1
Winieccy 1
Wiśniowiccy 39
Władysław Herman książę polski 9
Władysław Laskonogi książę poznański i krakowski 8
Władysław Łokietek król polski 35
Władysław Odonic książę poznański 8
Władysław Warneńczyk król polski 8
Wolszleger L. 34
Zagórska Katarzyna 10
Zagórska Urszula 10
Zalewski Hieronim malarz 38
Zawadzki Stanisław architekt IX, X, 21, 24, 25
Zielke rodzina 1
Żeleński G. właściciel wytwórni witraży 35

*Opracowały Maria Lewicka
 i Barbara Szymanowska*